

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI
“IJTIMOIY FANLAR KAFEDRASI”**

**TA”LIM TEXNOLOGIYALARI
Fanidan
KASBIY TA”LIM YO’NALISHI USHUN
MA’RUZALAR MATNI**

Toshkent – 2014

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI
“IJTIMOIY FANLAR KAFEDRASI”**

**“Tasdiqlayman”
O'quv ishlari bo'yisha prorektor
f.f.d. prof H.S.Zaynutdinov**

“ ” 2014 yil

**TA”LIM TEXNOLOGIYALARI
Fanidan
KASBIY TA”LIM YO’NALISHI USHUN
MA’RUZALAR MATNI**

**Umumiy o‘quv soati 64 soat
Shu jumladan:
Ma'ruza 32 soat
Amaliy mashg‘ulotlar 32 soat**

Toshkent – 2014

Tuzuvchi:

S.Yuldasheva Ijtimoiy fanlar kafedrasining katta o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

N.E.Yusupova Ijtimoiy fanlar kafedrasining katta o'qituvchisi.

NSalimsakova Ijtimoiy fanlar kafedrasining katta o'qituvchisi.

Mazkur ma'ruzalar matni farmatsiya fakulteti kasbiy ta'lim yo'nalishi III kurs talabalari ushuni mo'ljallangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligining 2012yil "14" martdagi №BD-5111000-3.04raqami bilan ro'yxatga olingan namunaviy dasturga asoslangan holda tuzilib, "Ijtimoiy fanlar" kafedrasining soha uslubiy kengashida muhokama qilindi va tasdiqlash uchun tavsiya etildi.

Bayonnoma №__8__ dagi __12_03__2014y.

Ma'ruzalar matni farmatsiya fakulteti kasbiy ta'lim yo'nalishi V kurs talabalari ushuni mo'ljallangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligining 2012yil "14" martdagi №BD-5111000-3.04raqami bilan ro'yxatga olingan namunaviy dasturga asoslangan holda tuzilib, Toshkent Farmatsevtika Institutining markaziy uslubiy kengashida muhokama qilindi va tasdiqlash uchun tavsiya etildi.

Bayonnoma №__8__ dagi __17_03__2014 y.

KIRISH

Ma'lumki, ta'lim tizimi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning barcha bo'g'inlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mustaqil O'zbekistonni bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish sharoitida vujudga keladigan muammolarni oqilona hal qila oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash faqat ta'lim muassasalarining zimmasiga yuklatilgan.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida Oliy ta'lim tizimini tashkil etish va rivojlantirish uchun «Yangi pedagogik texnologiyalar.. tizimidan foydalangan holda talabalarni o'qitishni jadallashtirish»ga erishish zarur, deb qayta-qayta ta'kidlagan.

Mazkur ma'ruzalar matni oliy ta'lim muassasasining 3 kurs Kasb ta'limi yo'nalishi uchun morljallangan. «Ta'lim texnologiyalari»fanidan ma'ruzalar matni bo'lajak mutaxassislarni o'quv yurtlari uchun ishlab chiqilgan o'quv rejalarining tegishli kursi bo'yicha «Ta'lim to'g'risidagi» qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da belgilangan vazifalar hamda Davlat talim standartiga ko'ra qo'yilgan talablar darajasida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularni o'quv – tarbiya jarayonida qo'llash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'quv – tarbiya jarayonidagi o'rni, ulardan foydalanish, shuningdek, “Aqliy hujum”, “Tarmoqlar” (Klaster) usullari, “Bumerang”, “Skarabey”, “CHarxpalak”, “Rezyume” va shu kabi boshqa ta'lim texnologiyalr va ularni o'quv – tarbiya jarayoniga qo'llashning nazariy asoslari bilan izchil qurollantirishdan iborat.

Ma'ruzalar matni ta'lim sohasidagi islohotlar, kasb - ta'limi va uni amalga oshirayotgan pedagogik kadrlarga qoryiladigan zamonaviy talablarni hisobga olib tuzildi.

1-mavzu: “Ta’lim texnologiyalari” fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.

“Ta’lim texnologiyalari” fani pedagogikaning mustaqil sohasi sifatida

Reja

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy komponentlari.
2. Ta’lim texnologiyalarining maqsad va vazifasi.
3. Ta’lim texnologiyalarining boshqa fanlar bilan bog’liqligi.

Tayanch so’z va iboralar:

Texnologiya, ta’lim texnologiyasi, pedagogik texnologiya, pedagogik texnologiyaga yunesko bergan ta’rif, jahon va o’zbekiston olimlarining bergan ta’riflari, bixeviorizm, pedagogik texnologiya xususiyatlari, reproduktiv ta’lim, xotira maktabi.

Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi – kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilishdir, ya’ni, Respublikaning demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyat qurish yo’lidan izchil ilgarilab borish; mamlakat iqtisodiyotida tub o’zgarishlarning amalga oshirilishi, respublika iqtisodiyoti, asosan xom ashyo yo’nalishidan raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish yo’liga izchil o’tayotganligi, davlat ijtimoiy siyosatida shaxs manfaati va ta’lim ustivorligini qaror toptirish, milliy o’zlikni anglashning o’sib borishi, boy milliy madaniy-tarixiy an’analarga va xalqimizning intellektual merosiga hurmat uyg’otish, respublikaning jahondigi mavqei va obro’-e’tiborini mustahkamlanib borishigi erishish.

Uning maqsadi ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlashning milliy tizimini yaratishdir. Vazifalari “Ta’lim to’g’risida”gi O’zRning Qonuniga muvofiq ta’lim tizimini isloh qilish; ta’lim va kadrlar tayyorlash sohasida muhitini shakllantirish negizida ta’lim tizimini yagona o’quv ilmiy ishlab chiqarish majmua sifatida izchil rivojlantirishni ta’minlash; ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayonlariga moslash; kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta’minlash, pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko’tarishdan iborat.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy komponentlari:

1. **SHaxs** - kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub’ekti va ob’ekti, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchisi.
2. **Davlat va jamiyat** - ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafili.
3. **Uzluksiz ta’lim** - malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo’lib, ta’limni barcha turlarini davlat ta’lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko’rsatish muhitini o’z ichiga oladi.
4. **Fan** - yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi ilg’or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi

5. Ishlab chiqarish - kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy texnika jihatdan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

Oliy ta'lim o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslanadi hamda ikki (bakalavriat va magistratura) bosqichga ega.

Bakalavriat - ta'lim yo'nalishi buyicha fundamental va amaliy bilim beradigan, o'qish muddati kamidaturt yil bo'lgan tayanch oliy ta'limdir.

Bakalavrlik dasturi tugallanganidan so'ng bitiruvchilarga davlat attestatsiyasi yakunlariga binoan kasb buyicha «**bakalavr**» darajasi beriladi va davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplom topshiriladi.

Magistratura - aniq mutaxassislik buyicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriat negizida kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'limdir.

Magistrlik dasturi tugallanganidan so'ng bitiruvchilarga davlat attestatsiyasi yakunlariga binoan "magistr" akademik darajasi beriladi va davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplom topshiriladi.

Shuningdek fuqarolar ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni shartnoma asosida olishga haqli ekanligi belgilab berilgan.

Uzbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunining 3-moddasida ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari belgilab berilgan bo'lib, unga ko'ra ta'lim Uzbekiston Respublikasi ijtimoiy tarakkiyoti sohasida ustuvor deb e'lon qilingan.

Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyil ko'yidagilardan iborat:

- ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi;
- ta'limning uzluksizligi va izchilligi;
- umumiy o'rta, shuningdek o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining majburiyligi;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining yo'nalishi: akademiy litsey yoki kasb-hunar kollejida o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi;
- ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;
- davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning xamma uchun ochikligi;
- ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv; bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish;
- ta'lim tizimida davlat va jamoat boshkaruvini uyg'unlashtirish.

Respublikamizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar o'sib kelayotgan yosh avlodda intellektual kobiliyatlar va kasbiy bilimlarni rivojlantirishni ko'zda tutadi. Bunday kelib chikkan holda mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi fanining maksadi bo'lajak mutaxassislarning ixtisoslik fanlaridan ta'lim berish metodikasi, oliy ta'lim tizimida o'qitish shakllari hamda o'qitishning ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalariga oid bilim va ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

“Ta'lim texnologiyalari” kursining maqsad va vazifalari

Ta'lim texnologiyalari (PT) - shunday bilimlar sohasi, ular yordamida 3-ming yillikda davlatimiz ta'lim sohasida tub burilishlar yuz beradi, o'qituvchi faoliyati yangilanadi, talaba yoshlarda hurfiylilik, bilimga chanqoqlik, Vatanga mehr-muhabbat, insonparvarlik tuyg'ulari tizimli ravishda shakllantiriladi.

“Ta'lim texnologiyalari” - bu aniq ketma-ketlikdagi yaxlit jarayon bo'lib, u talabani ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan puxta loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

«Ta'lim texnologiyalari» faniining maqsadi bo'lajak mutaxassislarni o'quv yurtlari uchun ishlab chiqilgan o'quv rejalariining tegishli kursi bo'yicha «Ta'lim to'g'risidagi» qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da belgilangan vazifalar hamda Davlat talim standartiga ko'ra qo'yilgan talablar darajasida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularni o'quv – tarbiya jarayonida qo'llash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'quv – tarbiya jarayonidagi o'rnini, ulardan foydalanish, shuningdek, “Aqliy hujum”, “Tarmoqlar” (Klaster) usullari, “Bumerang”, “Skarabey”, “CHarxpalak”, “Rezyume” va shu kabi boshqa ta'lim texnologiyalari va ularni o'quv – tarbiya jarayoniga qo'llashning nazariy asoslari bilan izchil qurollantirishdan iborat.

«Ta'lim texnologiyalari» fanidan belgilangan maqsad asosida talabalarni kasbiy tayyorlashning quyidagi vazifalarini hal etadi: bo'lajak mutaxassislarning «Ta'lim texnologiyasi» kursida mutaxassislik bo'yicha bilimlarini kengaytiradi hamda yangi tushuncha va qarashlar bilan qurollanadi. Ushbu dastur ta'lim oluvchilarni milliy mafkura tarbiyasi, Talabani kasbiy ta'lim asoslari bo'yicha bilimlarini rivojlantirish, o'qituvchi va o'quvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar, kasbiy ta'limda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari haqidagi bilimlar bilan qurollantirish vazifasini bajaradi.

- bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini zamonaviy ta'lim texnologiyalarining nazariy asoslari bilimlari bilan qurollantirish;
- yaxlit pedagogik darajada ta'lim-tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etishlari uchun zarur mahoratlarga ega bo'lishlari;
- zamonaviy ta'lim texnologiyalari, g'oyalar maktablar, yo'nalishlar, keng turlarida yo'l topa bilish mahorati;
- pedagogik faoliyatni ijodiy va metodik to'g'ri rejalashtirishga tayyorlikni shakllantirish;
- mustaqil ishlash, mustaqil bilim olish, o'zini tarbiyalash va o'zini mutaxassislik darajasini doimiy oshirib borishga intilishni faollashtirish.

“Ta'lim texnologiyalari” fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

“Ta'lim texnologiyalari” fanini o'rganish pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik mahorat, psixologiya, demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti, falsafa, mantiq, etika, ma'naviyat, O'zbekiston tarixi, yosh fiziologiyasi va gigienasi bilan o'zaro bog'liqlikda quriladi.

Dasturni amalga oshirish o'quv rejasida rejalashtirilgan Kasbiy pedagogika, Kasbiy psixologiya, Ta'limda axborot texnologiyalari, Kasb ta'limi metodikasi va boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq xolda o'rganiladi. Ta'lim texnologiyasi

fanini chuqur o'rganish uchun yuqoidagi fanlardan etarli bilim va kornikmalarga ega bo'lishlik talab etiladi, xamda shu fanlar bilan ketma-ketlikda organiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Kadrlar tayyorlash Milliy modeli nima
2. "Ta'lim texnologiyalari" tushunchasini qanday izohlaysiz
3. "Ta'lim texnologiyalari" fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat
4. "Ta'lim texnologiyalari" fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligini qanday ifodalaysiz
5. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni tarkibiy qismi sifatida ta'limning nimasi yaratiladi - yangi modeli
6. Malakali kadrlar tayyorlash jarayonining birinchi bosqichi qaysi yillarni o'z ichiga oladi - 1997-2001 yillar
7. Malakali kadrlar tayyorlash jarayonining ikkinchi bosqichi qaysi yillarni o'z ichiga oladi - 2001-2005 yillar
8. Malakali kadrlar tayyorlash jarayonining uchinchi bosqichi qaysi yillarni o'z ichiga oladi - 2005 va undan keyingi yillar
9. Kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi kim hisoblanadi - shaxs Ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olish kafillarigi nima kiradi - davlat va jamiyat
10. Malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi - uzluksiz ta'lim

2-mavzu: Ta'lim texnologiyasi fanining ilmiy - nazariy asoslari

Reja

1. Ta'lim texnologiyalari
2. Ta'lim texnologiyalari darajalari
3. Ta'lim texnologiyalarini rasmiylashtirish usullari va tuzilishi.
4. Ta'lim texnologiyalariga talablar va texnologikligi mezonlari.
5. Ta'lim texnologiyalarining ilmiy asoslari.
6. Ta'lim texnologiyalarining rivojlanish bosqichlari
7. Rivojlangan mamlakatlarda ta'lim texnologiyalari markazlari

Tayanch so'z va iboralar:

Ta'lim texnologiyalari, ilmiy kontseptsiya, o'qitish texnologiyasi, ilmiy aspekt, tavsifiy aspekt, amaliy aspekt, umumpedagogik, xususiy metodik, lokal (modul). kontseptual asos, ta'lim jarayoni mazmuni

O'qitish texnologiyasi, o'qitish nazariyasi, o'qitish texnikasi. Ular o'quv faoliyatini boshqarish haqidagi pedagogik sohalardir, ular umumlashtirilgan darajasiga ko'ra amalga oshiriladi.

Pedagogik texnologiya ta'lim istiqbolining jarayonlashtirilgan aspektidir.

O'qitish texnologiyasini belgilash – bu kasbiy faoliyat sohasidagi ta'limiy va takomillashish samarasini ta'minlovchi o'quv jarayonini me'yoriy boshqarib turishdir.

Ilmiy adabiyotlarda **pedagogik texnologiyani** uch aspekti to'g'risida fikr yuritiladi: *ilmiy, tavsifiy, amaliy*.

Ilmiy aspektda o'qitishning maqsadi, mazmuni va metodlari ilmiy asoslanadi, pedagogik jarayon loyihalashtiriladi.

Tavsifiy aspektda rejalashtirilgan o'qitish natijalariga erishishning maqsadi, mazmuni, metodlari va vositalarining ishtiroki asosida algoritm jarayoni ishlab chiqiladi.

Amaliy aspektda pedagogik texnologiya jarayoni amalga oshiriladi.

2. Ta'lim amaliyotiga nisbatan pedagogik texnologiyani uch sathi belgilanadi: *umumpedagogik, xususiy metodik, lokal (modul)*.

Umumpedagogik texnologiya yaxlit ta'lim jarayonini ifoda qiladi.

Xususiy metodik texnologiya bir fan doirasidagi o'quv -tarbiya jarayonini amalga oshirish metodlari va vositalaridan iborat bo'ladi.

Lokal (modul) texnologiya o'quv tarbiya jarayonining maxsus bo'limlariga texnologiyani tatbiq qilishni ifoda qiladi. Bu texnologiya xususiy didaktik va tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga qaratiladi.

Pedagogikada o'qitish texnologiyalari bilan birga ta'limiy texnologiyalar ham o'rin olgan. Ta'limiy texnologiyalar mazmun-axborot aspektini bildirsa, o'qitish texnologiyasi jarayonga aloqador deb hisoblanadi, ya'ni ular orasida hali ham aniq farqlar belgilanmagan.

Pedagogik texnologiya talabalarning tayyorgarlik darajasiga, ularning axborotlar bilan tanishganlik va amaliy tayyorgarligiga moslangan bo'lishi lozim.

Kasbiy ta'lim tizimida o'qitish texnologiyalari fundamental va amaliy bilimlarning o'zlashtirilishini, harakatlarning refleksivligani aks ettiradi va o'z kasbiy faoliyatini shakllantiradi.

Pedagogik texnologiya o'qituvchi va talaba faoliyati bilan belgilanadi. Faoliyatning bunday turlariga ko'ra pedagogik texnologiyani tuzilmasi aniqlanadi.

3. Pedagogik texnologiyani tuzilmasi. *U kontseptual asos, ta'lim jarayoni mazmuni, texnologik jarayondan iborat bo'ladi.*

Ta'lim jarayoni mazmuni ta'lim jarayonining umumiy va aniq maqsadlari, o'quv material mazmunidan iborat bo'ladi.

Texnologik jarayon o'quv jarayonini tashkil etish, o'qituvchi faoliyati, talaba faoliyati, o'quv jarayonini boshqarish usullari, o'quv jarayoni diagnostikasini qamrab oladi.

Tadqiqotchilar har qanday pedagogik texnologiyalarni qanoatlantiradigan mezonlarni belgilaydilar.

Izchillik pedagogik texnologiyani mezon sifatida jarayonning mantiqiylik, pedagogik texnologiyani barcha qismlarining o'zaro bog'liqlik, yaxlitligi o'z ichiga oladi.

Pedagogik texnologiyaning mezonlaridan biri **boshqaruv**ga asoslanganligidir. U o'quv jarayoni diagnostikasi, uni rejalashtirish va amalga oshirishni loyihalash, undagi o'qitish metodlari va vositalari bilan o'zgartirib turishdan iborat bo'ladi.

Pedagogik texnologiyaning **samaradorlik** mezonini ta'lim jarayonining konkret sharoitlarida olinadigan yuksak natijalarni ko'zda tutadi.

Qayta tiklash pedagogik texnologiyalar mezonlaridan biridir. Unda pedagogik texnologiyalarni boshqa o'quv yurtlarida qo'llash imkoniyati tushuniladi.

Shunday qilib, oliy maktabda mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi murakkab va doimiy harakatdagi tizimni tashkil etadi. Bu tizimda bo'lg'usi o'qituvchining texnologik tayyorgarligi alohida o'rin tutadi. U bo'lg'usi pedagogning intellektual rivojlanishi, faol o'qishi, ijodiy shaxsning rivojlanishi, tafakkurning kasbiy yo'nalganligani idrok qilish, o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishda tadqiqiy (ilmiy) tamoyillarni amalga oshirish bilan bog'langan.

Bo'lg'usi pedagogning texnologik tayyorgarligi oliy o'quv yurtida pedagogik texnologiyalarni amalga oshirishni talab qiladi. Oliy o'quv yurti ta'lim jarayonida foydalaniladigan va keng tarqalgan pedagogik texnologiyalar: muammoli o'qitish, o'qitishning tabaqalashtirilgan va individual texnologiyasi, programmalashtirilgan o'qitish texnologiyasi, komp'yuter axborot texnologiyasi, mualliflik texnologiyasidir.

Har bir pedagogik texnologiya **muayyan ilmiy kontseptsiyaga** asoslanadi.

Pedagogik texnologiyaning **ilmiy kontseptsiyasi** ta'lim maqsadlariga erishishning falsafiy, psixologik, ijtimoiy-pedagogik va didaktik asoslashlarni qamrab oladi.

Pedagogik texnologiyani **ijtimoiy asosi** har bir shaxs, jamiyat va davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi ehtiyojlaridan kelib chiqadi va shu ehtiyojlarni qondirishning maqsad va talablarini tashkiliy shakllari va usullarini belgilaydi. U shaxsning jamiyatning va davlatning rivojlanishida asosiy omillardan hisoblanadi. Pedagogik texnologiyaning **falsafiy asosi** uning maqsadlari hamda tashkiliy shakl va usullarini falsafiy jihatdan to'g'ri yo'nalishda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi. Falsafiy oqimlar va yo'nalishlarning har biri ta'lim-tarbiya masalalariga o'ziga xos yondoshadi. Shu sababli Pedagogik texnologiya fanining falsafiy yo'nalishi uning to'g'ri yoki noto'g'riligini, jamiyatning ma'lum maqsadlariga muvofiq yoki zidligini ko'rsatadi. Bu pedagogik texnologiyalarga baho berishda asosiy ko'rsatkichlardan hisoblanadi.

Pedagogik texnologiya fanining **metodologik asosi** uni amalga oshirishda qanday metodlarga asoslanishini belgilaydi insonlarni olamini hamda o'zlarini bilishlari turli tarixiy davrlarda turlicha asoslarga ega bo'lgan va ular o'ziga xos metodlarni keltirib chiqrgan. Hozir olam va uning xususiyatlari haqida xolis ma'lumotlar olish xaqqoniy bilimlar hosil qilishning ilmiy metodikasi pedagogik texnologiyalarning metodologik asosi hisoblanadi. Metodologik asosning ilmiy jihatdan to'g'ri bo'lishi texnologiyalar uchun zaruriy shartdir. Pedagogik texnologiyaning **didaktik asosi** uning ta'lim-tarbiya qoida va tamoyillariga muvofiqligini belgilaydi. Didaktik talablar ta'lim-tarbiyaviy vazifalarning nazariy jihatdan to'g'ri bajarilishini ta'minlaydi.

Pedagogik texnologiyaning didaktik jihatdan to'g'ri bo'lishi uning yuqori samaradorligining zaruriy sharti hisoblanadi. Buning uchun zamonaviy didaktikaning ilmiy hulosalaridan ijodiy foydalanish talab qilinadi.

Pedagogik texnologiyaning **pedagogik asosi** Zamonaviy pedagogika fanining ilmiy hulosalaridan kelib chiqadi. Bunda pedagogik texnologiyaning umumiy tarkibiy tuzilmasi, mazmuni, shikli, usullari, vositalari, pedagogik jarayonning tashkil qilinishi, olib borilishi, uning diagnostikasi, monitoringi, o'quv-mavzu rejalar va shu kabilarning ilmiy jihatdan to'g'ri bo'lishi ta'minlanadi. Pedagogik texnologiyalar hozirgi pedagogika fanining rivajlanishida katta o'rin egallab bormoqda.

Pedagogik texnologiyaning **psixologik asosi** psixologiya fanining ilmiy hulosalari va tavsiyalari bilan belgilanadi. Ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida to'g'ri foydalanish orqaligina kutilgan natijaga erishish mumkin. SHu sababli pedagogik texnologiya psixologiya qonunlarini to'liq hisobga olishi talab etiladi.

Ta'limning har bir bosqichida tegishli yosh psixologiyasi xususiyatlariga moslashtirilgan pedagogik texnologiyalar qo'llaniladi. Har bir bosqichda tegishli darajadagi bilim va tarbiya beriladi. Bu masalalarni o'rganish bilan pedagogik psixologiya fani shug'ullanadi.

Pedagogik texnologiyaning **fiziologik asosi** o'quvchilarning turli yoshdagi fiziologik xususiyatlarini hisobga olishdan iborat. Bunda o'g'il va qiz bolalar fiziologiyasidagi farqlar alohida hisobga olinishi lozim. Pedagogik texnologiya jarayonida fiziologik talablarni hisobga olish sog'lom avlodni voyaga etkazishning zaruriy sharti hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyaning **gigienik asosi** ta'lim- tarbiya jarayonida salomatlikni saqlash talablariga rioya qilishdan iborat. Bunda turli zararli va ortiqcha ta'sirlarni bartaraf qilish, o'quv sharoiti: yoritilganlik, haqorat, havoning tozaligi, o'quvchining va o'qituvchining ish o'rne, jixozlar, o'quv nagruzkalarining me'yorlari, didaktik vositalarning qulayligi sifati va shu kabilar tibbiyot, fiziologiya, ergonomika, ekologiya talablariga, insonparvarlik va xalqparvarlik g'oyalariga muvofiq bo'lgan ilmiy asoslarda belgilab boriladi.

Bu talab va me'yorlarga rioya qilish pedagogik texnologiyani amalga tadbiq etish imkoniyatini yaratadi. Bu masalalarni o'rganish bilan maktab gigenasi fani shug'ullanadi.

Pedagogik texnologiyaning **mafkuraviy asosi** uning milliy istaqlol g'oyasi va mafkurasini tamoillarini o'zida mujassam etishi va ularni amalga oshirishga yo'naltirilgan bo'lishidan iborat. Bunda barkamol insonni shakllantirishda mafkuraviy tarbiyaning fidoiy, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan boshqalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli, ijtimoiy faol insonni vayaga etkazishdan iborat asosiy vazifalarni amalga oshirib borishi har bir pedagogik texnologiya uchun dolzarb masalalardan hisolanadi.

Pedagogik texnologiyaning **huquqiy-me'yoriy asosi** ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish va amalga oshirishga doir qonuniy va m'yori hujjatlar bilan belgilanadi. Bular O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va

dasturlar; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiya sohasiga tegishli Farmonlari, Vazirlar qaror va buyruqlari, ular asosida tayyorlanib o'rnatilgan tartibga tasdiqlangan nizomlar, ustavlvr va boshqa me'yoriy hujjatlar hisoblanadi.

Pedagogik texnologiya jarayoni ishtirokchilari ushbu huquqiy-me'yoriy asoslarni tegishli darajada bilishlari va amalga oshirib borishlari lozim.

Pedagogik texnologiyaning **iqtisodiy asosi** ta'lim menejmenti hulosalari va marketing tadqiqotlari natijalariga muvofiq belgilanadi. Pedagogik texnologiya ijtimoiy sohadagi faoliyat bo'lgani sababli uning iqtisodiy samarasi o'ziga hos tartiblarda aniqlanadi va ta'minot masalalari hal qilib boriladi. Pedagogik texnologiya iqtisodiy asosini mustaxkam bo'lishi uni amaliyotda davom ettirish uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyaning **tarixiy asosi** ta'lim-tarbiya masalalarini turli tarixiy davrlarda amalga oshirishning shakl va usullari, mazmuni hamda turli pedagogik nazariyalar haqidagi ma'lumotlardan iborat bo'lib ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarning kelib chiqishi uchun zamin hisoblanadi. Hozirgi pedagogik texnologiyalar turli davrlarda boshlangan ishlar, olib borilgan taxlillar, chiqarilgan hulosalar, mutafakkirlar bildirgan fikr-muloxazalarninng rivojlantirilishi asosida paydo bo'lib, takomillashib bormoqda. Pedagogik texnologiyaning tarixiy asosi uning o'ziga xos ildizlarini tashkil qilishini hisobga olgan holda ularni bilish va chuqur o'rganish kelgusi rivojlanish yo'llarini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Yuqorida aytilgan av boshqa asoslar umumlashtirilsa, har bir pedagogik texnologiyaning o'z **nazariy va amaliy asoslari** kelib chiqadi. Ular alohida maqsad, vazifalari, mazmuni, shakl, usul, vositalariga muvofiq belgilanadi.

12- ilova

Ta'lim texnologiyasi muammolarini tadqiq etuvchi tashkilotlar hamda ilmiy jurnallar

№	Mamlakat-lar	Tashkilot nomi	Tash. top.yil	Jurnal nomi	Nashr et. yil
1	AQSH	Ta'lim kommunika-tsiyasi hamda assotsiyasi	1971	"Ta'lim texnologiyasi"	1961
2	Angliya	Pedagogik ta'lim milliy kengashi	1967	"Ta'lim texnologiyasi va dasturli ta'lim"	1964
3	YAponiya	4 nomdagi ilmiy jurnallar	1965 1970	"Ta'lim texnologiyasi"	1965
4	Italiya	Milliy markaz tashkil etildi	1971	"Ta'lim texnologiyasi"	1971
5	Vengriya	O'qitish texnologiyasi Davlat Markazi tashkil etildi	1973	"Ta'lim texnologiyasi"	1971
6	Sobiq ittifoq	PFA qoshida maktab ta'limi tashkil etildi	1965	"Maktab va ishlab chiqarish"	1965

Nazorat uchun savollar:

1. Psixik rivojlanish omili bo'yicha turi
2. Pedagogik texnologiyaning aspektlari
3. Pedagogik texnologiyalarning turlari
4. Psixik rivojlanish omiliga ko'ra pedagogik texnologiyalarni turlari belgilang
5. Pedagogik texnologiyaning ilmiy asoslari
6. Pedagogik texnologiyaning falsafiy asosi, metodologik asosi, didaktik asosi
7. Pedagogik texnologiyaning pedagogik asosi, fiziologik asosi, gigenik asosi
8. Pedagogik texnologiyaning mafkuraviy asosi, huquqiy-me'yoriy asosi, mafkuraviy asosi
9. Pedagogik texnologiyaning iqtisodiy asosi, tarixiy asosi, nazariy va amaliy asoslari
10. Pedagogik texnologiyaning tuzilmasi.

3-mavzu:KHKlardagi ta'lim jarayonining o'ziga xos xususiyatlari mohiyati

Reja

1. KHKlardagi ta'lim shakli va metodlari.
2. Ma'ruzalarning didaktik shakllari, amaliy mashg'ulot, mashq, seminar, laboratoriya mashg'ulotlari va mustaqil ishlar. An'anaviy va noan'aviy, rivojlantiruvchi va interfaol o'quv mashg'ulotla
3. Talabalar bilimni tashxiz (diagnoz) qilish va baholash

I. Ta'lim metodlari axborotlarni uzatish va idrok etish manbaiga ko'ra quyidagicha turlanadi:

1. Og'zaki (hikoya, suhbat, ma'ruza);
2. Ko'rsatmali (rasmlar, diagrammalarni ko'rsatish, kinofilm, diafilmlarni namoyish qilish);
3. Amaliy (tajriba-sinov ishlari, mashq, o'quv ishlab chiqarish mehnati kabilar).

II. Axborotlarni uzatish va idrok etish mantig'iga ko'ra talim metodlari: Induktiv deduktiv va traduktiv bo'ladi.

Induktsiya xususiy, juz'iy hodisa va dalillardan umumiy xulosaga kelish usuli, deduktsiya esa umumiydan xususiy xulosa chiqarish yo'lidir.

Traduktsiya-xususiyydan xususiy yoki umumiydan umumiy xulosa chiqarish yo'li ekanligini psixolog olimlarning so'ngi yillardagi tadqiqotlari isbotlamoqda (qarang, V.I. Volynkin)

III. Bilimlarni o'zlashtirishda o'quvchilarning fikr yuritish mustaqilligi darajasiga ko'ra:

1. Mahsulsiz (o'quvchilar nafaol ishtirokchi sifatida qatnashadilar).
2. Mahsulli (o'quvchilarning faol izlanuvchan o'quv-bilish va ishlab chiqish faoliyatida ishtirok etishlarini ko'zda tutadi).

- II. O'quv ishlarining boshqarilish darajasiga ko'ra:
1. O'qituvchining bevosita rahbarligi ostidagi o'quv ishlari;
 2. O'quvchilarning o'z ustlarida mustaqil ishlashlari: (kitob (manba)lar bilan ishlash; yozma ishlarni bajarish; laboratoriya ishlari; mehnat vazifalarini bajarish kabilar).
- III. O'qib-o'rganishga qiziqtirish metodlari.
1. O'quv-bilish o'yinlari;
 2. O'quv munozaralari;
 3. Emotsional - axloqiy vaziyatlar.
- VI. Burch va javobgarlikka rag'batlantirish metodlari:
1. O'qib-o'rganishning muhimligiga ishonitirish;
 2. Talablar qo'yish;
 3. Talablarning bajarilishi yuzasidan mashq qildirish;
 4. Rag'batlantirish va jazolash;
- VII. Og'zaki nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari:
- individual so'rov; yoppasiga so'rov; og'zaki sinov; og'zaki imtihon; mashinali yoki mashinasiz nazorat; og'zaki o'z-o'zini nazorat qilish.
- VIII. Yozma nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari: yozma nazorat ishlari; yozma sinov ishlari; yozma imtihonlar; yozma dasturlashtirilgan ishlarni bajarish; yozma o'z-o'zini nazorat qilish.
- IX. Laboratoriya amaliy nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari:
1. Laboratoriya amaliy nazorat ishlari;
 2. Mashinali yoki mashinasiz nazorat ishlari;
 3. O'z-o'zini nazorat qilish uchun mo'ljallangan laboratoriya amaliy ishlarni bajarish.
- X. SHaxsiy his-tuyg'ularni shakllantirish (tarbiya) metodlari:
- suhat; namuna bo'lish, ma'ruza; munozara.
- XI. Ijtimoiy axloqiy tajribalar va amaliy faoliyatni tashkil etishni shakllantirish metodlari: pedagogik talab; jamiyat fikr mulohazalari; odatlantirish; mashqlantirish; tarbiyaviy vaziyatlarni yuzaga (vujudga) keltirish.
- XII. Odob- axloq va xulq- atvorni rag'batlantirish metodlari:
1. Musobaqa; 2. Moddiy va ma'naviy rag'batlantirish; 3. Jazolash.
- YUqorida zikr etilganlarni qisqacha qilib quyidagicha sxematik ravishda ko'rsatish mumkin

Ta'lim metodlaridan oqilona foydalanish

Qanday hollarda oqilona qo'llash mumkin	Og'zaki metodlar	Ko'rsatmali metodlar	Amaliy metodlar	Mahsulsiz metodlar	Izlanuvchan Metodlar	Deduktiv metodlar	Mustaqil ravishda o'z ustida ishlash metodi
Bu metod qanday masalalarning echimini topishda muvaf-faqiyatli qo'llaniladi?	Nazariy va daliliy bilimlarni shakllantirish da	Kuzatuvchanlikni rivojlantirish, o'rganiladigan masalalarga nisbatan diqqat-etiborni oshirish	Amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish uchun	Bilim va malakalar shakllantirish uchun	Mustaqil tafakkurlash, tadqiqot-chilik malakalari, ishga ijodiy yondashuvlarni re-jalashtirish uchun	Umumlashtirish va induktiv xulosa chiqarish malakalarini rivojlantirish uchun. (umumiydan xususiyga va xususiydan umumiyga qarab xulosa chiqarish).	O'quv-bilish faoliyatida mustaqillikni rivojlantirish, o'quv ishlarni tashkil etish malakasini shakllantirish

Bu metoddan o'quv materialining mazmuni qanday xususiyatlarga ega bo'lganda muvaffaqiyatli foydalaniladi?	Material nazariy-axborot harakteriga ega bo'lgan paytlarda	O'quv materiali ko'rsatmali vositalar yordamida o'quvchilarga uzatish imkoniyati mavjud bo'lgan hollarda	Mavzuning mazmuni ama-liy mashq, tajriba-sinovlarini o'tkazish, mehnat vazifalarini bajarish kabilarni o'ziga qamrab olgan bo'lsa.	O'quv materialida juda sodda yoki haddan tashqari qiyin bo'lsa	O'quv materialining mazmuni o'rtacha qiyinlikka ega bo'lsa	O'quv materialida darslikda batafsil yoki deduktiv bayon etilgan bo'lsa	O'quv materialini mustaqil o'rganish imkoniyati mavjud, mazmun tushunarli bo'lsa
Bu metoddan o'quvchilarning qanday xususiyatlarini rivojlantirishda foydalaniladi? (qo'llaniladi)	O'quvchilarning og'zaki axborotni o'zlashtirishga ega bo'lgan hollarda	O'quvchilarga ko'rsatmali materiallar tushunarli bo'lgan hollarda	O'quvchilarning amaliy vazifalarni bajarishga tayyor bo'lsalar	Bu mavzuni o'quvchilar muammoli o'rganishga tayyor bo'lmasalar	Ushbu mavzuni muammoli o'rganishga o'quvchilar tayyorlangan bo'lsa	O'quvchilarning deduktiv xulosa chiqarishga tayyorlangan bo'lsalar	O'quvchilarning mustaqil mavzu materialini mustaqil ravishda o'rganishga tayyor bo'lsalar
Ushbu metodni qo'llash uchun o'qituvchi qanday imkoniyatlarga ega bo'lishi zarur?	O'qituvchi boshqariladigan metodlarga qaraganda ushbu metodni puxta egallagan paytda	O'qituvchi kerakli ko'rsatmali qo'llanmalarga ega bo'lgan yoki ularni o'zi tayyorlay olish imkoniyatlari mavjud bo'lsa	O'qituvchi amaliy mashqlarni tashkil etish uchun o'quv moddiy qo'llanmalar didaktik materiallarga ega bo'lsalar	Ushbu mavzuni muammoli o'rganish uchun zarur bo'lgan vaqtga ega bo'lmasalar	Mavzuni muammoli o'rganish uchun o'qituvchi etarli vaqtga ega bo'lsa va izlanuvchan metodlardan unumli foydalana olsa	O'qituvchi deduktiv metodlardan talab darajasida foydalana olsalar	Mustaqil ishlarini tashkil etish uchun didaktik materiallar va etarli vaqt mavjud bo'lsa

Zamonaviy pedagogikada ham, ta'limni shunday modellari, unga nisbatan shunday yondashuvlar ishlanmoqdaki, ular ta'limga, ishlab chiqarish – texnologik jarayon, ma'lum sharoitlarda va belgilangan vaqt ichida ko'zlangan ta'lim maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan xarakterni berish imkoniyatini yaratadi.

T.S. Nazarovaning qayd etishicha, pedagogik texnologiya 70-yilarning boshlarida AQSHda yuzaga kelgan bo'lib, uning asoschisi taniqli olimlar B.Blum, D.Kratvol, N.Gronlund, J. Kerrol, J. Blok, L. Anderson va boshqalardir.

Pedagogik texnologiya oqimi deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarga tez tarqaldi, YUNESKO kabi nufuzli tashkilot tomonidan tan olindi va qo'llab-quvvatlandi va hozirgi kunda ko'pgina mamlakatlarda muvaffaqiyatli o'zlashtirilmoqda, qo'llanilmoqda. Ko'pgina mamlakatlar pedagogik texnologiyadan foydalanib, o'quvchilar o'zlashtirishini oshirishda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishdilar. Masalan, Janubi Koreyada pedagogik texnologiya bo'yicha tajriba-sinov tarzida o'qitayotgan 50 ming boladan 75 foizida an'anaviy o'qitishda faqat eng yaxshi o'quvchilar erishadigan natijalar qo'lga kiritilgan. Ta'limni texnologiyalashtirishning asosini, ta'lim jarayonini, uning samaradorligini oshirish va ta'lim oluvchilarni, berilgan sharoitlarda va ajratilgan vaqt ichida vaqt ichida loyihalashtirilayotgan o'quv natijalariga erishishlarini kafolatlash maqsadida to'liq boshqarish g'oyasi tashkil etadi. Bunday yondashishning mohiyati, ta'lim jarayonini tizimlashtirishdan – uni aniq rasmiylashtirilgan va detallari bo'yicha aniq elementlarga bo'lib tashlash yordamida maksimal shakllantirishdan iborat.

Pedagogik texnologiyaning an'anaviy uslublardan asosiy farqi, uning to'la-to'kis tizimlar nazariyasi qonuniyatlaridan kelib chiqqanligidadir.

Pedagogik texnologiyaning avvalgi uslublardan afzalligi, u ta'lim jarayonini bir butunlikda ko'rib, ta'lim maqsadi, uning mazmuni, bilim berish usullari va vositalari hamda ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchilarni tizimga keltirib, ta'lim bosqichlarini loyihalab, ta'lim jarayonini nazorat qilish va ta'lim natijalarini baholash kabi qismlarini o'zaro uzviy bog'lab tizimga keltirib turib, uning loyihasini tuzishidadir.

Uning an'anaviy uslublardan keyingi farqi, u talabalarning o'zlariga berilgan bilimni yodlab olib aytib berishiga emas, balki ta'lim va tarbiya jarayonining yakunida amaliy ishlarni bajarishiga yo'naltirilganligidadir.

Pedagogik texnologiyaning boshqa ta'lim uslublardan navbatdagi farqi, uning yordami o'quv jarayoni tashkil etilganda, dars natijasi bilim beruvchining pedagogik mahoratiga bog'liq emasligidadir. Ilmiy asoslanib, yaxshi loyihalashtirilgan pedagogik texnologiya bo'yicha har qanday o'qituvchi ham, a'lo bo'lmasada yaxshi dars o'tadi. Chunki pedagogik texnologiyani pedagog olim, metodist yoki ilg'or tajribali o'qituvchilar tuzadi, shu bois ularning pedagogik mahorati pedagogik jarayon loyihasida o'z ifodasini topgan bo'ladi.

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasining shakllanishi uzoq muddatli vaqt oralig'ida kechdi. Qator mamlakatlarda ta'lim texnologiyasi va uning muammolarini tadqiq etishga alohida e'tibor qaratiladi. "Ta'lim texnologiyasi" nazariyasining shakllanish bosqichlari.

№	BOSQICHLAR	YILLAR	TA'LIM TEXNOLOGIYASI--TT
1	1-BOSQICH	XX asning 30 yillari	T T- o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishda ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi(ped texnologiya)
2	2-BOSQICH	XX asrning 50 yillari	T T- Ped tex + jarayonida texnik vositalarni(TVqo'llash,ularning imkoniyatlarini takomillashtirish, axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish hizmatini sifatli tashkil etish, o'quvchi faoliyatini individuallashtirish.

3	3-BOSQICH	XX asrning 60- yillari	TT=ped tex. + TV + dasturiy ta'lim (DT).Dasturiy ta'lim-ta'lim maqsadlarini aniqlanishi, ta'lim jarayonini umumiy loixalash, o'quvchilar tomonidan nazariy bilimlarni o'zlashtirilishi ehtimolining oldindan tashxislash, ta'lim jarayonini samaradorligini aniqlash,maqsadining natijalanganligini o'rganish, faoliyat natijalarini taxlil etish.
TT = ped.tex + TV + DT			

Nazorat savollari

1. Yangi pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish zarurati.
2. Pedagogik texnologiyalarini kelib chiqish tarixi.
3. O'zbekistonda pedagogik texnologiyaning rivojlanish yo'nalishlari.
4. "Pedagogik texnologiya" tushunchasiga izox bering
5. «Texnologiya» tushunchasiga izox bering.
6. Pedagogik texnologiya fanining ob'ekti va predmeti nimalardan iborat.
7. "Pedagogik texnologiyalar" tushunchasiga berilgan ta'riflar.
8. Pedagogik texnologiyalarning maqsad va vazifalari.
9. Pedagogik texnologiyalarning xususiyatlarini sanab bering.
10. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qanday talablar qo'yilmoqda.

4-mavzu: Kasb hunar kollejalarida muammoli ta'lim

Reja

1. Muammoli o'qitish texnologiyasi mohiyati va maqsadi.
2. Muammoli o'qitish texnologiyasi umumiy funktsiyalari.
3. Muammoli o'qitish texnologiyasi bosqichlari.
4. Muammoli vaziyat belgilari, metodlari.
5. Muammoli o'qitish texnologiyasi darajalari.

Tayanch so'z va iboralar:

Muammoli texnologiyalar, ijodiy suxbat, muammoli vaziyat, muammoli bayon, mustakil fikr, tanlash vaziyati, nizo vaziyati, nomuttanosiblik vaziyati, faraz vaziyati, inkor vaziyati.

Muammoli ta'lim deyilganda, o'qituvchi rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltirilib, mazkur muammo talabalarning faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta'lim jarayonini tashkil etish nazarda tutiladi. Hozirgi oliy maktabdagi samarador o'qitish texnologiyasi - bu muammoli o'qitishdir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-

tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli o'qitish ijodiy, faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi.

Muammoli o'qitish jarayonida talabaning mustaqilligi o'qitishni reproduktiv shakllariga nisbatan tobora o'sib boradi. Muammoli o'qitishning mohiyatini o'qituvchi tomonidan talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarsh va savollarini hal qilish orkali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil atadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi.

Ma'lumki, o'qitishning har qanday asosida inson faoliyatining muayyan qonuniyatlari, shaxs rivoji va ular negizida shakllangan pedagogik fanning tamoyillari va qottdalari yotadi. Insonning bilish faoliyati jarasni mantiqiy bilish ziddiyatlarini hal qilishda ob'ektiv konuniyatlari didaktik tamoyillarga tayanadi. O'qitishshshg hozirgi jarasni tahlili psixolog va pedagoglarning fikrlash muammoli vazit, kutilgan xayrat va mahliyo bo'lishdan boshlanadi, degan xulosalari haqiqatga yaqin ekanligini ko'rsatadi. O'kitish sharoitida insonning o'sha psixik, emotsional «hissiy holati unga fikrlash va aqliy ishlash uchun o'ziga xos turtki vazifasini bajaradi.

Muammoli vaziyat muayyan pedagogik «vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'kitish sharoitida yuzaga keladi. SHuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Shunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki «fikir yo'lidagi kutilmagan to'sik» bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas. U bilish matssadlari maxsus takozo kilgan akliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izliri aa yangi yuzaga kelgan vazifani hal kilish uchun akliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bogliq bo'la bermasligsh ta'kidlash o'rinli bo'ladi. YAngi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, akliy mashakqat muammoli bo'lmaydi. Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. *Muammolp vaziyat* har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan ob'ekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab stadi.

SHunday qilib, ***muammoni vaziyatning*** mohiyati shundaki, u talaba tanish bo'lgan ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (qaysiki, ularni tushunishi va tushuntirish uchun avvalgi bilimlar kamlik kiladi) o'rtasidagi znddiyatdir. Ziddiyat bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuchdir.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- talabaga notanish faktning mavjud bo'lishi;
- vazifalarni bajarish uchun nalabaga berilidigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashakkatini hal kilishda ularning shaxsiy manfaatdoliigi.

Muammoln vaziyatdan chiqa olish hamma vaqt muammoni, ya'ni noma'lum ekanligini, uning nutqiy ifodasi va echimini anglash bilan bog'langan.

Muammoli vaznyatning fikriy taxlil qiladigan bo'lsak, mustaqil aqliy faoliyatidir. U talabani intellektual mashaqqat keltirib chiqargan sabablarni tushunishga, unga

kirish, muammoni so'z bilan ifodalash, ya'ni faol fikr yuritishni belgilashga olib ksladi. Bu urinda izchillik yorqin ko'rinadi avvalo muammoli vaziyat yuzaga keladi, so'ng o'quv muammosi shakllanadi.

O'qitish amaliyotida boshqa variant - o'sha muammo tashqi ko'rshshda muammoli vaziyat yuzaga kelishsha munofik kelganday bo'ladngan varnant ham uchraydm. Fakrlar, lukmalar nazaray qoidalar ziddiyaglari shaklidagi savollar ko'rinishidagi muammoni ifodasi odatda «nimaga» savoliga javob bo'ladigan muammoli vaziyatning mavjudligini aks ettiradi.

Muammo uch tarkibiy qismdan iborat: ma'lum (berilgan vazifa asosida), noma'lum (ularni topish yaigi bilimlarni shakllantirishga olib keladi) va avvalgi bilimlar (talabalar tajribasi). Ular noma'lumni topishga yo'nalgan qidiruv ishlarini amalga oshirish uchun zarurdir. Avvalo talabaga noma'lum bo'lgan o'quv muammosi vazifasi belgilanadi va bunda uning bajarilish usullari hamda natijasi ham noma'lum bo'ladi, lekin talabalar o'zlaridagi avval egallangan bilim va ko'nikmalarga asoslanib turib kutilgan natija yoki echilish yo'lini izlashga tushadi.

Muammoli ta'limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog'liq:

- O'quv materialini muammolashtirish;
- Talabalarning bilish faoliyatini faollashtirishi;
- Ta'lim jarayonini o'yin, mehnat faoliyati bilan uyg'unlashtirishi;
- O'qituvchi tomonidan muammoli usullardan o'z o'rnida va samarali foydalanish bilishi;
- Muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda talabalarga bayon etishi.

2. Muammoli vaziyat muayyan pedagogik «vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'kitish sharoitida yuzaga keladi. SHuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. SHunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki «fikr yo'lidagi kutilmagan to'sik» bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas. U bilish matssadlari maxsus takozo kilgan akliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izliri aa yangi yuzaga kelgan vazifani hal kilish uchun akliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bogliq bo'la bermasligsh ta'kidlash o'rinli bo'ladi. YAngi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, akliy mashakqat muammoli bo'lmaydi. Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. *Muammolp vaziyat* har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan ob'ekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab stadi.

Shunday qilib, muammoni vaziyatning mohiyati shundaki, u talaba tanish bo'lgan ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (qaysiki, ularni tushunishi va tushuntirish uchun avvalgi bilimlar kamlik kiladi) o'rtasidagi znddiyatdir. Ziddiyat bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuchdir.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- talabaga notanish faktning mavjud bo'lishi;

• vazifalarni bajarish uchun nalabaga berilidigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashakkatini hal kilishda ularning shaxsiy manfaatdoliqi.

Muammoln vaziyatdan chiqa olish hamma vaqt muammoni, ya'ni noma'lum ekanligini, uning nutqiy ifodasi va echimini anglash bilan bog'langan.

Muammoli vaznyatning fikriy taxlil qiladigan bo'lsak, mustaqil aqliy faoliyatidir. U talabani intellektual mashaqqat keltirib chiqargan sabablarni tushunishga, unga kirish, muammoni so'z bilan ifodalash, ya'ni faol fikr yuritishni belgilashga olib ksladi. Bu urinda izchillik yorqin ko'rinadi avvalo muammoli vaziyat yuzaga keladi, so'ng o'quv muammosi shakllanadi.

O'qitish amaliyotida boshqa variant - o'sha muammo tashqi ko'rshshda muammoli vaziyat yuzaga kelishsha munofik kelganday bo'ladngan varnant ham uchraydm. Fakrlar, lukmalar nazaray qoidalar ziddiyaglari shaklidagi savollar ko'rinishidagi muammoni ifodasi odatda «nimaga» savoliga javob bo'ladigan muammoli vaziyatning mavjudligini aks ettiradi.

Muammoli vaziyat- bu ta'lim oluvchini ruxiy holati bo'lib, bunda u:

- 1) ziddiyatlarni ko'radi;
- 2) ularni murakkabligini hamda ularni engib o'tish uchun yangi ma'lumotlar talab etilishini anglab etadi.
- 3) ushbu ziddiyatlarni hal etishni istaydi.

Muammoli vaziyatlar natijasida talaba ongida muammo shakllanadi. U vaholanki, savol shaklida amalga oshiriladi va muammo qanchalik chuqur shakllantirilgan bo'lsa, unga qiziqish ko'proq bo'ladi, demak uni hal etish ham muvaffaqiyatli bo'ladi.

Muammoli vaziyatlarni yaratishdagi ziddiyatlar:

- Ma'lum va noma'lum o'rtasida;
- Rasmiy va haqiqiy bilim o'rtasida;
- O'zlashtirilgan bilim va ularni yangi amaliy sharoitlarda qo'llash o'rtasida;
- Faqat bir xususiyatdagi, lekin eng pastroq va balandroq darajaga ega bo'lgan bilimlar o'rtasida;
- Ilmiy va hayotiy bilimlar o'rtasida;
- Nazariya va amaliyot o'rtasida;
- Ma'lum bo'lgan va yangi bo'lgan dalillar o'rtasida;
- Fantaziya (xayol, uydirma) va haqiqat o'rtasida.

Ushbu ziddiyatlardan istaganidan foydalanish mumkin, biroq ta'lim beruvchini vazifasi- ta'lim oluvchilarga uni o'zi topishiga, ko'rsatishga etkazishga, ya'ni ziddiyatlarni shunday darajada ochib berish kerakki, talabalarda yuqori darajada muammoli vaziyat paydo bo'lshiga harakat qilish

Muammoli vaziyatning turlari

- ✦ Favqulotda vaziyat
- ✦ Nizo vaziyati
- ✦ Tanlash vaziyati
- ✦ Inkor vaziyati
- ✦ Faraz vaziyati
- ✦ Nomuttanosiblik vaziyati

F.V\–Ko'chadan chaqaloq topib olindi.....,

Buxgalteriya xisob-kitobi tekshirilganda 10000 so'm orticha pul aniqlandi.

Buni qanday xal qilish mumkin?

N.V. –oilaviy nizolar....., Korxona chet elga tozalangan, yarim ishlov berilgan paxta yubordi. Mahsulotni chet elga etib kelgunicha sifatini buzilmaslik ma'suliyatini chet ellik hamkorlar o'z bo'ynilarga olishgan edi. Hamkorlar past sifatli mahsulot yuborilgan degan ayblov qog'ozi yuborishdi. Ushbu nizoni qanday hal qilish mumkin?

➤ F.V. Siz chet elda ta'lim olish grantini qo'lga kiritdingiz. Bu sizga qanday imkoniyatlarni yaratadi?

➤ I.V.Ta'lim samaradorligini oshirishda asosiy rolni AKTlar bajaradi degan fikrni talabalar tomonidan inkor etilishi...

3. O'quv muammosini qo'llash jarayonini osonlashtirish uni muayyan tartibga rioya qilishi lozim bo'ladi. Muammoli vazifalarni tashkil qilishdan oldin talabalarning sabab-okibat aloqalarini o'rnatish olish usullarini egallaganligiga ishonch hosil qilish, talabalarning muammoli vaziyatni tahlil qila olish darajasini o'rganish shartdir. SHuningdek, o'qituvchi talabalar e'tiboriga faqat ular uchun qulay bo'lgan muammolarni qo'ymasligi ham mumkindir. SHu bilan birgalikda muammoning echilishi uni to'g'ri qo'ya bilishga ko'p jihatdan bog'liq ekanligini unutmaslik zarur.

Bu qoidalarni amalga oshirish avvalo o'quv materialining mazmun xususiyati bilan bog'liqdir. Uning tarkibi va guzilmasiga qator talablarni qo'yish mumkin.

O'quv materiali quyidagi mazmunni qamrab oladi:

- yangilik unsurlari (yangi tushunchalar, yangi belgilar, xususiyashlar, nooma'lum tushunchalarning jihatlari, yangi aloxalar, harakatlanishning yangi usullari);

- faktlar, bilish vazifalari va masalalari, ziddiyatlari ko'rinishidagi materiallarni qamrab olgan ma'lum va yangi bilim o'rtasidagi ziddiyat;

- umumpedagogik va didaktik tamoyillarni xisobga olgan pedagogik nazariyaning metodologik asoslari materialni mavzuga mukofik bayon qilish.

Shuni ta'kidlash lozimki, o'qitish jarayoni fakat «muammoli» yoki «nomuammoli» metodlar yordamidagina amalga oshmaydi, balki uning samarali borishi uchun xilma xil metodlarni ko'llash maqsadga muvofiqdir. Uqituvchni mashg'ulotning maqsadi, o'quv materiallarining mazmunini to'plash, auditoriyada qatnashgan talabalarning xaraktsri, ularning tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda ularni tinglash hamda birini ikkinchisi bilan bog'lashni amalga oishradi. Shundagina o'qituvchi jarayonining yuqori samaradorligi ta'miilanadi. SHuningdek, muammoli o'qitishning samaradorligi ko'p jihatlardan talabalarning ijodiy faoliyatga, muammoni ifodalash na echishga bo'lgan tayyorgarligiga bog'lik bo'ladi. Ularni ijodiy faoliyatga jalb qilishda muammolilik bayonidan asta-sekin tadqiqot ishlariga o'tish, muammoli o'qitishning barcha metodlari zanjirida asta-sekin oddiydan murakkabga o'tish tavsiya etiladi.

Agar o'rganilayotgan kursning (bo'lim, mavzuning) mohiyatini, ulardan foydalanishning zarur metodik materiallari va koidalarini talabalar bilmasa va anglamasa, o'qituvchi ularning ijodiy faoliyatini tashkil eta olmaydi.

Demak, muammoli o'qitish etarli darajada samarali bo'lishi uchun u yaxlit o'quv-tarbiya jarayoniniig uzviy qismi bo'lishi kerak.

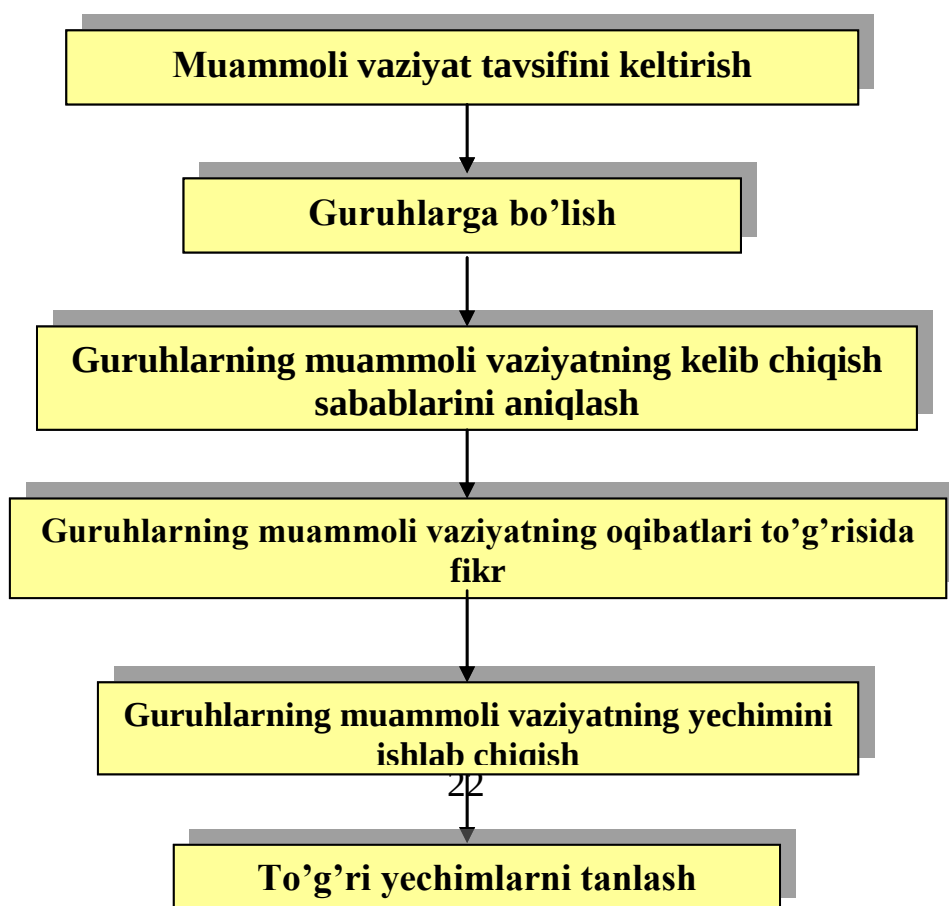
Muammoli lektsiyalar o'tkazish jarayonida talabalarda ijodiy faoliyatga zarur bo'lgan motivlar, qimmatli yo'l-yo'riqlar va yo'llanmalarning shakllanganligi muhim o'rin egallaydi.

Muammoli ta'lim darajalari

- 1- daraja. O'qituvchi tomonidan muammo yaratiladi va uni echish yo'llari ko'rsatib beriladi. O'rganish darajasi.
- 2- daraja. O'qituvchi tomonidan muammo yaratiladi va eimi talabalar bilan birgalikda. Hamkorlik darajasi.
- 3- daraja. O'qituvchi tomonidan muammo yaratiladi, talaba tomonidan mustaqil ravishda muammoning echimi topiladi. Mustaqil daraja.
- 4- daraja. O'qituvchi mavzuni e'lon qiladi muammoni talaba yaratadi, mustaqil ravishda echimini topadi va xulosalaydi. Ijodiy daraja.

“Muammoli vaziyat” metodi - ta'lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning echimini topish bo'yicha ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metoddir.

“Muammoli vaziyat” metodi uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta'lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi kerak. Ular qo'yilgan muammoning echimini topishga qodir bo'lishlari kerak, aks holda echimni topa olmagach, ta'lim oluvchilarning qiziqishlari so'nishiga, o'zlariga bo'lgan ishonchlarining yo'qolishiga olib keladi. «Muammoli vaziyat» metodi qo'llanilganda ta'lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning echimini topishni o'rganadilar. Quyida “Muammoli vaziyat” metodining tuzilmasi keltirilgan

“Muammoli vaziyat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi mavzu bo’yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.
2. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.
3. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi.
4. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o’rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so’ng bir xil fikrlar jamlanadi.
5. Bu bosqichda berilgan vaqt mobaynida muammoning oqibatlari to’g’risida fikr-mulohazalarini taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so’ng bir xil fikrlar jamlanadi.
6. Muammoni echishning turli imkoniyatlarini muhokama qiladilar, ularni tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni echish yo’llarini ishlab chiqadilar.
7. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning echimi bo’yicha taqdimot qiladilar va o’z variantlarini taklif etadilar.
8. Barcha taqdimotdan so’ng bir xil echimlar jamlanadi. Guruh ta’lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni echish yo’llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

“Muammoli vaziyat” metodining afzalliklari:

- ta’lim oluvchilarda mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantiradi;
- ta’lim oluvchilar muammoning sabab, oqibat va echimlarni topishni o’rganadilar;
- ta’lim oluvchilarning bilim va qobiliyatlarini baholash uchun yaxshi imkoniyat yaratiladi;
- ta’lim oluvchilar fikr va natijalarni tahlil qilishni o’rganadilar.

“Muammoli vaziyat” metodining kamchiliklari:

- ta’lim oluvchilarda yuqori motivatsiya talab etiladi;
- qo’yilgan muammo ta’lim oluvchilarning bilim darajasiga mos kelishi kerak;
- ko’p vaqt talab etiladi.

Nazorat uchun savollar

1. Muammoli ta’lim deganda nima tushuniladi
2. Muammoli ta’lim qanday tuzulmaga ega
3. Muammoli ta’lim darajasi va usullarining mohiyatini tushuntirib bering.
4. Muammoli vaziyatning mohiyatini tushuntiring.
5. Muammoli ta’limni tuzishning umumiy texnologiyasi qanday bosqichlardan iborat

6. Muammoli vaziyatning turlari
7. Muammoli ta'lim nazariyasi kim tomonidan ishlab chiqilgan

5-mavzu: O'QUVCHILAR FAOLIYATI FAOLLIGINI JADALLASHTIRISH ASOSIDAGI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Reja

1. O'yinli texnologiyalar va ularning funktsiyalari.
2. O'yinli texnologiyalarning maqsad va vazifalari.
3. Pedagogik o'yinlar klassifikatsiyasi.
4. Tadbirkorlik o'yinlari va ularning turlari

Tayanch so'z va iboralar:

O'yinli texnologiyalar, o'yin funktsiyalari, o'yin tuzilmasi, pedagogik o'yin, tadbirkorlik o'yinlari

O'yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini talabalarning faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyati tashkil etadi.

O'yin olimlar tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi.

Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi.

O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi.

D.N. Uznadzening ta'rificha, o'yin shaxsga xos bo'lgan ichki immanent psixik (ruhiy) xulqi shaklidir.

L.S. Vigodskiy o'yinni bolaning ichki ijtimoiy dunyosi, ijtimoiy buyurtmalarni o'zlashtirish vositasi sifatida ta'riflaydi.

A.N. Leont'ev o'yinga shaxsning xayolotdagi amalga oshirib bo'lmaydigan qiziqishlari (manfaatlari)ni xayolan amalga oshirishdagi erkinligi sifatida qaraydi.

Psixologlar ta'kidlaydilarki, o'yinga kirishib ketish qobiliyati kishi yoshiga bog'liq emas, lekin har bir yoshdagi shaxs uchun o'yin o'ziga xos bo'ladi.

O'yinli faoliyat muayyan funktsiyalarni bajarishga bag'ishlangan bo'ladi. Ular quyidagilar:

- *maftunkorlik;*
- *kommunikativlik;*
- *o'z imkoniyatlarini amalga oshirish;*
- *davolovchilik;*
- *tashxis;*
- *millatlararo muloqot;*

- *ijtimoiylashuv.*

O'yinlar turli maqsadlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Ular didaktik, tarbiyaviy, faoliyatni rivojlantiruvchi va ijtimoiylashuv maqsadlarda qo'llanadi.

O'yinning didaktik maqsadi bilimlar doirasi, bilish faoliyati, amaliy faoliyatida bilim, malaka va ko'nikmalarni qo'llash, umumta'lim malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish, mehnat ko'nikmalarini rivojlantirishni kengaytirishga qaratilgan bo'ladi.

O'yinning tarbiyaviy maqsadi mustaqillik, irodani tarbiyalash, muayyan yondashuvlar, nuqtai nazarlar, ma'naviy, estetik va dunyoqarashni shakllantirishdagi hamkorlikni, kollektivizmni, jamoaga kirishib keta olishni, kommunikativlikni tarbiyalashga qaratilgan bo'ladi.

Faoliyatni rivojlantiruvchi o'yinlar diqqat, xotira, nutq, tafakkur, qiyoslash malakasi, chog'ishtirish, o'xshashini topish, faraz, xayol, ijodiy qobiliyat, empatiya, refleksiya, optimal echimni topa olish, o'quv faoliyatini motivatsiyalashni rivojlantirishga qaratilgan.

Ijtimoiylashuv o'yinlari jamiyatning me'yorlari va qadriyatlariga jalb qilinish, muhit sharoitlariga ko'nikish, ehtirolarni nazorat qilish, o'z-o'zini boshqarish, muloqotga o'rgatish, psixoterapiyani nazarda tutadi.

O'yinli texnologiyalar aspekti	
O'yin faoliyat sifatida	Maqsadni belgilab olish, rejalashtirish va amalga oshirish, natijalarni tahlil qilishni qamrab oladi va bunda shaxs sub'ekt sifatida o'z imkoniyatlarini to'la amalga oshiradi
Jarayon sifatida o'yin tuzilmasi	– O'ynash uchun olingan rollar; – Rollarni ijro etish vositasi bo'lgan o'yin xarakatlari; – Predmetlarni ya'ni xaqiqiy narsalarni shart, o'yin narsalari o'rnida qo'llash; – O'yinda shartli ravishda yaratilgan syujet yoki mazmun-ijro sohasi.
O'yindan tushunchalar	Mavzu, o'quv predmeti bo'limini o'zlashtirishda o'qitish metodi va mustaqil texnologiya sifatida foydalaniladi

O'yinli pedagogik texnologiyalarning mohiyati. O'yinli pedagogik texnologiyalardan foydalanishning asosiy talablarini faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyat tashkil etadi:

- O'yin mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi;
- O'yin faoliyatining psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish jihatlarida aks etadi.

Ishlab chiqarishdagi real vaziyatni modelini ko'chirish va ishlab chiqarish dinamikasini xisobga olish. Ishlab chiqarish jarayoni rivojlanish, doimiy o'zgarish xarakteriga ega ekanligini yaxshi bilamiz. Ana shu o'zgaruvchanlik va dinamik rivojlanish ishbilarmon o'yinlarni tashkil etish jarayonida albatta xisobga olinishi talab etiladi.

O'yin faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi.

O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning uz xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi. SHunday qilib, tadbirkorlik o'yinlari materiallarni yangi bilimlarni egallash, o'tilganlarni mustahkamlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, umumiy malakani shakllantirish kabi bir qator vazifalarni echishda foydalaniladi.

3. Pedagogik jarayonni tashkil etishning bir qator metodlari va usullari hamda turli shakldagi pedagogik o'yinlar «o'yinli pedagogik texnologiyalar»ni tashkil etadi. Pedagogik o'yinda ta'limning pedagogik maqsadlari aniq qilib qo'yiladi. Pedagogik o'yinlar asosida talabalarni o'quv faoliyatiga yo'llovchi o'yinli usullar va vaziyatlarni vujudga keltirish yotadi.

G.K. Selevko tomonidan pedagogik o'yinlar tasnifi va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari ishlab chiqilgan.

Pedagogik o'yinlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda bo'ladi:

- *didaktik maqsad o'yinli vazifa shaklida qo'yiladi;*
- *o'quv faoliyati o'yin qoidalariga bo'ysunadi;*
- *o'quv materialidan o'yin vositasi sifatida foydalaniladi;*
- *o'quv jarayoniga didaktik vazifa o'yinga aylantirilgan tarzda musobaqalashish unsurlari kiritiladi;*
- *didaktik vazifaning muvaffaqiyatli bajarilishi o'yin natijalari bilan bog'lanadi.*

Pedagogik o'yinlar faoliyat turlari, pedagogik jarayon xarakteri, o'yin metodikasi, soha xususiyati, o'yin muhiti bo'yicha tasnif qilingan O'yinli pedagogik texnologiyalarning mohiyati. O'yinli pedagogik texnologiyalardan foydalanishning asosiy talablarini faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyat tashkil etadi:

O'yin mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi; O'yin faoliyatining psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish jihatlarida aks etadi.

Pedagogik o'yinlarning ahamiyati. Darsda o'quvchilarning o'quv mehnati faoliyatini tiklash, charchog'ini yozish, kayfiyatini ko'tarish, dam oldirish uchun pedagogik o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

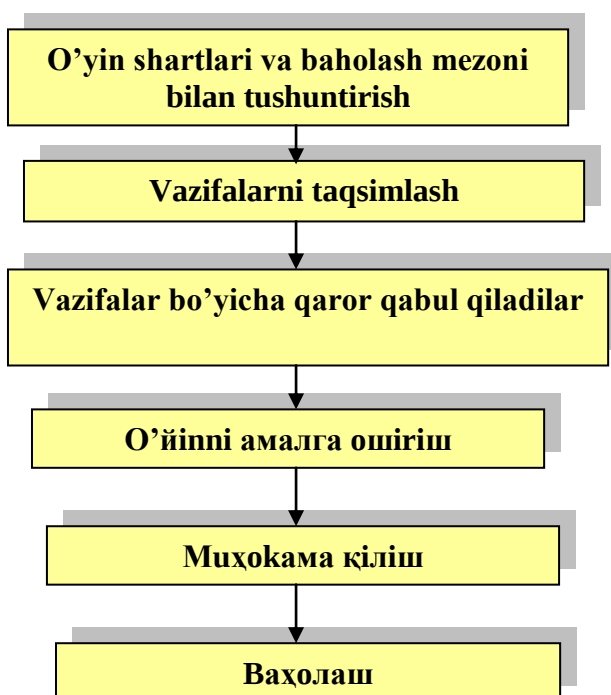
“Baliq ovi” o'yini -O'quvchilarning har biri kichik varaqchalarga o'zlariga qiziqarli bo'lgan bittadan savol yozadilar. Uni buklab skrepka bilan mahkamlaydilar, o'qituvchi uni maxsus qutiga yig'ib oladi hamda savollarni aralashtirib yuboradi. O'quvchilar magnit-qarmoq bilan bittadan savolni tortib, unga javob beradilar. Qarmoq – ipga bog'langan magnit bo'lib, qog'ozga qistirilgan skrepka magnitga yopishib chiqadi. Shu tariqa guruhning barcha a'zolaridan galma – gal o'zlari “ovlagan baliq” savollariga javob berish talab etiladi. Savol – javobning bu usuli o'quvchilardagi qiziqishni oshiradi, tezkorlikga o'rgatadi. Kasbiy faoliyatni mazmunini va shaklini hisobga olish. Oliy ta'limning eng asosiy vazifalaridan biri yukori malakali kadrlarni etkazishdir.

Biz ana shu vazifani bajarish uchun xar bir ixtisoslik buyicha uziga xos bulgan ishbilarmon uyinlarni ishlab chikishimiz zarur.

Rolli hamda ishbop o'yinlar. O'yinli texnologiyalar ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlash, talabalarda muayyan faollikni yuzaga keltirish, shuningdek, bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilishga xizmat qiluvchi vaqt oralig'ini qisqartirish, ta'limni jadallashtirishga yordam beradi.

“Ishbop o'yin” metodi - berilgan topshiriqlarga ko'ra yoki o'yin ishtirokchilari tomonidan tayyorlangan har xil vaziyatdagi boshqaruvchilik qarorlarini qabul qilishni imitatsiya qilish (taqlid, aks ettirish) metodi hisoblanadi.

O'yin faoliyati biron bir tashkilot vakili sifatida ishtirok etayotgan ishtirokchining hulq-atvori va ijtimoiy vazifalarini imitatsiya qilish orqali beriladi. Bir tomondan o'yin nazorat qilinsa, ikkinchi tomondan oraliq natijalarga ko'ra ishtirokchilar o'z faoliyatlarini o'zgartirish imkoniyatiga ham ega bo'ladi. Ishbop o'yinda rollar va rollarning maqsadi aralashgan holda bo'ladi. Ishtirokchilarning bir qismi qat'iy belgilangan va o'yin davomida o'zgarmas rolni ijro etishlari lozim. Bir qism ishtirokchilar rollarini shaxsiy tajribalari va bilimlari asosida o'z maqsadlarini belgilaydilar. Ishbop o'yinda har bir ishtirokchi alohida rol maqsadni bajarishi kerak. SHuning uchun vazifani bajarish jarayoni individual-guruhli harakterga ega. Har bir ishtirokchi avval o'zining vazifasi bo'yicha qaror qabul qiladi, so'ngra guruh bilan maslahatlashadi. O'yin yakunida har bir ishtirokchi va guruh erishgan natijalariga qarab baholanadi. Quyida “Ishbop o'yin” metodining tuzilmasi keltirilgan.

“Ishbop o‘yin” metodining tuzilmasi

“Ishbop o‘yin” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi mavzu tanlaydi, maqsad va natijalarni aniqlaydi. Qatnashchilar uchun yo‘riqnomalar va baholash mezonlarini ishlab chiqadi.
 2. Ta’lim oluvchilarni o‘yinning maqsadi, shartlari va natijalarni baholash mezonlari bilan tanishtiradi.
 3. Ta’lim oluvchilarga vazifalarni taqsimlaydi, maslahatlar beradi.
 4. Ta’lim oluvchilar o‘z rollari bo‘yicha tayyorgarlik ko‘radilar.
 5. Ta’lim oluvchilar tasdiqlangan shartlarga binoan o‘yinni amalga oshiradilar. Ta’lim beruvchi o‘yin jarayoniga aralashmasdan kuzatadi.
 6. O‘yin yakunida ta’lim beruvchi muhokamani tashkil etadi. Ekspertlarning xulosalari tinglanadi, fikr-mulohazalar aytiladi.
 7. Ishlab chiqilgan baholash mezonlari asosida natijalar baholanadi.
- Har bir rolni ijro etuvchi o‘z vazifasini to‘g‘ri bajarishi, berilgan vaziyatda o‘zini qanday tutishi kerakligini namoyish eta olishi, muammoli holatlardan chiqib ketish qobiliyatini ko‘rsata olishi kerak.

“Ishbop o‘yin” metodining afzalliklari:

- ta’lim oluvchilarning bilimlarini va tajribalarini o‘z qarashlari va hulqlari orqali ifoda etishga yordam beradi;
- ta’lim oluvchining boshlang‘ich bilimlari va tajribalarini safarbar etish uchun yaxshi imkoniyat yaratiladi;
- ta’lim oluvchilar o‘z bilimlari doirasidan kelib chiqqan holda imkoniyatlarini namoyish etishlari uchun sharoit yaratiladi.

“Ishbop o‘yin” metodining kamchiliklari:

- ta’lim beruvchidan katta tayyorgarlikni talab etadi;
- vaqt ko‘p sarflanadi;
- tanlangan mavzu ta’lim oluvchining bilim darajasiga mos kelishi talab etiladi;
- ta’lim oluvchining his-hayajoni to‘g‘ri qaror qabul qilishga halaqit berishi mumkin.

Tadbirkorlik o‘yinlarining modifikatsiyalari (turlari, ko‘rinishlari)	
Immitatsion o‘yinlar	Bunday o‘yinlardan maqsad qaysidar tashkilot, muassasa va uning qismlari faoliyati andoza qilinadi. Voqealar, kishilarnig biror faoliyati (ish bitirish majlislari, rejani muhokama qilish, suhbatlar o‘tkazish va b;),faoliyat holati va shartlari andoza qilib olinishi mumkin. Stsenariyda bo‘nday o‘ynash to‘la tuzilmasi yozib chiqilgan va immitatsiya qilinadigan ob`ektlar va jarayonlar belgilanadi.
Operatsion o‘yinlar	Bunday o‘yinlarda aniq o‘ziga xos voqea xodisaning bajarilishi mashq qilinadi. Operatsion o‘yinlar ish jarayoniga xos modellashiriladi
Rol ijro etish o‘yinlari	Unda konkret shaxsning hulqi, hatti-harakati, o‘z vazifalari va majburiyatlarini bajarilish taktikasi mashq qilinadi.
Tadbirkorlik	Bunda qandaydir bir vaziyat va undagi kishining xulqi o‘ynaladi. Bu

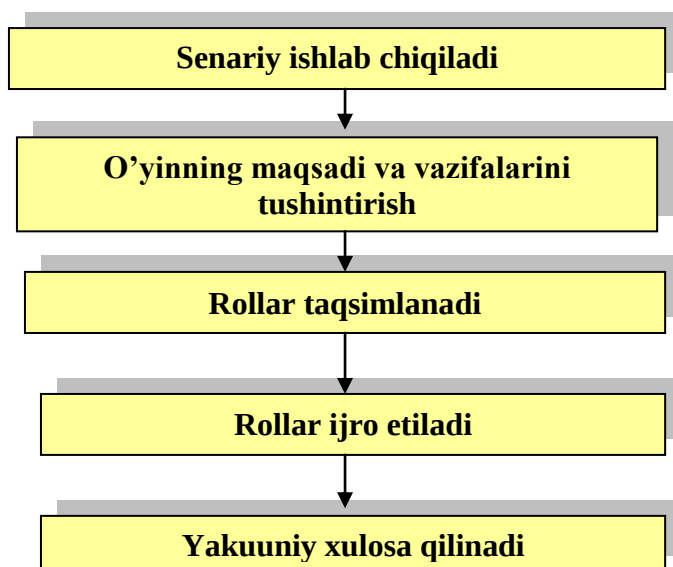
teatri	o'yinning asosiy vazifasi turli holatlarda mo'ljalni to'g'ri baholay olishni o'rgatish, o'zining hulqiga to'g'ri baho berish, boshqa kishilarning imkoniyatlarini baholay olish, ular bilan muloqot o'rnatishga o'rgatishdir.
---------------	---

• **“Rolli o'yin” metodi** - ta'lim oluvchilar tomonidan hayotiy vaziyatning har xil shart-sharoitlarini sahnalashtirish orqali ko'rsatib beruvchi metoddir.

Rolli o'yinlarning ishbop o'yinlardan farqli tomoni baholashning olib borilmasligidadir. SHu bilan birga “Rolli o'yin” metodida ta'lim oluvchilar ta'lim beruvchi tomonidan ishlab chiqilgan stsenariydagi rollarni ijro etish bilan kifoyalanishsa, “Ishbop o'yin” metodida rol ijro etuvchilar ma'lum vaziyatda qanday vazifalarni bajarish lozimligini mustaqil ravishda o'zlari hal etadilar.

Rolli o'yinda ham ishbop o'yin kabi muammoni echish bo'yicha ishtirokchilarning birgalikda faol ish olib borishlari yo'lga qo'yilgan. Rolli o'yinlar ta'lim oluvchilarda shaxslararo muomala malakasini shakllantiradi.

“Rolli o'yin” metodida ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilar haqida oldindan ma'lumotga ega bo'lishi lozim. Chunki rollarni o'ynashda har bir ta'lim oluvchining individual xarakteri, xulq-atvori muhim ahamiyat kasb etadi. Tanlangan mavzular ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasiga mos kelishi kerak. Rolli o'yinlar o'quv jarayonida ta'lim oluvchilarda motivatsiyani shakllantirishga yordam beradi. Quyida “Rolli o'yin” metodining tuzilmasi keltirilgan .

“Rolli o’yin” metodining tuzilmasi

“Rolli o’yin” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi mavzu bo’yicha o’yinning maqsad va natijalarini belgilaydi hamda rolli o’yin stsenariysini ishlab chiqadi.
2. O’yinning maqsad va vazifalari tushuntiriladi.
3. O’yinning maqsadidan kelib chiqib, rollarni taqsimlaydi.
4. Ta’lim oluvchilar o’z rollarini ijro etadilar. Boshqa ta’lim oluvchilar ularni kuzatib turadilar.
5. O’yin yakunida ta’lim oluvchilardan ular ijro etgan rolni yana qanday ijro etish mumkinligini izohlashga imkoniyat beriladi. Kuzatuvchi bo’lgan ta’lim oluvchilar o’z yakuniy mulohazalarini bildiradilar va o’yinga xulosa qilinadi.

Ushbu metodni qo’llash uchun stsenariy ta’lim beruvchi tomonidan ishlab chiqiladi. Ba’zi hollarda ta’lim oluvchilarni ham stsenariy ishlab chiqishga jalb etish mumkin. Bu ta’lim oluvchilarning motivatsiyasini va ijodiy izlanuvchanligini oshirishga yordam beradi. Stsenariy maxsus fan bo’yicha o’tilayotgan mavzuga mos ravishda, hayotda yuz beradigan ba’zi bir holatlarni yoritishi kerak. Ta’lim oluvchilar ushbu rolli o’yin ko’rinishidan so’ng o’z fikr-mulohazalarini bildirib, kerakli xulosa chiqarishlari lozim.

“Rolli o’yin” metodining afzallik tomonlari:

- o’quv jarayonida ta’lim oluvchilarda motivatsiya (qiziqish)ni shakllantirishga yordam beradi;
- ta’lim oluvchilarda shaxslararo muomala malakasini shakllantiradi;
- nazariy bilimlarni amaliyotda qo’llay olishni o’rgatadi;
- ta’lim oluvchilarda berilgan vaziyatni tahlil qilish malakasi shakllanadi.

“Rolli o’yin” metodining kamchilik tomonlari:

- ko’p vaqt talab etiladi;
- ta’lim beruvchidan katta tayyorgarlikni talab etadi;
- ta’lim oluvchilarning o’yinga tayyorgarligi turlicha bo’lishi mumkin;
- barcha ta’lim oluvchilarga rollar taqsimlanmay qolishi mumkin.

Nazorat savollari

1. O’yinli texnologiyalar haqida nimalar bilasiz.
2. O’yinli texnologiyalarning funktsiyalarini sanab bering.
3. Pedagogik o’yinlarni amalga oshirishning shart-sharoitlari nimalardan iborat.
4. O’yin strukturasi.
5. Pedagogik o’yinlar klassifikatsiyasi.
6. Tadbirkorlik o’yinlar va ularning turlari.
7. Rolli o’yinning tuzulishi.
8. Ishbop o’yinning tuzulishi.
9. “Baliq ovi” o’yinining tuzulishi.
10. Dars jarayonida pedagogik o’yinlardan foydalanishning ahamiyati.

6 – mavzu: TA'LIMNING FANGA YO'NALTIRILGAN TEXNOLOGIYASI.

Reja

1. Ilmiy-texnik taraqqiyot va ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish vazifalari.
2. Ta'limning fanga yo'naltirilgan texnologiyalari va uning istiqbollari.
3. To'liq o'zlashtirish texnologiyasining asosiy tavsifi.
4. Talimning mazkur texnologiyasining ketma-ketlik qoidasi.

Tayanch so'z va iboladar:

Bixeviorizm, Geshtaltteoriya, suggestiv konsepsiya.

Tashkil etish va boshqarish jihatidan pedagogik texnologiyalarni qo'yidagi turlarini ajratish mumkin:

1. Sust boshqariluvchi (talabalar faoliyati boshqarilmaydi, stixiyalilik ustun turadi).

2. Siklli tekshirish – o'z-o'zini va o'zaro tekshirish ustun turadi.

3. Frontal (yalpi),

4. Yo'naltirilgan (individual),

5. Verbal – o'qituvchi ishtirokida,

6. Avtomatlashgan – texnik vositalardan foydalangan holda.

Ushbu boshqarish turlarining kombinatsiyalashuvi natijasida qo'yidagi didaktik tizim texnologiyalari vujudga keladi:

- an'anaviy leksion ta'lim tizimi (boshqarish sust, frontal, verbal)

- audivizual texnik vositalar yordamida ta'limni tashkil etish (boshqarish sust, frontal, avtomatlashtirilgan).

- konsultatsiya texnologiyasi (sust, yo'naltirilgan, verbal)

- kichik guruhlar texnologiyasi (siklli, frontal, verbal, differensial)

- kompyuter ta'limi (siklli, yo'naltirilgan, verbal) – individual ta'lim.

- repetitor tizimi (siklli, yo'naltirilgan, verbal) – individual ta'lim.

- dasturlashtirilgan ta'lim (siklli, yo'naltirilgan, avtomatlashtirilgan-programmalar asosida).

- differensial ta'lim (siklli aktiv boshqariluvchi, yo'naltirilgan, verbal).

- muammoli ta'lim (siklli, yo'naltirilgan, o'quvchi shaxsi aktiv).

Amaliyotda bu ta'lim texnologiyalari kombinatsiyalashgan holda qo'llaniladi. Ta'lim texnologiyalari darsning maqsadi va mazmunidan kelib chiqqan holda tanlanadi.

Shaxs xususiyatlarini rivojlantirishiga qarab qo'yidagi texnologiyalar ajratiladi:

1. Operatsion texnologiyalar – fikrlash malakasini fikrlash refleksini rivojlantiruvchi texnologiyalar hisoblanadi. Ular har xil fikrlash turlarini shakllantirishga moslashgan bo'ladi.

1. Estetik – axloqiy xislatlarni shakllantirishga qaratilgan texnologiyalar

2. Boshqaruvchilik xususiyatini rivojlantiruvchi texnologiyalar.

3. Evristik – ijodiy yondashuvni rivojlantiruvchi texnologiyalar, talabalardan ijodiy yondashib masalaning yechimini topishni talab etadi.

4. Amaliy texnologiyalar – amaliy xatti- harakatlarni shakllantiruvchi texnologiyalar.

Munosabat turlari. Ilmiy tajribani o'rganish bo'yicha klassifikatsiyalash

Pedagogik jarayonni tashkil etishda talabaning va o'qituvchining munosabati ham turlicha bo'lishi mumkin. Bu munosabatni qo'yidagi turlarini ajratish mumkin:

1. **Avtoritar texnologiyalar.** O'qituvchi asosiy sub'ekt boshqaruvchi, talab qiluvchi, yetaklovchi sifatida maydonga chiqadi. Talaba shaxsi esa tobe bulib, barcha talablarni bajarishi kerak. Bunda talabaning qiziqishlari va ehtiyojlari ta'limni tashkil etish jarayonida e'tiborga olinmaydi. U bajaruvchi sifatida maydonga chiqadi.

2. **Didaktik markazlashgan texnologiya.** Bu texnologiya markazida ta'lim jarayoni turadi va ta'lim jarayoni tarbiyadan ustun qo'yiladi. Aynan didaktik vosita yordamida shaxsni shakllantirish maqsad qilib qo'yiladi. Bunda o'qituvchi yetaklovchi sifatida maydonga chiqadi. Ikki tomon ham (o'qituvchi va talaba) bir xil pozitsiyani egallaydi. Asosiy maqsad ta'lim olish va tomonlar hamkorlikda ish olib boradilar.

3. **Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar.** Ta'lim tizimining markazida talaba shaxsi turadi. Talabaning rivojlanishiga so'lam psixologik muhitni tashkil qilish, nizo va inqirozlardan asrash, tabiiy imkoniyatlarini rivojlantirish, qobiliyatini o'stirishga qaratilgan. Bu yo'nalishni to'rt guruhga bo'lish mumkin:

a) Insoniy texnologiyalar (Gumanno-lichnostyu texnologii). Bu texnologiya o'zining insoniyligi bilan, psixoterapevtik yo'nalishi bilan ajralib turadi. Ushbu texnologiyaning mazmuni talaba shaxsini har tomonlama qo'llab-quvvatlash va talabani ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Talabaga nisbatan hurmat va mehr bilan qarash va majburiylikdan voz kechishdan iboratdir.

b) Hamkorlik texnologiyasi. Bu texnologiya demokratiya, hamkorlik, tenglik kabi loyalar asosida qurilgan. O'qituvchi va talaba orasidagi munosabatlar sub'ekt - sub'ekt sifatida qaraladi. Birgalikda ta'lim jarayoni tashkil etiladi va birgalikda ijod etiladi.

v) Erkin tarbiya texnologiyasi. Talabaga tanlash, mustaqillik erkinligi beriladi. Talaba o'zi tanlagan vosita va mazmunni to'liq qabul qiladi, hamda bu faoliyatni xoxish bilan bajaradi. Ichki ehtiyoj bilan uy'unlik hosil bo'ladi.

g) Ezoterik texnologiya. Ezoterik bilimlar (ongdan tashqari) qonuniyatlarni o'rganish orqali haqiqatga yaqinlashish nazarda tutiladi.

Ilmiy tajribani o'rganish bo'yicha: Geshtalt texnologiya, Bixeyivioristik rivojlantiruvchi kabi texnologiyalarni ajratish mumkin. Bixeyivioristik texnologiya – (E. Torondayk, D. Uotson, V.S. Dinner va boshqalar) bu nazariyaning umumiy ko'rinishi quyidagicha: Stimul-reaksiya-mustahkamlash. Stimul – qo'zlatuvchi, reaksiya – faoliyat, mustahkamlash – baholash va ra'batlantirish. Ular o'zlashtirish mexanizmi mana shu ko'rinishda vujudga keladi degan fikrni oldinga tashlaydi. Bunda talabaning munosabati va hissiyotlari hisobga olinmaydi va talabaning ongliklik masalasiga kam e'tibor qaratiladi.

Geshtalt texnologiya – (M. Vetmeymer, G. Myuller, V.Keler) talabani qabul qilishiga, idrok qilish refleksini o'rganishga asoslangan, yangi mavzuni o'zlashtirish yorqin fragmentlardan va yakuniy fikrlardan tashkil topish nazarda tutiladi. Idrok va diqqatga qaratilgan texnologiyalardir. Talabani qabul qilish xususiyatlarini va diqqatning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'zlashtirish jarayonini tashkil etish zarur ekanligini ta'kidlaydi va shu asosda o'zlashtirish texnologiyalarini yaratadi.

3. Rivojlantiruvchi texnologiya. V.V. Davidov, D. B. Elkonin \oyasi.

Asosiy mazmuni - nazariyaning amaliyotdan ustunligi va mazmuniy umumlashtirishlardan foydalanish, mantiqiy bo'liqliklar va guruhlash sistemalashtirishdir. Umumiydan yakkaga qarab harakatlanish. Mavjud bilimlardan yangi bilimlarga qarab harakat qilish, ya'ni bor bo'lgan assotsiatsiyalar asosida yangi assotsiatsiyalarni vujudga keltirishni nazarda tutadi. Talabani tushunishi oson bo'lgan bilimlardan uzoqroq va murakkabroq bilimlarga qarab harakatlanishni tavsiya etadilar (oblast blijayshogo razvitiya). Soddadan murakkabga qarab izchil rivojlanish o'zaro bo'liqliklarga amal qilish talab etiladi.

4. Suggestiv texnologiya. Emotsional, yorqin taasurol, ishonlirish, qiziqtirishga yunaltilgan. Talaffuz, mimika, gipnoz, avloritetdan foydalanish kabilarga asoslanadi. His-tuy\ularni uy\otishga qaratilgan. O'zlashtirish jarayonida insonning nafaqat ongi, balki his-tuy\ulari ham ishtirok etishini va o'zlashtirish jarayonida hissiyotlarni uy\otish bilimlarning faqat ong bilan emas, balki qalb bilan ham anglab yetishiga yordam berishini ta'kidlaydilar. Faqat ong bilan qabul qilingan bilimlar quruq va yuzaki bo'ladi degan fikrlar asosida o'zlarining o'zlashtirish texnologiyalarini yaratadilar. Ular har bir yangi mavzuni o'zlashtirishda obrazlardan foydalanish, hissiyotlarni uy\otish va har bir talaba ana shu hislarni sezishini ta'minlashga e'tibor beradilar.

Talabalar kontingentiga ko'ra quyidagi texnologiyalarni ajratish mumkin:

- yalpi, an'anaviy texnologiyasi (o'rta talabaga moslashgan),
- chuqurlashtirilgan texnologiya (ba'zi predmetlarni chuqurlashtirilgan dastur asosida o'qituvchi litsey, gimnaziya, kollej).
- kompensatsiyali o'qitish texnologiyalari (pedagogik korreksiya, ya'ni kamchiliklarni yo'qotishga qaratilgan texnologiyalar).
- viktimologik texnologiyalar (surdo, orto, tiflo, oligofrenika).
- tarbiyasi o'ir bolalar, yoki iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyalari.

An'anaviy ta'lim tizimini modernizatsiyalash asosan quyidagi yo'nalishlarda olib borilmoqda:

1. Pedagogik munosabatlarni gumanlashtirish va demokratlashtirish
2. Talabalar faoliyatini aktivlashtirish, intensivlashtirish.
3. Ta'lim tizimini tashkil qilish va boshqarishning samarasini oshirish.
4. Ta'lim metodikalarini takomillashtirish.
5. Xalq pedagogikasidan samarali foydalanish.

Pedagogik texnologiyalar qamrovlik darajasiga qarab uch turga bulinadi:

Umumiy pedagogik texnologiyalar

Xususiy texnologiyalar

Modulli texnologiyalar.

Pedagogik texnologiyalar falsafiy jihatdan quyidagi guruhlariga ajratiladi:

Materialistik, idealistik, ilmiy, diniy, gumanistik-erkin, majburiy

Ta'limni tashkil etilishdagi yondashuv bo'yicha:

Biogen, sotsiogen, psixogen.

O'zlashtirish jarayonini tashkil etishga kura:

Assotsiatsiya-refleks, Geshtalt, Bixeiyeoristik, rivojlantiruvchi, suggestiv.

Shaxs xususiyatlarini rivojlantirish buyicha:

Axborot texnologiyalari, operatsion texnologiyalar, estetik-axloqiy, evristik, boshqaruvchilik, amaliy.

Munosabat texnologiyalari bo'yicha:

Avtoritar, didaktik markazlashgan, shaxsga yunaltirilgan.

An'anaviy ta'lim tizimini moderinizatsiyalash asosan quyidagi yo'nalishlarda olib borilmoqda:

1. Pedagogik munosabatlarni gumanizatsiyalashtirish va demokratlashtirish.
2. Talabalar faoliyatini aktivlashtirish.
3. Ta'lim tizimini tashkil qilish va boshqarishning samaradorligini oshirish.
4. Ta'lim metodlarini va texnologiyalarini takomillashtirish.
5. Xalq pedagogikasidan samarali foydalanish.

Nazorat uchun savollar:

1. Ilmiy-texnik taraqqiyot va ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish vazifalari.
2. Ta'limning fanga yo'naltirilgan texnologiyalari va uning istiqbollari.
3. To'liq o'zlashtirish texnologiyasi
4. M.V.Klarin materiali bo'yicha to'liq o'zlashtirish metodikasi.
5. To'liq o'zlashtirish texnologiyasining asosiy tavsifi. Talimning mazkur texnologiyasining ketma-ketlik qoidasi.

7 – mavzu: TA'LIMNING SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TEXNOLOGIYASI.

Reja

1. Ta'limda o'quvchi shaxsiga faoliyatli yondashuv
2. Hamkorlik pedagogikasi texnologiyasi.
3. Amonashvilining inson shaxs texnologiyasi.
4. O'qitishni jadallashtirish texnologiyasi.
5. O'qitishni individuallashtirish texnologiyasi.

Tayanch so'z va iboralar:

O'qitish texnologiyasi, hamkorlik pedagogikasi, mualliflik texnologiyalari, o'qitishni jadallashtirish, S.N.Lisenkova texnologiyasi, tabaqalashtirilgan o'qitish, ta'limni individuallashtirish

Ma'lumki, «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ga muvofiq Respublikamizda ommaviy ta'lim doirasini tobora kengayib borish ko'zda tutilgan. Chunki bu qonunga muvofiq mamlakatimizda 12 yillik majburiy ta'lim joriy etildi. O'rta maxsus kasb-hunar ta'lim sharoitida hamda oliy ta'limning yoppasiga 2 bosqichli tizimga, ya'ni bakalavriat, magistraturaga o'tishi munosabati

bilan pedagog kasbi eng ommaviy kasbga aylanib bormoqda. Bu esa o'z navbatida, ta'lim jarayoniga tajribali va tajribasiz, iste'dodli va iste'dodsiz pedagoglarni jalb qilishni taqozo etadi. Bunday sharoitlarda Davlat ta'lim standartlari talablari darajasidagi kadrlarni tayyorlash «oddiy» pedagog tomonidan faqat pedagogik texnologiyalarni qo'llab, amalga oshirilishi mumkin.

Aynan ana shu maqsadda, mamlakatimizning ta'lim sohasidagi asosiy hujjatlarida pedagogik texnologiyalarni yaratish va joriy etish, kadrlar tayyorlash tizimida fanning asosiy vazifasi etib belgilangan. O'quv jarayoni texnologik tayyorgarligining o'zagi bo'lib, o'qitish jarayoni hisoblanadi. Shuning uchun «texnologiya»ni o'qitish jarayoniga joriy etish pedagogik texnologiyaning vazifasidan biri hisoblanadi.

O'qitishning zamonaviy texnologiyalarini qo'llash, o'qitish jarayonini yagona shaklga keltirish va yuqori samaradorlikka erishishga imkon yaratadi.

Endi shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarning nima uchun bugungi kunda dolzarb bo'lib borayotganligi, nima uchun mazkur texnologiyalar ta'limning hozirgi kuni, kelajagi bo'lib qolganligi hamda ularning mohiyati haqida qisqacha to'xtalamiz.

Oliy ta'limda an'anaviy o'qitish texnologiyasi o'zining qator xususiyatlariga ko'ra zamonaviy ta'lim ehtiyojlariga tobora zid bo'lib bormoqda. Chunki, mazkur o'qitish texnologiyasida pedagogikaning talabaga munosabati avtoritar xarakterga ega, ya'ni ta'lim jarayonida u yagona sub'ekt sifatida namoyon bo'ladi, talabalar esa faqatgina ob'ekt vazifasini bajaradi, xolos. Boshqacha qilib aytganda avtoritar o'qitish texnologiyasida talabaning tashabbusi va mustaqilligi deyarli yo'qoladi, o'qitish majburiy yo'sinda amalga oshiriladi.

Hanuzgacha jahonda eng ko'p tarqalgan o'qitishning sinf-dars tizimida mashg'ulotlari asosiy birligi dars bo'lib, u bitta fanining bitta mavzusiga bag'ishlanadi va o'qituvchi tomonidan boshqariladi. An'anaviy o'qitish texnologiyasining qusurlari ustida to'xtalib, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida (1997 yil 29 avgust) Prezident Islom Karimov bolalar qaysi sinfdan boshlab mustaqil fikr yurita boshlaydi? Umuman maktabda mustaqil fikr yuritishga o'rgatiladimi? degan savollarni qo'ydilar va ularga quyidagicha javob berdilar: «Aminmanki, o'rgatilmaydi. Mobodo biror o'quvchi o'qituvchiga e'tiroz bildirsa, ertaga u hyech kim havas qilmaydigan ahvolga tushib qoladi. Maktabdagi jarayonda o'qituvchi hukmron. U boladan faqat o'zi tushuntirayotgan narsani tushunib olishni talab qiladi. Prinsip ham tayyor: «Mening aytganim-aytgan, deganim-degan». Demak, an'anaviy ta'lim texnologiyasida o'qituvchi va o'quvchi munosabatida majburiy itoatkorlik, ya'ni zo'ravonlik pedagogikasi amal qiladi».

An'anaviy o'qitish texnologiyasining boshqa qusurlarini ham namoyish qilish maqsadida 1-rasmning chap tomoniga diqqatingizni jalb qilamiz: ko'rinib turibdiki, Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, zo'ravonlikka asoslangan bu pedagogikada pedagog yagona su'bekt, talabalar pedagogik jarayon ob'ekti, o'qitish tushuntiruv-ko'rgazmali usulda olib boriladi. O'qitish ommaviy tarzda olib

borilishi tufayli talabalarning tashabbusi va mustaqilligi o'zidan-o'zi so'nib boraveradi.

Shu bois texnologiya asosan talabalarda bilim, ko'nikmalarni shakllantiradi, ular shaxsini rivojlantirishni ko'zda tutmaydi.

O'z-o'zidan ko'rinadiki, an'anaviy o'qitish texnologiyasi o'z tabiatiga ko'ra ta'lim muassasalari oldiga jamiyatimiz tomonidan qo'yilgan talablarga butunlay javob bermaydi.

Bundan farqli o'laroq shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarda talaba ta'limning milliy modeli mohiyatiga ko'ra pedagogik jarayon markaziga qo'yiladi, uning rivojlanishiga va tabiiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga qulay shart-sharoitlar yaratib beriladi.

Ta'limning milliy modelini – shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan, ishlab chiqarishdan iborat 5 ta tarkibiy qismida «shaxs» asosiy tarkibiy qism – birinchi o'rinda turadi.

Boshqacha aytganda, butun ta'lim tizimi, shu jumladan o'qitish o'quvchi shaxsiga yo'nartirilgan bo'lishi lozim.

Shuning uchun zamonaviy texnologiyalarda pedagogik jarayon – o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalari asosida amalga oshirilishi lozim.

Shaxsga yo'nartirilgan texnologiyalar tamoyillari:

- insonparvarlik – o'luvchi shaxsini kúrvat qilish, unga yordamlashish, uning ijodiy qobiliyatiga ishonch bilan qarash;
- kámkorlik – pedagog va talabalar o'rtasidagi munosabatda tenglik sheriklikning ustunligi;
- erkin tarbiyalash – shaxsga o'z faoliyatini tanlash erkinligini, mustaqilligini berish.

Hamkorlik pedagogikasi XX asrning 80-yillarida rivojlana boshladi va ta'limdagi ko'pgina innovatsion jarayonlarni hayotga chorladi. **Hamkorlik pedagogikasi – bu bolalar va kattalarning hamkorlikda rivojlanish faoliyati bo'lib, u o'zaro tushunish, ichki dunyosini xis qilish, va jarayonni birgalikda tahlil va tashkil qilish munosabatlari asosiga qurilgan hamkorlik jarayonidir.**

Hamkorlik pedagogikasining asoslari:

1. Bola shaxsiga insoniylik va tushunuvchanlik nuqtai nazardan yondoshuv
2. Jamoatchilik tarbiyasi
3. Pedagogning yuksak mahorati
4. Ta'lim-tarbiyada jamoatchilikning e'tiborli bo'lishi

Bu texnologiya negizida taniqli rus va chet el pedagoglarining tajribasi yotadi. Ular K.D.Ushinskiy, N.P.Pirogov, L.N.Tolstoy, J.J. Russo, YA.Korchak, K.Rodgers, E.Bern, S.T.Shatkiy, V.A.Suxomlinskiy va boshqalardir.

Hamkorlik pedagogikasi 4ta asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshiriladi:

- shaxsga inson, shaxs sifatida yondashuv;
- dialektik faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi majmua;
- tarbiya kontsepsiyasi;

- atrof-muhitni ta'lim-tarbiyaga moslash;

2.SH.A.Amonashvilining inson-shaxs texnologiyasi. Shalva Aleksandrovich Amonashvili taniqli pedagog olim va amaliyotchidir. U o'zining eksperimental maktabida hamkorlik pedagogikasini, shaxsiy yondashuvni, til va matematika o'qitishning ajoyib metodikasini ishlab chiqdi va hayotga tatbiq etdi.

Sh.A. Amonashvilining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- bolaning shaxsiy xislatlarini namoyon qilish orqali unda olijanob insonning shakllanishi, rivojlanishi va tarbiyalanishiga imkon tug'dirmoq;
- bolaning qalbi va yuragini ulug'lamoq;
- boladagi bilishga bo'lgan kuchlarni rivojlantirish va shakllantirish;
- keng va chuqur bilim hamda malaka olish uchun sharoit tug'dirmoq;
- ideal tarbiya – bu o'z-o'zini tarbiyalamoq.

Sh.A. Amonashvili o'zining texnologiyasini amalga oshirish uchun quyidagi metodika va metodik usullardan foydalandi:

- insonparvarlik;
- shaxsiy yondashuv;
- muloqot mahorati;
- oila pedagogikasining qo'shimcha imkoniyati;
- o'quv faoliyati.

Sh.A.Amonashvili texnologiyasida bola faoliyatini baholash alohida ahamiyatga ega. Baholardan foydalanish o'ta cheklangan. Miqdoriy baholashdan ko'ra sifatli baholashga urg'u beriladi, ya'ni tavsif, natijalar paketi, o'z-o'zini baholash.

3. Mualliflik texnologiyasi

O'qitish texnologiyasi pedagogik strategiya sifatida talaba va o'qituvchilar faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish vositalariga ega bo'ladi. Bunday texnologiyalarga quyidagilarni keltirish mumkin:

- pedagogik jarayonda shaxsni ko'zda tutishga asoslangan pedagogik texnologiya (SH.A.Amonashvili texnologiyasi);
- o'quv materialini sxemalar va modellar ishorasi asosida o'qitishni jadallashtirish texnologiyasi (V.F.Shatalov texnologiyasi);
- o'quv jarayonini samarali boshkarish va tashkil etish asosiga qurilgan texnologiya (S.N.Lisenkova texnologiyasi, N.P.Guzikning o'qitish tizimini rejalashtirish texnologiyasi);
- o'qitishni individuallashtirish texnologiyasi (Inge Unt, A.S.Granitskaya, V.D.SHadrikov texnologiyasi);
- o'qitishni dasturlash texnologiyasi (B.P. Bespal'ko).

Mualliflik texnologiyasi

Mualliflik texnologiyasi pedagogik strategiya sifatida ta'lim jarayonini ta'lim oluvchi faoliyatiga yo'naltirish vositalariga ega bo'lgan texnologiyadir. Bunday texnologiyalarga quyidagilarni keltirish mumkin:

Pedagogik jarayonda shaxsni ko'zda tutishga asoslangan ta'lim texnologiyalari.
 (SH.A. Amonashivili texnologiyasi);
 O'quv materialini sxemalar va modellar ishorasi asosida o'qitishni
 jadallashtirish texnologiyasi (V.F. SHatalov texnologiyasi);
 O'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil etish asosiga qurilgan
 texnologiya (S.N.Lisenkova texnologiyasi);
 O'qitishni individuallashtirish texnologiyasi (Inge Unt, A.S.Granitskaya,
 V.D.SHadrikov texnologiyasi)
 O'qitishni dasturlash texnologiyasi (B.P.Bespalko).

•

O'qitishni jadallashtirish texnologiyasi

Bu texnologiyani Viktor Fedorovich SHatalov ishlab chiqdi va hayotga joriy qildi. U o'qitishning an'anaviy sinf-dars usulining hali ochilmagan katta imkoniyatlarini ko'rsatib berdi.

V.F. Shatalovning maqsad-mo'ljali:

- bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish;
- har qanday individual xususiyatlarga ega bo'lgan barcha bolalarni o'qitish;
- o'qitishni tezlashtirish.

Tayanch sxemalar izohidan foydalangan holda istiqbolli o'qitishni boshqarish S.N.Lisenkova texnologiyasi. Bu texnologiya asosida quyidagilar yotadi:

- hamkorlik pedagogikasiga bo'lgan shaxsiy yondashuv;
- o'zlashtirish (muvaqqat) - o'qitish jarayonida bolalar rivojlanishining eng muhim sharti;
- sinfdagi fayz: xayrixohlik, o'zaro yordam;
- xatolaridan ogoh qilish, lekin xatolar ustida ishlash emas;
- o'quv materialining ketma-ketligi, izchilligi;
- vazifaning har bir o'quvchiga qulayligi va ularga alohida-alohida bo'lib berilishi;
- asta-sekin to'liq mustaqillikka o'tish;
- bilag'on o'quvchi vositasida bilmaydigan o'quvchilarni o'qitish.

O'qitishni tabaqalashtirish

G.K.Selevko tadqiqotlarida o'qitishni tabaqalashtirish o'quv jarayonini tashkil etish shakli sifatida izohlanadi, o'zida bilim darajasi bir xil bo'lgan, u yoki bu jihatdan o'quv jarayonida umumiy sifatlarga ega bo'lgan o'quvchilar guruhi bilan o'qituvchi ishlaydi. O'qitishni tabaqalashtirish o'quv jarayonidagi ta'lim oluvchilarning turli guruhlarini ixtisoslashtirilishini ta'minlaydigan umumiy didaktikaning bir qismi sifatida ham belgilanadi.

O'qitishni individuallashtirish texnologiyasi

Inge Unt, A.S. Granitskaya, V.D. SHadrikov tadqiqotlarida individual o'qitish o'quv jarayonini tashkil etish shakli, modeli sifatida belgilanadi. Unda:

- педагог faqat birgina talaba bilan o'zaro munosabatda bo'ladi;
- bir talaba faqat o'qitish vositalari (kitoblar, kompyuter va b.) bilan o'zaro aloqada bo'ladi.

Individual o'qitishda faoliyatning mazmuni, metodlari va sur'ati talabaning xususiyatlariga moslashtiriladi.

Shaxsiy yondoshish deganda:

- u pedagogikaning tamoyili bo'lib, unga ko'ra pedagog o'quv – tarbiya ishlar jarayonida talabalarning shaxsiy xislatlarini hisobga olgan holda ayrim talabalar bilan individual model bo'yicha o'zaro munosabatda bo'lish, individual xususiyatlariga asoslanish;

- o'quv jarayonida talabalarning individual xususiyatini hisobga olish;
- barcha talabalarning rivojlanishigina emas, balki har bir talabaga alohida rivojlanish uchun psixologik–pedagogik tadbirlar yaratish tushuniladi.

Шахсий ёндошиш деганда:

- у педагогиканинг тамойили бўлиб, унга кўра педагог ўқув – тарбия ишлар жараёнида талабаларнинг шахсий хислатларини ҳисобга олган ҳолда айрим талабалар билан индивидуал модел бўйича ўзаро муносабатда бўлиш, индивидуал хусусиятларига асосланиш;

- ўқув жараёнида талабаларнинг индивидуал хусусиятини ҳисобга олиш;
- барча талабаларнинг ривожланишигина эмас, балки ҳар бир талабага алоҳида ривожланиш учун психологик–педагогик тадбирлар яратиш тушунилади.

Ўқитишни индивидуаллаштириш;

- ўқув жараёнини ташкил этиш бўлиб, унда ўқитиш усуллари, суръатини танлаш талабанинг индивидуал хусусиятлари билан боғланади;
- индивидуал ёндашувни таъминловчи турли ўқув-методик, психологик-педагогик ва ташкилий-маъмурий тадбирлардир.

Шундай қилиб, дидактика бўйича амалга оширилган тадқиқотларга кўра ўқитишни индивидуаллаштириш ўқув жараёнининг шундай ташкил қилинишики, унда индивидуал ёндашув ва индивидуал шакл устувор ҳисобланади.

Ўқитишни индивидуаллаштириш қуйидаги муаллифлик технологияларида асослаб берилди:

- Инге Унтнинг ўқитишни индивидуаллаштириш технологияси;
- А.С. Гранцикаянинг мослашувчан ўқитиш технологияси;
- В.Д. Шадриковнинг индивидуалликка қаратилган режа асосида ўқитиш технологияси.

Инге Унтнинг ўқитишни индивидуаллаштириш технологиясидаги асосий концепция ҳозирги шароитда ўқитишни индивидуаллаштиришнинг муҳим шакли ўқувчиларнинг мактабдаги ва уйдаги мустақил ишлари деб қоидалаштирилган. Инге Унт унинг мазмуни ва методикаси деб мустақил ишлар учун индивидуал ўқув вазифалари, жорий ўқув адабиётига

мослаштирилган, индивидуаллаштирилган мустақил ишлар қўлланмаси асосида нашр этилган иш дафтарларини тушунади.

А.С.Границкая ўзининг мослашувчан ўқитиш тизимини синф-дарс тизимида ташкил этиш ва унда ўқитувчи 60-80% вақтини ўқувчилар билан индивидуал ишлашга ажратиш мумкинлигини қайд қилади. А.С.Границкая методикасининг ўзига хослиги унинг дарсни муайян ғайриодатий қурилма асосида ташкил этишидир:

- *Биринчи қисм – барчани ўқитиш;*
- *Иккинчи қисм – икки параллел жараён: ўқувчиларнинг мустақил ишлари ва ўқитувчининг айрим ўқувчилар билан индивидуал ишлаши, яъни умумлаштирилган схемалардан фойдаланиш, алмашиб турувчи жуфт ўқитувчи бўлиб ишлаш, мослашувчан кўп қиррали вазифалар ва б.*

В.Д.Шадриков гипотезасига кўра агар болага мураккаблашиб боровчи вазифаларнинг тафсилоти берилса, унга ўрганиш жараёнини мотивациялаш таклиф этилса, лекин болага шу бугун унинг учун мумкин ва қулай ишлаш имконияти қолдирилса, ўқувчилар қобилияти самарали ривожланади деб ҳисобланади. В.Д.Шадриков методикаси асосини ҳар бир ўқувчининг қобилиятига қараб ўқитишга имкон берадиган олти даражадаги ўқув режаси, дастур ва методик қўлланма ташкил этади. Ҳар бир фаннинг мураккаблик даражасига кўра кучи етган вариантни танлаб олиб, ўқувчилар синфда тез-тез алмашиб туради ва фаннинг ҳажми ва мазмунини қўлдан чиқармай биргаликда ўқув дастурини ўзлаштиришга ҳаракат қиладилар. Мураккаблик даражасини танлаш тезликда амалга оширилади, «баъзан» уни амалга ошириб бўлмайди, чунки у синфдаги ўқувчиларнинг тенглашиш, ўқувчиларнинг қобилияти ҳолатига боғлиқ бўлади.

Мураккабликнинг олти даражаси амалда барча болаларга эътибор беришга, барчанинг кучи етадиган, ўқувчининг қобилиятига, унинг ривожланишига мосланган, ўқув жараёнини ташкил этишга имкон беради.

Бу ўқитишни индивидуаллаштириш муаллифлик технологияси негизида умумий тамойиллар мавжуд:

- *индивидуаллаштириш ўқитиш жараёни стратегиясидир;*
- *индивидуаллаштириш–индивидуалликни шакллантиришнинг зарурий омили;*
- *барча ўрганиладиган фанларда индивидуаллаштирилган ўқитишдан фойдаланишнинг мумкинлиги;*
- *индивидуал ишларни ўқув фаолиятининг бошқа шакллари билан интеграциялаш;*
- *индивидуал суръатда, услубда ўрганиш.*

Индивидуаллаштириш технологиясининг умумий хусусиятларига қуйидагилар киради;

- *ўзлаштира олмасликка олиб келувчи омилларни қайд қилиш;*
- *фикрлаш жараёнида билим, малака, кўникмаларни эгаллаш индивидуал камчиликларни тузата олиш усуллари;*

- *оила тарбиясидаги мотивациянинг бўлинмаслиги, ироданинг суствлиги камчиликларини қайд қилиш ва енга олиш;*

- *қобилиятли ва истеъдодли ўқувчиларга нисбатан ўқув жараёнини оптималлаштириш (ижодий фаолият, синф ва синфдан ташқари ишларни ҳисобга олиш);*

- *ўқитиш жараёнини танлаш эркинлигини бериш;*

- *умумий ўқув малакалари ва кўникмаларини шакллантириш;*

- *ўқувчиларнинг ўз-ўзига мос баҳо бера олишини шакллантириш;*

- *ўқитишнинг техник воситаларидан, шунингдек, ЭХМдан фойдаланиш.*

Ўқитишни индивидуаллаштириш технологиясига қуйидагилар киради:

Батов тизими. АҚШда ишлаб чиқилган бу тизимда ўқув жараёни икки қисмга бўлинади:

Биринчи қисм- бутунча синф иши.

Иккинчи қисм- индивидуал машғулотлар.

Бундай машғулотлар унга зарурят сезган ўқувчилар билан ё умум томонидан қабул қилинган меъёрлардан орқада қолмаслик ёки нисбатан ривожланган қобилиятлари билан ажралиб турганлар билан бир қаторда бўлишини таъминлаш мақсадида ўтказилади.

Юқори қобилиятли категория ўқувчилар билан ўқитувчи, нисбатан камроқ қобилиятли ва қолоқ ўқувчилар билан ўқитувчи ёрдамчиси шуғулланади.

Трамп режаси – бу технология АҚШда жуда машхур. Бу ўқитиш шакллариининг шундай тизимики, унда катта аудиториядаги машғулотлар кичик гуруҳлардаги индивидуал машғулотлар билан кўшиб олиб борилади.

Замонавий техник воситалар ёрдамида 100-150 кишидан иборат катта гуруҳларда юксак малакали ўқитувчилар, профессорлар лекция ўқийдилар. 10-15 кишидан иборат кичик гуруҳлар эса лекция материалларини муҳокама қиладилар, баҳс юритадилар.

Индивидуал ишлар эса мактаб кабинетларида, лабораторияларида ўтказилади. Лекция машғулотларига 40%, кичик гуруҳлардаги машғулот 20%, кабинет ва лабораториялардаги индивидуал ишларга 40% ажратилади. Одатдаги синф тушунчаси йўқ, кичик гуруҳлар ҳам доимий эмас.

О'qitishni individuallashtirish;

- *о'quv jarayonini tashkil etish bo'lib, unda o'qitish usullari, sur'atini tanlash talabaniing individual xususiyatlari bilan bog'lanadi;*

- *individual yondashuvni ta'minlovchi turli o'quv-metodik, psixologik-pedagogik va tashkiliy-ma'muriy tadbirlardir.*

Shunday qilib, didaktika bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlarga ko'ra o'qitishni individuallashtirish o'quv jarayonining shunday tashkil qilinishiki, unda individual yondashuv va individual shakl ustuvor hisoblanadi

Nazorat savollari

1. Hamkorlik pedagogikasi
2. Hamkorlik pedagogikasining asoslari

3. Mualliflik texnologiyalari
4. O'quv jarayonini samarali tashkil etish va boshqarish
5. O'qitishni jadallashtirish texnologiyasi
6. O'qitishni individuallashtirish;
7. O'qitishni tabaqalashtirish
8. S.N. Lisenkova texnologiyasi
9. V.F. SHatalov texnologiyasi

8-mavzu: O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISH VA SAMARALI BOSHQARISH ASOSIDAGI TEXNALOGIYALAR.

Reja

1. Ta'lim oluvchilarning individual o'ziga xosliklari, yoshi, qiziqishlari, aqliy rivojlanish darajasi, sog'lomlik darajasiga qarab tabaqalashtirilgan darajadagi texnologiya.
2. Individual talim texnologiyasi: talim har bir o'quvchining qobiliyatlari bilan bog'lik holda olib borish.

Tayanch so'z va iboladar:

Tabaqalashtirilgan o'qitish, ta'limni individuallashtirish

Ta'lim oluvchilarning individual o'ziga xosliklari, yoshi, qiziqishlari, aqliy rivojlanish darajasi, sog'lomlik darajasiga qarab tabaqalashtirilgan darajadagi texnologiya. Individual talim texnologiyasi: talim har bir o'quvchining qobiliyatlari bilan bog'lik holda olib borish.

Ta'lim oluvchilarning individual o'ziga xosliklari, yoshi, qiziqishlari, aqliy rivojlanish darajasi, sog'lomlik darajasiga qarab tabaqalashtirilgan darajadagi texnologiya.

O'quvchi faoliyat sub'ekti. Shu bois bir jarayonning ikki sub'ekti birgalikda harakat qilishi, hamkorlik, partner bo'lishlari, yoshi katta va tajribali kishi bilan tajribasi kam o'rtasida ittifoq tuzishi; ularning hych biri bir-biriga nisbatan ustunlik qilmasligi kerak.

- o'quvchi-o'qituvchi munosabatlaridagi hamkorlik maktab jamoalarining umumiy hayotiy faoliyatida amalga oshadi. Bu hamkorlikning shakllari – hamjihatlik, sheriklik, birgalikdagi ijodiylik, birgalikda qayg'urish, birgalikda boshqarish;

- umummaktab jamoasi ko'lamida hamkorlik munosabatlari o'qituvchilar, ma'muriyat, o'quvchilar va o'qituvchilar tashkilotlari o'rtasida o'rnatiladi; hamkorlik prinsipi o'quvchilar, o'qituvchilar va rahbarlarning ijtimoiy muhit (ot-onalar, oilalar, ijtimoiy va mehnat tashkilotlari) bilan bo'ladigan munosabatlarning barcha turlariga ham qo'llaniladi.

O'quvchiga insoniy-shaxsiy yondashuv. Shaxsga yangicha qarash.

1. Shaxs bola erta yosh vaqtidayoq namoyon bo'ladi.
2. Shaxs pedagogik jarayonining ob'ekti emas, balki sub'ekti hisoblanadi.
3. Shaxs ta'lim tizimining maqsadi. U biror bir tashqi maqsadlarga erishish uchun vosita bo'lolmaydi.

4. Har bir bola qobiliyat sohibi, ko'pchilik bolalar esa tanlantlirlar.

5. Shaxsning ustuvor sifatleri oliy etnik qadriyatlar (ya'ni ezgulik (yaxshilik), mehr-muhabbat, mehnatsevarlik, vijdoniylik, qadr-qimmat, vatanga sodiqliq va b.q.)dir.

Ta'lim sohasida erkinlikka ijodiy faoliyatni erkin tanlash va buning uchun imkoniyat yaratish orqali erishiladi. Bunday sharoitda mustaqil ravishda bilim olish pedagogikani ishlab chiqish, xususan ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatning turli xilida o'z iqtidorlarini namoyon qilishiga yordam beruvchi pedagogik texnologiyalarni joriy etish eng muhim pedagogik muammo va amaliy vazifasiga aylanadi. Bu yo'nalishdagi izlanishlarning real yechimi – turli turli tadbirlardan, rasmiy pedagogikadan voz kechib, erkin o'qish va erkin o'qitishni uyg'unlashtiradigan erkin pedagogika, o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligiga o'tish yo'lidir.

Yangilanayotgan jamiyat o'z a'zolari o'rtasida hamkorlik, hamjihatlik, o'zaro yordamga asoslangan mutlaqo yangi munosabatlarni shakllantiradi. Ijtimoiy munosabatlarning bunday qadriyatlari ta'lim jarayonida o'z ifodasini topishi lozim. Avtoritar pedagogikada hamjihatlik tushunchasi pedagogning o'quvchiga nisbatan pedagogik faol harakatlari natijasida shakllanishi shart ekanligi, shuningdek, bola kattalarning tarbiyaviy ta'sirini so'zsiz qabul qilishga tayyor bo'lishi sifatida talqin qilingan. Basharti, avvalgi pedagogika rasmiy (buyruqbozlik) va bir tomonlama ta'sir ko'rsatish qoidasi asosiga qurilgan bo'lsa, hozirgi pedagogika birgalikda faoliyat ko'rsatish qoidasiga asoslangan bo'lishi lozim. Bu nafaqat pedagoglarning yangi avlodini shakllantirishni, ularning pedagogik mahoratini oshirishni nazarda tutadi, balki rivojlanish uchun tegishli pedagogik muhitni yuzaga keltirishni ham taqozo qiladi. Hamjihatlik, hamkorlik doimo demokratiya ko'rinishlaridan biri bo'lib kelib, sherikning individual manfaatlarini qabul qilishga asoslanadi.

Oldinda turgan vazifa pedagog va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlaydigan, ishonch va manfaatlarga rioya etilishiga ko'maklashadigan, o'quvchining qobiliyati namoyon bo'lishi uchun imkoniyat yaratiladigan o'zaro munosabatlar tizimini yuzaga keltirishdan iboratdir.

O'quv-tarbiya jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun uning barcha sub'ektlari, ya'ni o'quvchilar, o'quvchi va o'qituvchi, o'qituvchilar, o'qituvchi va ta'lim muassasasining ma'muriyati o'rtasida o'zaro tushunish muhiti o'qituvchining nazorati va avtoritar xatti-harakatoariga qarshi birlashish usuli sifatida ham vujudga kelishi mumkin.

Buning asosiy sababi shundaki, avvalgi ta'lim qadriyatlari o'quv materiallarini o'zlashtirish sur'ati va hajmlari «o'ratacha» bo'lishi va barcha o'quvchilar bir vaqtning o'zida o'zlashtirishlari lozim degan (ya'ni «o'rtacha» o'quvchiga qarata yo'l tutilganligi va tegishli bitiruvchilar shunday saviyada bo'lishi) qoidaga asoslanganligidadir; o'qituvchi hamisha haq bo'lgan, o'quvchi esa doimo va albatta o'qituvchi ko'rsatmalari doirasida fikrlashi va amal qilishi shart bo'lgan.

O'qituvchilar bolalarga nisbatan mehr va ishonch bilan munosabatda bo'lsalar, o'quvchilar esa o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish va manfaatlariga

erishishda erkin bo'lsalargina, birgalikdagi faoliyatda o'zaro tushunishga erishilishi mumkin. Qarama-qarshiliklar barham topganda, bolalar katta yoshdagilar bilan o'zaro bir-birini tushungandagina to'liq hamkorlikka erishiladi. O'qituvchi o'qishda yoki hayotdagi har qanday murakkab vazifalarni hal etilishida bolalarga yordam berishga shay bo'lsagina, ularning yaqin do'stiga aylanishi mumkin. Ana shunda ular «diktator» degan tamg'adan qutiladi.

O'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatni an'anaviy «ustoz-shogird» o'zaro munosabatlariga xos chuqur insoniy ehtiromli asoslarga olib chiqish – ta'limni insonparvarlashtirishning bosh yo'nalishi bo'lib, ta'lim jarayoni sub'ektlarini o'zaro tushunishini va hamkorligini ta'minlaydi.

Bunday holatda har bir o'quvchi faoliyatning muayyan turida o'z qobiliyatini namoyon etib, boshqalarga ishtiyoq bilan ko'maklashadi. O'zaro tushunish muhitida bolalarni kuchli va bo'sh o'quvchiga ajratish bo'lmaydi, ta'sirning bunday «omili» barham topadi. Xo'jako'rsin uchun emas, balki real o'zaro ta'sir tushunish muhitiga o'qituvchining o'quvchi shaxsi qadriyatlarini va uning yutuqlarini anglab yetishi orqali erishiladi. Pedagog shaxsning rivojlanishini o'rtacha normaga qiyoslamaydi, u o'quvchining ijodiy yutug'i ahamiyatini oshirish yoki har bir o'quvchi o'z imkoniyatidan umumiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadga erishish yo'lida imkon qadar unumli foydalanish orqali bolalarning rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi.

O'qitishni individuallashtirish texnologiyasi

Inge Unt, A.S. Granitskaya, V.D. SHadrikov tadqiqotlarida individual o'qitish o'quv jarayonini tashkil etish shakli, modeli sifatida belgilanadi. Unda:

- pedagog faqat birgina talaba bilan o'zaro munosabatda bo'ladi;
- bir talaba faqat o'qitish vositalari (kitoblar, kompyuter va b.) bilan o'zaro aloqada bo'ladi.

Individual o'qitishda faoliyatning mazmuni, metodlari va sur'ati talabanning xususiyatlariga moslashtiriladi.

Shaxsiy yondoshish deganda:

- u pedagogikaning tamoyili bo'lib, unga ko'ra pedagog o'quv – tarbiya ishlar jarayonida talabalarning shaxsiy xislatlarini hisobga olgan holda ayrim talabalar bilan individual model bo'yicha o'zaro munosabatda bo'lish, individual xususiyatlariga asoslanish;
- o'quv jarayonida talabalarning individual xususiyatini hisobga olish;
- barcha talabalarning rivojlanishigina emas, balki har bir talabaga alohida rivojlanish uchun psixologik–pedagogik tadbirlar yaratish tushuniladi.

O'qitishni individuallashtirish;

- o'quv jarayonini tashkil etish bo'lib, unda o'qitish usullari, sur'atini tanlash talabanning individual xususiyatlari bilan bog'lanadi;
- individual yondashuvni ta'minlovchi turli o'quv-metodik, psixologik-pedagogik va tashkiliy-ma'muriy tadbirlardir.

Shunday qilib, didaktika bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlarga ko'ra o'qitishni individuallashtirish o'quv jarayonining shunday tashkil qilinishiki, unda individual yondashuv va individual shakl ustuvor hisoblanadi

Nazorat savollari

1. O'quv jarayonini samarali tashkil etish va boshqarish
2. O'qitishni jadallashtirish texnologiyasi
3. O'qitishni individuallashtirish;
4. O'qitishni tabaqalashtirish

9-mavzu:TA'LIMNING INTERFAOL STRATEGIYALARI

Reja

Ta'lim jarayonida yangi ta'lim texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati va zarurati.

Tanqidiy tafakkur texnologiyalari.

Ijodiyy masalalarni hal qilish texnologiyasi.

Debatlar texnologiyasi.

Tayanch so'z va iboladar:

Tanqidiy tafakkur, Debatlar, Klaster, Bumerang, Veer, insert,"B.B.B" ,“Qora quti”, “Kundaliklar” , “6x6x6”

Ta'limning interfaol strategiyalari “Keys”stadi texnologiyalarni

Keysning asosiy maqsadi: O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi metodlari klassifikatsiyasi, kasb-hunar ta'limining og'zaki, amaliy metodlari, ko'rgazmalilik metodlari to'g'risida tushuncha berish. Ta'lim metodlarini tanlash mezonlari. Ta'limning interfaol strategiyalarini o'rganish, tahlil etish va kasb ta'limining umumiy metodlarini klassifikatsiyasi tayyorlash.

O'quv faoliyatidan kutiladigan natijalar:

Ta'lim jarayonida yangi ta'lim texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati va zarurati. Klaster, Bumerang, Veer, insert,"B.B.B."

Muammoli ma'ruza, Integral texnologiya, Modulli o'qitish texnologiyasi, Aqliy hujum, Amerikacha munozara, Qarorlar shajarasi, Tajriba vositasida o'qitish tsikli, rolli hamda ishbilarmon o'yinlar kabi yangi ta'lim texnologiyalar asosida kasbiy fanlarni o'qitish.

Ijodiyy masalalarni hal qilish texnologiyasi. “Qora quti” uslubi. “Kundaliklar” uslubi. “6x6x6” uslubi. Sintetik (filmoteka) texnologiya. Muammoning qo'yilishi. Izlanish maqsadi. Masalalarni hal qilish, analog. To'g'ridan- to'g'ri, shaxsiy, ramziy, hayoliy- fantastik izlanishlar. Tanqidiy tafakkur texnologiyalari. Tanqidiy jarayonning tahlili. Chaqiriq, fikrlash, tafakkur yuritish bosqichlari. Debatlar texnologiyasi.

Ushbu keysni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun talabalar oldindan quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari lozim:

Talaba quyidagilarni bilishi kerak:

Ta'lim jarayonida yangi ta'lim texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati va zarurati. Klaster, Bumerang, Veer, insert,"B.B.B." Muammoli ma'ruza, Integral

texnologiya, Modulli o'qitish texnologiyasi, Aqliy hujum, Amerikacha munozara, Qarorlar shajarasi, Tajriba vositasida o'qitish tsikli, rolli hamda ishbilarmon o'yinlar kabi yangi ta'lim texnologiyalar asosida kasbiy fanlarni o'qitish. Ijodiy masalalarni hal qilish texnologiyasi. "Qora quti" uslubi. "Kundaliklar" uslubi. "6x6x6" uslubi. Sintetik (filmoteka) texnologiya. Muammoning qo'yilishi. Izlanish maqsadi. Masalalarni hal qilish, analog. To'g'ridan- to'g'ri, shaxsiy, ramziy, hayoliy- fantastik izlanishlar. Tanqidiy tafakkur texnologiyalari. Tanqidiy jarayonning tahlili. CHaqiriq, fikrlash, tafakkur yuritish bosqichlari. Debatlar texnologiyasi.

Talaba quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak:

tahlil etish, taqqoslash, umumlashtirish, abstraktlashtirish, loyihalash, modellashtirish.

Talaba quyidagi malakalarga ega bo'lishi kerak:

individual va hamkorlikda ishlash, kognitiv, evristik, kreativ faoliyat malakalari.

Ushbu keysdan "Ta'lim texnologiyasi", "Kasb ta'limi metodikasi" va "Kasbiy pedagogika" fanlarini o'qitishda foydalanish mumkin.

Tavsiya etilayotgan keysni echish quyidagi natijalarga erishishga imkon beradi:

- 1) Ta'limning interfaol strategiyalari tuzilish, fazasi haqidagi bilimlarni mustahkamlash;
- 2) topshiriqlarni hal etish orqali kasb-hunar ta'limi metodlari klassifikatsiyasiga doir modellarni o'zlashtirish;
- 3) mustaqil ravishda kasb-hunar ta'limi metodlari klassifikatsiyasini modellashtirish ko'nikmasini egallash.

MUAMMOLI TOPSHIRIQLARNI BOSQICHMA-BOSQICH TAHLIL ETISH VA HAL ETISH BO'YICHA TALABALARGA METODIK KO'RSATMALAR Talabalarga yo'riqnoma

Ish bosqichlari	Maslahat va tavsiyanomalar
1. Keys va uning axborot ta'mi-noti bilan tanishish	Ta'limning interfaol strategiyalari doir modellar bilan tanishish va modellarning tarkibiy qismlari, ularning mazmunini o'rganing. O'rganib chiqish vaqtida modellarga tavsifnoma yozishga va kasb ta'limining umumiy metodlari modelini ishlab chiqishga shoshilmang (1-2-3-illovalar).
2. Muammoli topshiriqlar bilan tanishish	Taqdim etilgan modellar mazmuni bilan yana bir marotaba tanishib chiqing. Modellar tarkibidagi tushunchalar va jumalarga diqqatingizni jalb qiling. Modellarda kasb ta'limining umumiy metodlari qaysi jihatlariga e'tibor qaratishni aniqlang (1-2-3-illovalar).
3. Muammoli topshiriqni tahlil eting.	Asosiy muammo va kichik muammolarga diqqatingizni jalb eting. Asosiy muammo: Ta'limning interfaol strategiyalari.

	Quyidagi savollarga javob berishga harakat qiling: Klaster, Bumerang, Veer, insert, "B.B.B." Muammoli ma`ruza, Integral texnologiya, Modulli o`qitish texnologiyasi, Aqliy hujum, Amerikacha munozara, Qarorlar shajarasi, Tajriba vositasida o`qitish tsikli, rolli hamda ishbilarmon o`yinlar kabi yangi ta`lim texnologiyalar asosida kasbiy fanlarni o`qitish. Ijodiy masalalarni hal qilish texnologiyasi. "Qora quti" uslubi. "Kundaliklar" uslubi. "6x6x6" uslubi. Sintetik (filmoteka) texnologiya. Muammoning qo`yilishi. Izlanish maqsadi. Masalalarni hal qilish, analog. To`g`ridan- to`g`ri, shaxsiy, ramziy, hayoliy- fantastik izlanishlar. Tanqidiy tafakkur texnologiyalari. Tanqidiy jarayonning tahlili. CHaqiriq, fikrlash, tafakkur yuritish bosqichlari. Debatlar texnologiyasi. modellarini tahlil eting va har biriga tavsifnoma yozing (1-2-3-ilovalar).
4. Muammoli topshiriqlarni echish usul va vositalarini tanlash hamda asoslash	Ta`limning interfaol strategiyalariga doir modellarga tavsifnoma yozishda jadvalni to`ldirishga kirishing. Tavsifnomalarni yozishda aniq xususiyatlarni belgilab olishga harakat qiling. Jadvalni to`ldiring.          "Ta`limning interfaol strategiyalari"ni ishlab chiqishda kasb ta`limi metodlarini yodda saqlang va ularning funktsiyalarini ko`z oldingizda gavdalanitiring (1-2-3-4-5-ilovalar).

1-ilova

1-muammoli topshiriq. Ta`limning interfaol strategiyalarini ravishda uch guruhga: Ma`lumotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bulib chiqish, urganilayotgan tushunchalar, ma`lumotlarni taxlil qilish, solishtirish va taqqoslash usul va vositalari, muammoni aniklash, uni xal etish, taxlil qilish va rejalashtirish usullari va vositalari kabilarga bo`linishiga doir modellarni o`rganing va har biriga tavsifnoma (xarakteristika) yozing.

Ma`lumotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bulib chiqish, urganilayotgan tushunchalar (vokea va xodisalar, mavzular) urtasidagi aloka va uzaro bogliklikni urnatish usul va vositalari: Klaster, Toifalash jadvali, Insert, B/B/B jadvali	Ma`lumotlarni taxlil qilish, solishtirish va taqqoslash usul va vositalari: T-jadvali, Venn diagrammasi	: «Nima uchun?», «Balik skeleti», «Piramida», «Nilufar guli» sxemalari, «Kanday?» ierarxik diagrammasi, «Kaskad» tarkibiy-mantikiy sxema

2-ilova

2-muammoli topshiriq. Quyidagi kasb ta'limining umumiy metodlarini shartli ravishda uch guruhga: og'zaki, ko'rgazmali va amaliy kabilarga bo'linish modelini ishlab chiqish uchun tayyor chizma berilgan. Siz chizmaga uning tarkibiy qismlarini shunday ketma-ketlikda joylashtiringki, natijada kasb ta'limining umumiy metodlari modeli hosil bo'lsin.

QUYIDAGI TA'LIMNING INTERFAOL STRATEGIYALARI UMUMIY METODLARI

3-ilova

“Ta`limning interfaol strategiyalari” jadvalini to’ldiring

Modellarning yo’nalishlari	Modellarni umumiylari	Modellarni modernizatsiyalashni talab etuvchi jihatlar

4-ilova

Keys bilan ishlash jarayonini baholash mezonlari va ko’rsatkichlari

Talabalar ro’yxati	Modellarning interfaol strategiyalari yo’naltirilgan jihatlar va modernizatsiyalashni talab etuvchi jihatlar aniqlangan. – mak.2 ball.	Ta`limning interfaol strategiyalari modeli ishlab chiqilgan. – mak. 3 ball.	Jami. – mak. 5 ball.

Eslatma: guruhlar faoliyatini baholash uchun yuqoridagi jadvalning birinchi ustuniga “guruhlar ro’yxati” jumlasini qo’yiladi. Biroq guruhning to’plagan ballari talabalarining reyting bali hisobiga kiritilmaydi. Siz talabaga hamkorlikda ishlash uning bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qilishini tushuntirishga tayyor bo’ling.

5-ilova

O’quv metodik hujjatlar

Ta`lim metodi deganda o’qituvchi va o’quvchilarning birgalikdagi faoliyat yo’llari tushuniladi. Bularning yordamida o’quvchilar bilim, malaka ko’nikma, kasbiy mahoratlarni egallashga erishadilar, aqliy va jismoniy kuch va ijodiy qobiliyat rivojlanadi.

“Model” tushunchasi ilm-fanning ko’p sohalarida qo’llaniladi. Model – sxema, fizik konstruktsiyalar, belgisi shakllar va formulalar ko’rinishida sun’iy hosil qilingan ob’ekt bo’lib, u tadqiq qilinayotgan ob’ektga o’xshash bo’ladi, uning tuzilishini, xususiyatlarini, ob’ektning elementlari orasidagi o’zaro aloqalar va munosabatlarni sodda va tushunarli tarzda aks ettiradi

Modellashtirish tadqiqotchilik faoliyatining yaxlit turkumini aks ettirishga xizmat qiladi. Tadqiqotchi turkum mohiyatini sinchiklab o'rganib chiqadi. Zero, u yakuniy model sifatida nazariyani xulosa va g'oyalar bilan boyitadi. Demak, modellashtirish tanlangan ob'ekt turkum ko'rinishida tasavvur etishga imkon beradi

Og'zaki metodlarga o'quv materialining o'qituvchi tomonidan og'zaki bayon qilinishiga, hikoya, tushuntirish, suhbat o'quvchilarning texnik adabiyoti bilan mustaqil ishlashi yozma instruktsiya berish, ovoz yozuvchi televidenie kabilar kiradi.

Materialni og'zaki bayon qilish - kasb ta'limida hikoya qilish, tushuntirish, ma'ruza, suhbat, o'quv materialini og'zaki bayon qilishning asosiy metodlari hisoblanadi.

Hikoya - o'kituvchi tomonidan o'quv materialini tartibli, mantiqiy, izchil, nisbatan kengroq bayon qilishda foydalaniladi. U puxta reja asosida tuzilishi, materialni bayon qilishda noaniqlikka yo'l qo'ymaslik uchun barcha detallari bilan tayyorlanishi lozim.

Tushuntirish - hikoyaga yaqin bo'lgan ta'lim metodi hisoblanadi. Kasb ta'limida hikoya va tushuntirishdan alohida holda kam foydalaniladi. Masalalarni bayon qilishda, masalan: mashinalar, mexanizmlar tuzilishi yoki texnologik jarayonlarning borishini bayon qilishda ko'pincha hikoya va tushuntirish birga qo'shib olib boriladi. Hikoya tushuntirish muvaffaqiyatli o'tkazilishi uchun o'qituvchi o'quvchilarning amaliy tayyorgarligini hisobga olgan holda etkaziladigan materialni qabul qila olishlarini tasavvur qilish kerak.

Nazorat savollari

Ta'lim jarayonida yangi ta'lim texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati va zarurati.

Tanqidiy tafakkur texnologiyalari.

Ijodiy masalalarni hal qilish texnologiyasi.

Debatlar texnologiyasi.

10-Mavzu: Rivojlantiruvchi talim texnologiyalari. Tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi texnologiyalar.

Reja

1. Ta'lim oluvchining intellektual qobiliyatini rivojlantirish-barcha rivojlantiruvchi talim texnologiyalarining asosi
2. L.V. Zankovning rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi va uning nazariy bilimlarning hal qiluvchilik roli tamoyili.
3. D.B.Elkonina va V.V.Davidovlarning rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi va ularning mashg'ulotlardagi o'quvchilarning maqsadga yunaltirilgan faol o'quv faoliyati tamoyili. Interfaol metodlar.

4. Texnologik karta. Ta'limning uch bosqichli modeli. Chaqiriq, Anglash, Fikrlash. Uch bosqichning vazifalari, Tankidiy fikrlash asoslari.

Tayanch so'z va iboralar:

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. Interfaol metodlar. Texnologik karta, Tankidiy fikrlash, chaqiruv, anglash, xulosalash, izn, rang-baranglik, faollik, tavakkalchilik, o'zaro fikr olishuv.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi pedagogik texnologiyalar: belgisi, asosi va mexanizmi.

Tanqidiy fikrlashni o'stirishga xizmat qiladigan metodlar «Demokratik ta'lim uchun» konsorsiumi tomonidan amalga oshiriladigan «Tanqidiy fikrlash uchun o'qish va yozish» loyihasi doirasida ishlab chiqilgan.

Konsorsiumning a'zolari: Xalqaro o'qish assotsiatsiyasi, Xobart va Uilyam Slims kollejlari va Shimoliy Ayova shtat universiteti. Bu loyihani Nyu – York Ochiq jamiyat instituti va Markaziy Osiyo to'g'risidagi Markaziy va Sharqiy yevropadagi Soros fondi mablag' bilan ta'minlaydi.

Bu paragrafda metodlar mazmuni mazkur loyiha materiallariga muvofiq ravishda yoritiladi.

Tanqidiy fikrlashning faol metodlarini ishlab chiqishda quyidagi asoslardan kelib chiqadilar: **Tanqidiy fikrlash nima?**

Fikrlash – o'qish, yozish, so'zlash va eshitishga o'xshash jarayon. U faol, muvofiqlashtiruvchi shunday jarayonki, unda o'zida biror haqiqat to'g'risidagi fikrlarni qamrab oladi.

Fikrlash kontekstdan tashqarida hosil qilinadigan ko'nikma emas.

Tanqidiy fikrlash ta'limiy dastur yoki kundalik hayotning umumiy kontekstidan yiroqlashgan sharoitda o'rganilishi lozim bo'lgan hodisa ham emas.

Braun (1989) ta'kidlaydiki, vazifa va real hayot maqsadlaridan ajratilgan o'quv ko'nikmalari ta'lim oluvchilarga ob'ektiv testlarni yaxshi topshirish imkoniyatini berishi mumkin, lekin ular bu ko'nikmalarni yangi vaziyatlarda qo'llay olmaydilar.

Rixer ta'biri bo'yicha o'rganish va fikrlashning ta'rifi kognitiv psixologiya, falsafa va multimedia madaniyati ta'limi sohasidagi tadqiqotlar natijalariga asoslanadi.

Bu tadqiqotlarning asosiy natijalari:

1. Samarali va muttasil o'rganish asosida talabalarning axborotlarni o'zlashtirish, sintezlash va ularni to'la egallash faolligi yotadi (Anderson va unga hammualliflar, 1985).

2. O'rganish jarayoni fikrlash faoliyatini rivojlantirishning turli tuman strategiyalaridan foydalangandagina muvaffaqiyatliroq bo'ladi. Bunday strategiya o'rganish jarayonini yanada onglilashtiradi (Palinskar va Braun, 1989).

3. O'rganish va tanqidiy fikrlash talabalarning aniq vazifalarga nisbatan yangi bilimlarni qo'llash imkoniyatlariga ega bo'lgan taqdirda rivojlanadi (Resnik, 1987).

4. O'rganish talabalarning oldingi bilimlari, tajribalariga tayangandagina mustahkamlanadi. Bular talabalarning bilgan bilimlarini yangi axborotlar bilan bog'lash imkoniyatini beradi (Ros, 1990).

5. Tanqidiy fikrlash va o'rganish g'oya va tajribalarning turli-tumanligini pedagoglar tushungan va qadrlagan vaqtdagina amalga oshadi. Tanqidiy fikrlash «yakkayu yagona to'g'ri javob»ni qabul qiladigan mentalitet jarayonida yuz bermaydi.

Tanqidiy fikrlashning rivojlanish muhitini yaratish

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson ish emas. Bu muayyan yosh davrida tugallangan va esdan chiqarilgan vazifa ham emas. Shu bilan birga tanqidiy fikrlashga olib boradigan tugallangan yo'l ham yo'q.

Lekin tanqidiy fikrlovchilarning shakllanishiga yordam beruvchi muayyan o'quv sharoitlari to'plami mavjud. Uning uchun:

- talabalarga fikr yuritish uchun imkoniyat berish;
- turli-tuman g'oya va fikrlarni qabul qilish;
- talabalarning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash;
- talabalarni kulgiga qolmaslikka ishontirish kerak;
- har bir talabaning tanqidiy fikr yuritishga qodir ekanligiga o'zlarida ishonch hissini uyg'otish;
- tanqidiy fikrlashning yuzaga kelishini qadrlash lozim.

Shu munosabat bilan talabalar:

- o'ziga ishonchni orttirish va o'z fikri hamda g'oyalarining qadrini tushunish;
- o'quv jarayonida faol ishtirok etish;
- turlicha fikrlarni e'tibor bilan tinglash;
- o'z hukmlarini shakllantirishga hamda undan qaytishga tayyor turishi lozim.

Vaqt. Tanqidiy fikrlash vaqt talab qiladi.

Pirson, Xansen, Gordon (1979)lar ta'kidlashadiki, o'z fikrlarini ijod qilish go'yo avvalgi g'oya, tasavvur, uchrashuvlar va tajribalarni arxeologik jihatdan tadqiq qilishga olib keladi. Shuning uchun ham:

- *fikrlarini o'z so'zlari bilan ifodalash;*
- *o'zaro tanqidiy fikrlar almashish;*
- *o'z g'oyalarini ifodalay olish va konstruktiv takliflarga javob ola bilish;*
- *fikrlarni muayyan g'oyalar qiyofasida, qulay muhitda amalga oshira olish va o'z g'oyalarini to'la va aniq ifodalay olish.*

Izn. Tanqidiy fikrlashda erkinlik bo'lishi uchun talabalar ma'qul va noma'qul narsalarni aytish, ular haqida fikrlash, ijod qilish uchun ruxsat olishlari lozim. Talabalar yo'l qo'yiladigan holatlarni anglab olishgach, tanqidiy tahlil qilishga faol kirishadilar.

Tanqidiy tahlilga izn olish onglilik tamoyiliga asoslanadi. Bunda tahlil va haddan oshish orasidagi farq aniqlab berilishi lozim. Tanqidiy fikrlashga izn fikrlash uchun chinakam maqsad bo'lgan va do'stona hamda samarali sharoitda beriladi.

Rang-baranglik. Talabalarning fikrlash jarayonida turli fikrlar va g'oyalar paydo bo'ladi.

Rang-barang fikr va g'oyalar yakkayu-yagona javob mavjudligi haqidagi tasavvur bartaraf qilingan chog'dagina yuzaga keladi. Fikrlarni ifoda qilish

chegaralanganda talabalarning fikrlashiga chek qo'yiladi. Faqat birgina javob mavjud bo'lgan taqdirda xilma-xil vosita va jarayonlardan foydalanish joizki, uning yordamida talabalar ana shu javobni topa olsin.

Faollik. Tanqidiy fikrlash talabalarning faolligi bilan bevosita bog'langan. Odatda, talabalar sustkash tinglovchilar bo'lishadi, chunki ularda o'qituvchi bilimli yoki matnda uning bu bilimlari aks etgan, shu tufayli ularning bilimlari o'qituvchi mas'ul degan ishonch shakllanib qolgan. O'quv jarayonidagi talabalarning faol ishtiroki va o'qishlariga o'zlarining mas'ul ekanligiga tayyorligi tanqidiy fikrlashda kutilgan natijalarni beradi. Talabalarni fikr yuritishga, o'z g'oyalari va fikrlari bilan o'zaro o'rtoqlashishga da'vat etish kabi pedagogik yondoshuv ularning faolligini o'stiradi.

Mixali Chikjentmixaliy (1975) ta'kidlaydiki, talabalar o'sha murakkab darajadagi o'quv jarayonida faol ishtirok etishsa, bilish jarayonida qatnashganligidan katta bahra oladilar va o'zlarida chuqur qoniqish hissini sezadilar.

Tavakkalchilik Erkin fikrlilik tavakkalchilikka asoslanadi. Uning bilim faoliyatida qo'rqmay tavakkal qiluvchi insonlarni rag'batlantirib turish joizdir. Fikrlash jarayonida «ahmoqona g'oyalar» aql bilan tuzilmagan birikma va tushunchalar ilgari surilgan holatlar ham bo'lishi mumkin. O'qituvchi uni o'quv jarayonini tabiiy holati sifatida talabalarga tushuntirishi lozim.

Talabalarni tavakkaldan holi bo'lgan, ya'ni g'oyalar qadrlangan, talabalarning fikrlash faoliyatida faol ishtirokini yuqori motivatsiyalash imkonini bo'lgan muhitda o'ylash lozimligini ularda ishonch hosil qilish zarur.

Qadrlash. Tanqidiy fikrlashning omillaridan biri talabalarning fikrlash jarayonini qadrlashdir. Tashkil etilgan fikrlash jarayonida talabalar o'z g'oyalari, tasavvurlarining o'qituvchi tomonidan qadrlanayotganini tushungan chog'dagina chuqur mas'uliyat va e'tiborga yarasha javob qaytaradilar.

Talabalar o'z fikrlash jarayonini qadrlashni namoyish qilishga harakat qiladilar, unga va uning oqibatlariga nisbatan jiddiy munosabatda bo'la boshlaydilar.

Qimmatlilik. Fikrlash jarayonini tashkil etish davomida talaba ularning fikrlari, o'z tanqidiy tahlili natijalari qimmatli ekanligini ularning ongiga singdirish zarur. O'qituvchi talabalardan muayyan materialni shunchaki qayta ishlashni talab qilganda tayyor qoliplardan, andozalardan holi bo'lishi lozim. Bu esa talabalarda o'zgalar g'oyalari mexanik tarzda qayta ishlab chiqish eng muhim va qimmatli ekanligiga ishonch hosil qilishga olib keladi. Aslida talabalarga o'z fikri, o'ziga taalluqli bo'lgan g'oya va tasavvurlar qimmatli ekanligini ko'rsata olish zarur. Talabalarning o'zlari ham o'z fikrlarining qimmatbaho ekanligiga ishonch hosil qila olishlari zarur. Ular o'z fikrining tushuncha va masalani muhokama qilish jarayonida o'ta muhim, shuningdek, katta hissa bo'lib hisoblanishini tan olishlari kerak.

O'zaro fikr olishuv. Fikrlash jarayoni talabalarning o'zaro fikr olishuvini ko'zda tutadi. Talabalarning o'zaro fikr olishishi ularning bir-biridan o'rganishdagi o'rtoqchiligiga asos soladi. Talabalardan fikrlovchi sifatida o'zlarida bo'lgan yirik fikr va oddiy xatoga bo'lgan qobiliyatlarini boshqalarga ochib berish talab etiladi.

O‘zaro fikr olishishda talabalardan diqqat bilan tinglash, o‘zining qarashlar tizimini so‘zlovchiga zo‘rlab o‘tkazish va boshqa so‘zlovchilarni tuzatib turishdan o‘zini tiyib turishi ham talab etiladi. Bunga javoban talabalar boshqalarning yalpi fikrlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Keng doiradagi munozara oqibati o‘laroq talabalar o‘zlariga tegishli bo‘lgan g‘oyalarni tahlil qilish va uni aniqlashga yanada qobiliyati orta boradi hamda ularni o‘z bilimlari va hayotiy tajribalarida yaratgan g‘oyalari tizimiga tirkab boradi. Fikrlash jarayonini tashkil etishda uni o‘tkazishning bir necha modellari mavjud. Ular:

- *o‘ziga ishonch hosil qilish;*
- *ishda faol ishtirok etish;*
- *o‘rtoqlar va o‘qituvchi bilan fikr olishish;*
- *o‘zgarlar fikrini tinglay olish.*

Tanqidiy fikrlashni ta'minlovchi savollar. Tanqidiy fikrlash jarayonida axborotni tahlil qilish va izohlash, g‘oyalarni tahlil qilish, o‘rganilayotgan hikoyalarni o‘z taxminiy rejalari bilan qayta tuzib chiqishga qaratilgan savollardan foydalaniladi. Qo‘llanmada tahlil qilinayotgan bu masalalar Senders (1969) ifodalari va Blum tizimli savollaridan olindi. Bu savollar turli sathdagi qiyinchilikda fikrlashning turli ko‘rinishlarini ta'minalashda vosita bo‘lib xizmat qiladi. Eslab qolishga xizmat qiladigan savollar yoki formal sathdagi savollar eng kuyi sathdagi savollarga taalluqlidir. Baholash yoki hukm chiqarish beriladigan savollar fikrlashni ta'minlaydigan ikkinchi sathdagi savollar sifatida qaraladi.

Tanqidiy fikrlash, chaqiruv, anglash, xulosalash, izn, rang-baranglik, faollik, tavakkalchilik, o‘zaro fikr olishuv.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi pedagogik texnologiyalar: belgisi, asosi va mexanizmi.

Tanqidiy fikrlashni o‘stirishga xizmat qiladigan metodlar «Demokratik ta'lim uchun» konsorsiumi tomonidan amalga oshiriladigan «Tanqidiy fikrlash uchun o‘qish va yozish» loyihasi doirasida ishlab chiqilgan.

Konsorsiumning a'zolari: Xalqaro o‘qish assotsiatsiyasi, Xobart va Uilyam Slims kollejlari va Shimoliy Ayova shtat universiteti. Bu loyihani Nyu – York Ochiq jamiyat instituti va Markaziy Osiyo to‘g‘risidagi Markaziy va Sharqiy yevropadagi Soros fondi mablag‘ bilan ta'minlaydi.

Bu paragrafda metodlar mazmuni mazkur loyiha materiallariga muvofiq ravishda yoritiladi.

Tanqidiy fikrlashning faol metodlarini ishlab chiqishda quyidagi asoslardan kelib chiqadilar: **Tanqidiy fikrlash nima?**

Fikrlash – o‘qish, yozish, so‘zlash va eshitishga o‘xshash jarayon. U faol, muvofiqlashtiruvchi shunday jarayonki, unda o‘zida biror haqiqat to‘g‘risidagi fikrlarni qamrab oladi.

Fikrlash kontekstdan tashqarida hosil qilinadigan ko‘nikma emas.

Tanqidiy fikrlash ta'limiy dastur yoki kundalik hayotning umumiy kontekstidan yiroqlashgan sharoitda o‘rganilishi lozim bo‘lgan hodisa ham emas.

Braun (1989) ta'kidlaydiki, vazifa va real hayot maqsadlaridan ajratilgan o'quv ko'nikmalari ta'lim oluvchilarga ob'ektiv testlarni yaxshi topshirish imkoniyatini berishi mumkin, lekin ular bu ko'nikmalarni yangi vaziyatlarda qo'llay olmaydilar.

Rixer ta'biri bo'yicha o'rganish va fikrlashning ta'rifi kognitiv psixologiya, falsafa va multimedia madaniyati ta'limi sohasidagi tadqiqotlar natijalariga asoslanadi.

Bu tadqiqotlarning asosiy natijalari:

1. Samarali va muttasil o'rganish asosida talabalarning axborotlarni o'zlashtirish, sintezlash va ularni to'la egallash faolligi yotadi (Anderson va unga hammualliflar, 1985).

2. O'rganish jarayoni fikrlash faoliyatini rivojlantirishning turli tuman strategiyalaridan foydalangandagina muvaffaqiyatliroq bo'ladi. Bunday strategiya o'rganish jarayonini yanada onglilashtiradi (Palinskar va Braun, 1989).

3. O'rganish va tanqidiy fikrlash talabalarning aniq vazifalarga nisbatan yangi bilimlarni qo'llash imkoniyatlariga ega bo'lgan taqdirda rivojlanadi (Resnik, 1987).

4. O'rganish talabalarning oldingi bilimlari, tajribalariga tayangandagina mustahkamlanadi. Bular talabalarning bilgan bilimlarini yangi axborotlar bilan bog'lash imkoniyatini beradi (Ros, 1990).

5. Tanqidiy fikrlash va o'rganish g'oya va tajribalarning turli-tumanligini pedagoglar tushungan va qadrlagan vaqtdagina amalga oshadi. Tanqidiy fikrlash «yakkayu yagona to'g'ri javob»ni qabul qiladigan mentalitet jarayonida yuz bermaydi.

Tanqidiy fikrlashning rivojlanish muhitini yaratish

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson ish emas. Bu muayyan yosh davrida tugallangan va esdan chiqarilgan vazifa ham emas. Shu bilan birga tanqidiy fikrlashga olib boradigan tugallangan yo'l ham yo'q.

Leikin tanqidiy fikrlovchilarning shakllanishiga yordam beruvchi muayyan o'quv sharoitlari to'plami mavjud. Uning uchun:

- talabalarga fikr yuritish uchun imkoniyat berish;
- turli-tuman g'oya va fikrlarni qabul qilish;
- talabalarning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash;
- talabalarni kulgiga qolmaslikka ishontirish kerak;
- har bir talabaning tanqidiy fikr yuritishga qodir ekanligiga o'zlarida ishonch hissini uyg'otish;
- tanqidiy fikrlashning yuzaga kelishini qadrlash lozim.

Shu munosabat bilan talabalar:

- o'ziga ishonchni orttirish va o'z fikri hamda g'oyalarining qadrini tushunish;
- o'quv jarayonida faol ishtirok etish;
- turlicha fikrlarni e'tibor bilan tinglash;
- o'z hukmlarini shakllantirishga hamda undan qaytishga tayyor turishi lozim.

Vaqt. Tanqidiy fikrlash vaqt talab qiladi.

Pirson, Xansen, Gordon (1979)lar ta'kidlashadiki, o'z fikrlarini ijod qilish go'yo avvalgi g'oya, tasavvur, uchrashuvlar va tajribalarni arxeologik jihatdan tadqiq qilishga olib keladi. Shuning uchun ham:

- *fikrlarini o'z so'zlari bilan ifodalash;*
- *o'zaro tanqidiy fikrlar almashish;*
- *o'z g'oyalarini ifodalay olish va konstruktiv takliflarga javob ola bilish;*
- *fikrlarni muayyan g'oyalar qiyofasida, qulay muhitda amalga oshira olish va o'z g'oyalarini to'la va aniq ifodalay olish.*

Izn. Tanqidiy fikrlashda erkinlik bo'lishi uchun talabalar ma'qul va noma'qul narsalarni aytish, ular haqida fikrlash, ijod qilish uchun ruxsat olishlari lozim. Talabalar yo'l qo'yiladigan holatlarni anglab olishgach, tanqidiy tahlil qilishga faol kirishadilar.

Tanqidiy tahlilga izn olish onglilik tamoyiliga asoslanadi. Bunda tahlil va haddan oshish orasidagi farq aniqlab berilishi lozim. Tanqidiy fikrlashga izn fikrlash uchun chinakam maqsad bo'lgan va do'stona hamda samarali sharoitda beriladi.

Rang-baranglik. Talabalarning fikrlash jarayonida turli fikrlar va g'oyalar paydo bo'ladi.

Rang-barang fikr va g'oyalar yakkayu-yagona javob mavjudligi haqidagi tasavvur bartaraf qilingan chog'dagina yuzaga keladi. Fikrlarni ifoda qilish chegaralanganda talabalarning fikrlashiga chek qo'yiladi. Faqat birgina javob mavjud bo'lgan taqdirda xilma-xil vosita va jarayonlardan foydalanish joizki, uning yordamida talabalar ana shu javobni topa olsin.

Faollik. Tanqidiy fikrlash talabalarning faolligi bilan bevosita bog'langan. Odatda, talabalar sustkash tinglovchilar bo'lishadi, chunki ularda o'qituvchi bilimli yoki matnda uning bu bilimlari aks etgan, shu tufayli ularning bilimlari o'qituvchi mas'ul degan ishonch shakllanib qolgan. O'quv jarayonidagi talabalarning faol ishtiroki va o'qishlariga o'zlarining mas'ul ekanligiga tayyorligi tanqidiy fikrlashda kutilgan natijalarni beradi. Talabalarni fikr yuritishga, o'z g'oyalari va fikrlari bilan o'zaro o'rtoqlashishga da'vat etish kabi pedagogik yondoshuv ularning faolligini o'stiradi.

Mixali Chikjentmixaliy (1975) ta'kidlaydiki, talabalar o'sha murakkab darajadagi o'kuv jarayonida faol ishtirok etishsa, bilish jarayonida qatnashganligidan katta bahra oladilar va o'zlarida chuqur qoniqlik hissinini sezadilar.

Tavakkalchilik Erkin fikrlilik tavakkalchilikka asoslanadi. Uning bilim faoliyatida qo'rqmay tavakkal qiluvchi insonlarni rag'batlantirib turish joizdir. Fikrlash jarayonida «ahmoqona g'oyalar» aql bilan tuzilmagan birikma va tushunchalar ilgari surilgan holatlar ham bo'lishi mumkin. O'qituvchi uni o'quv jarayonini tabiiy holati sifatida talabalarga tushuntirishi lozim.

Talabalarni tavakkaldan holi bo'lgan, ya'ni g'oyalar qadrlangan, talabalarning fikrlash faoliyatida faol ishtirokini yuqori motivatsiyalash imkoni bo'lgan muhitda o'ylash lozimligini ularda ishonch hosil qilish zarur.

Qadrlash. Tanqidiy fikrlashning omillaridan biri talabalarning fikrlash jarayonini qadrlashdir. Tashkil etilgan fikrlash jarayonida talabalar o'z g'oyalari,

tasavvurlarining o'qituvchi tomonidan qadrlanayotganini tushungan chog'dagina chuqur mas'uliyat va e'tiborga yarasha javob qaytaradilar.

Talabalar o'z fikrlash jarayonini qadrlashni namoyish qilishga harakat qiladilar, unga va uning oqibatlariga nisbatan jiddiy munosabatda bo'la boshlaydilar.

Qimmatlilik. Fikrlash jarayonini tashkil etish davomida talaba ularning fikrlari, o'z tanqidiy tahlili natijalari qimmatli ekanligini ularning ongiga singdirish zarur. O'qituvchi talabalardan muayyan materialni shunchaki qayta ishlashni talab qilganda tayyor qoliplardan, andozalardan holi bo'lishi lozim. Bu esa talabalarda o'zgalar g'oyalari mexanik tarzda qayta ishlab chiqish eng muhim va qimmatli ekanligiga ishonch hosil qilishga olib keladi. Aslida talabalarga o'z fikri, o'ziga taalluqli bo'lgan g'oya va tasavvurlar qimmatli ekanligini ko'rsata olish zarur. Talabalarining o'zlari ham o'z fikrlarining qimmatbaho ekanligiga ishonch hosil qila olishlari zarur. Ular o'z fikrining tushuncha va masalani muhokama qilish jarayonida o'ta muhim, shuningdek, katta hissa bo'lib hisoblanishini tan olishlari kerak.

O'zaro fikr olishuv. Fikrlash jarayoni talabalarining o'zaro fikr olishuvini ko'zda tutadi. Talabalarining o'zaro fikr olishishi ularning bir-biridan o'rganishdagi o'rtoqchiligi asos soladi. Talabalardan fikrlovchi sifatida o'zlarida bo'lgan yirik fikr va oddiy xatoga bo'lgan qobiliyatlarini boshqalarga ochib berish talab etiladi.

O'zaro fikr olishishda talabalardan diqqat bilan tinglash, o'zining qarashlar tizimini so'zlovchiga zo'rlab o'tkazish va boshqa so'zlovchilarni tuzatib turishdan o'zini tiyib turishi ham talab etiladi. Bunga javoban talabalar boshqalarning yalpi fikrlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Keng doiradagi munozara oqibati o'laroq talabalar o'zlariga tegishli bo'lgan g'oyalarni tahlil qilish va uni aniqlashga yanada qobiliyati orta boradi hamda ularni o'z bilimlari va hayotiy tajribalarida yaratgan g'oyalari tizimiga tirkab boradi. Fikrlash jarayonini tashkil etishda uni o'tkazishning bir necha modellari mavjud. Ular:

- *o'ziga ishonch hosil qilish;*
- *ishda faol ishtirok etish;*
- *o'rtoqlar va o'qituvchi bilan fikr olishish;*
- *o'zgalar fikrini tinglay olish.*

Tanqidiy fikrlashni ta'minlovchi savollar. Tanqidiy fikrlash jarayonida axborotni tahlil qilish va izohlash, g'oyalari tahlil qilish, o'rganilayotgan hikoyalarni o'z taxminiy rejalari bilan qayta tuzib chiqishga qaratilgan savollardan foydalaniladi. Qo'llanmada tahlil qilinayotgan bu masalalar Senders (1969) ifodalari va Blum tizimli savollaridan olindi. Bu savollar turli sathdagi qiyinchilikda fikrlashning turli ko'rinishlarini ta'minalashda vosita bo'lib xizmat qiladi. Eslab qolishga xizmat qiladigan savollar yoki formal sathdagi savollar eng kuyi sathdagi savollarga taalluqlidir. Baholash yoki hukm chiqarish beriladigan savollar fikrlashni ta'minlaydigan ikkinchi sathdagi savollar sifatida qaraladi.

Formal sath savollari faktologik axborotlar olish maqsadida beriladi. Ular faqat mexanik eslashni va talabalarda yaxshi javob berish uchun qisqa muddatda ma'lum predmetlar bo'yicha bilim qismlari (fragment)ni talab qiladi.

Axborotlarni bir shakldan ikkinchi shaklga ko'chirish talabalardan uni ko'chim (transformatsiya) qilishni talab qiladi. Ko'chirish savollari talabalarga o'rganayotgan, tavsiflagan va ko'rgan vaziyatlari, sahnalari va voqyealarini o'zlari namoyish eta olishlari uchun beriladi. Ko'chirish savollari talabalarni axborotlarni qayta ishlash yoki boshqa shakllarga ko'chim qilishga ilhomlantiradi. Talabalarga sezish, ko'rish (sensor) tajribasini yaratish, shundan so'ng esa boshqalarga o'z ko'rganlarini yetkazish uchun uni e'lon qilish zarur. Bu fikrlashga tortishning faol ijodiy jarayonidir.

Talabalarga g'oyalar, faktlar, qaydlar va qadriyatlar orasidagi bog'lanishlarni ochish uchun izohlashga qaratilgan savollar beriladi. Sendrs izohlashga qaratilgan savollarga nisbatan yuqori darajadagi fikrlashni talab qiladigan tayanch savollar deb qaraydi, boshqalari esa (Vogn va Estes) tushunishning o'zigina izohlashdir, deb hisoblaydilar.

Tatbiq qilishga qaratilgan savollar o'qish (talaffuz) jarayoni yoki o'rganish tajribasida uchraydigan mantiq muammolarini yechish va chuqur o'rganish uchun imkoniyat beradi.

Tahlil etishga qaratilgan savollar talabalardan u yoki bu voqyeaning ahamiyati yetarli darajada yaxshi yoritilganmi, yo'qmi degan savolga javob berishga undaydi.

Sintez qilishga qaratilgan savollar yangicha fikrlash asosida ijodiy muammolarni hal qilishga da'vat etadi. Sintez savollari talabalarga o'zining barcha bilim va tajribalarini muammoning ijodiy yechilishida foydalanishga imkon beradi. Sintez savollari muqobil ssenariylar yaratishni ham taqozo qilishi mumkin.

Baholash savollari yaxshi va yomon, adolatli va adolatsizlik to'g'risida hukm chiqarish uchun beriladi.

Baholash savollari talabalar, axborotlar sifatini, yangi axborotlarga nisbatan o'z munosabatini baholay olishi, ularni qadrlay olishi uchun beriladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mualliflari fikrlash jarayonini tashkil etishda idrok qilishning 4 tipini farqlaydilar:

Yaxlitligicha idrok etish. Mavzu yoki fan to'g'risida umumiy bilim beradigan idrokning shaklidir.

Izohli idrok etish. Bu Blum izohlari darajasiga aynandir. Idrokning bu tipida talaba g'oya va hodisalarning o'zaro aloqalarini yoritadi, uning mohiyatini muhokama qiladi, fanning turli sohalariga oid g'oya va axborotlarni hatto tashqi jihatdan bog'liq hodisalarni birlashtiradi.

Shaxsiy idrok etish. Talabalar o'zlarida avvaldan mavjud bo'lgan shaxsiy tajriba va bilimlar tuzilmasini yangi bilimlar bilan bog'lab tushunish jarayoni aks ettiradi.

Tanqidiy idrok etish. Mazmunni bir tomonga qo'yib, uni tahlil qilish, uning nisbiy qimmatini, to'g'riligini, foydaliligini va talabalarning bilishi, tushunishi va qabul qilishi doirasida uning ahamiyatini baholashdir.

Shunday qilib, axborotlarni chorlash, o'ylab ko'rish va fikrlash metodikalaridan foydalanish quyidagi muhim vazifalarni yechish imkoniyatini beradi:

- talabalarga maqsadlarini anglab olishga yordam beradi;
- mashg'ulotlarda faolligini ta'minlaydi;
- samarali munozaraga chorlaydi;

- talabalarning o'zlari savollar tuzishi va uni savol tarzida bera olishi uchun yordam beradi;
- talabalarga o'z shaxsiy bilimlarini ifoda qilishga yordam beradi;
- talabalarning shaxsiy mutolaasi motivatsiyasini qo'llab-quvvatlaydi;
- har qanday fikrlarga bo'lgan hurmat kayfiyatini yaratadi;
- talabalarda personajlarga bo'ladigan iztirobini o'stirishga yordam beradi;
- talabalar qadrlanadigan fikrlashga sharoit yaratadi;
- talabalarning tanqidiy jalb qilinishiga bir qator umidlar bildiriladi.

Klasterlarga bo'lish. Bu pedagogik strategiya bo'lib, talabalarning u yoki bu mavzu bo'yicha erkin va bimalol o'ylashga yordam beradi. U faqat g'oyalar orasidagi bog'lanishlarni fikrlashni ta'minlash imkoniyatini beradigan tuzilmani aniqlab olishni talab qiladi. U fikrlashning oddiy shakli emas, balki miya faoliyati bilan ziya bog'lanadi.

Klasterlarga bo'lishdan axborotlarni chorlash bosqichida ham, fikrlash bosqichida ham foydalaniladi. U muayyan mavzu sinchiklab o'rganilguncha fikrlash faoliyatini ta'minlashda foydalanilishi mumkin. Klasterlarga bo'lish talabalarning tasavvurlarini yangi bog'lanishlari yoki ularning grafik ifodalari ko'rinishlarini ta'minlovchi sifatida ham o'tganliklarini yakunlash vositasi sifatida qo'llanilishi mumkin. Bu o'z bilimlariga, muayyan mavzu to'g'risida tasavvuriga va uni tushunishga yo'l ochadigan nazardagi strategiyadir.

Klasterlarga bo'lish quyidagi usullarda amalga oshiriladi:

1. Hushingizga kelgan barcha fikrlarni yozib olish. Bu fikrlarni muhokama qilmang, shunchaki yozib olavering.
2. Xatni (matnni) kechiktiradigan imlo va boshqa omillarga ham parvo qilmang.
3. Sizga berilgan vaqt nihoyasiga yetmagunga qadar yozishdan to'xtamang. Miyangizga fikr kelishi to'xtab qolsa, toki yangi fikrlar kelgunga qadar qog'ozda nimalarnidir chizib o'tiring.
4. Imkoni boricha, bog'lanishi mumkin bo'lgan g'oyalarni tizib chiqing, g'oyalarning oqimi sifati va ular orasidagi aloqalarni chegaralab qo'ymang.

Klasterlarga bo'lish, Stil va Stil (1991)ning ta'biricha, bu juda moslashuvchan strategiyadir. Uni individual tarzda ham guruhda ham qo'llash mumkin. Guruh faoliyatida u guruh g'oyalarining tirgovichi sifatida xizmat qiladi. Bu esa talabalarni har bir amalda bo'lgan bog'lanishlarga, aloqalarga yaqinlashtiradi.

Sinkveyn. Axborotlarni qisqacha bayon qilish, murakkab g'oyalarni, sezgilarni, tasavvurlarni bir necha so'zlar vositasida bayon qilish imkoniyati muhim malakadir. Bu boy tushunchalar zahirasi asosidagi o'ylangan refleksiyaning talab qiladi. Sinkveyn bu she'r bo'lib, u biror voqeya munosabati bilan yoziladigan yoki refleksiya qilinadigan qisqa ifodalarda axborot va materiallarning sintezlanishni talab etadi.

Sinkveyn so'zi fransuzcha so'z bo'lib, besh degan tarjimani beradi. Demak, sinkveyn besh qatordan iborat she'rdir.

Sinkveynni yozib chiqish qoidasi quyidagicha:

1. Birinchi qatorda bir soʻz bilan mavzu yoziladi (odatda ot turkumidagi oid soʻz bilan).
2. Ikkinchi qatorda mavzu ikki soʻz bilan tavsif qilinadi (sifat turkumiga oid ikki soʻz bilan).
3. Uchinchi qatorda ushbu mavzu boʻyicha xatti-harakatlar uch soʻz bilan tavsif etiladi.
4. Toʻrtinchi qatorda temaga aloqadorlikni koʻrsatuvchi 4 soʻzdan iborat gap (ibora) yoziladi.
5. Beshinchi qator mavzu mohiyatini takrorlovchi bir soʻzdan iborat sinonimdir

Amaliyotda sinkveyn:

- murakkab axborotni sintezlash quroli;
- talabalar tushunchalar zahirasi baholash vositasi;
- ijodiy ifodalilik vositasi sifatida juda foydalidir.

Sinkveyn tushunchalar va axborotlarni refleksiyalash, sintezlash va umumlashtirishda tezkor, ayni zamonda qudratli qurol hisoblanadi.

Nazorat uchun savollar

1. Tanqidiy fikrlash nima?
2. Tanqidiy fikrlash strategiyalarini tushuntirib bering?
3. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi texnologiyalardan misollar keltiring.

11-Maʼruza: Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish. Pedagogik texnologiyalar-taʼlim texnologiyalari sifatida

Reja

1. Kasb-hunar kollejlarida oʻquvchilar tarbiyalashning maqsad va vazifalari, kasb-hunar kollejlarida oʻquvchilarni tarbiya-lashga qoʻyiladigan talablar.
2. Oʻquvchilarni oʻrganishning pedagogik-psixologik metodlari.
3. Kasb-hunar kollejlarida oʻquvchilarni tarbiyalash metodlari

Tayanch soʻz va iboralar:

Tarbiya, tarbiya texnologiyalari, tabaqalashtirilgan yondoshuv, jamoaviylik.

Taʼlim muassasalaridagi tarbiyaviy tizimning kontseptual gʻoyasi – shaxs rivojlanishini maqsadga yoʻnaltirilgan holda boshqarish. Buning uchun esa yaxshi shart-sharoit yaratilishi va avtoritarizmdan voz kechishi zarur. Bizning nazarimizda, bunday hamkorlik pedagogikasai juda qoʻl keladi. Hamkorlik pedagogikasining mazmuni oʻquvchi-yoshlarning oʻz kuchiga ishonishini ifodalovchi munosabatlar yordamida unga tanlash erkinligini berishda namoyon boʻladi. Demak, bunda pedagogik jamoa tomonidan oʻquvchi-yosharning oʻz-oʻzini belgylash, mustaqil faoliyat koʻrsatishi uchun vaziyatlar yaratilib berilishi nazarda tutiladi. Bu degan soʻz, ular oʻz oldiga maqsad qoʻyish va unga erishish yoʻllarini belgilashda, oʻz faoliyatini boshqarish usullarini tanlashda ham erkin boʻladilar. Oʻqituvchi unga faqat rahbarlik qilib, yoʻl-yoʻriq koʻrsatib turadi.

Tarbiya–tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar bilan va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar tarbiyalanuvchilar bilim va tajriba o'rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko'rsatmasalar tajriba va bilim o'rgana olmaydilar.

Tarbiya vazifalari

1.O'z vatani fuqarosini tarbiyalash. Tarbiyaning bu vazifalarni amalga oshirish quyidagilarni taqozo etadi;

Milliy vatanparvarlik, o'z vataniga, tarixiga, madaniyatiga iftixor tuyg'usi;

Millatlararo madaniy munosabatlar, siyosiy madaniyat.

2.SHaxsning ma'naviyatini shakllantirish. Ma'naviyat-kishining ichki dunyosi bo'lib, uning jamiyat va tabiatdagi «Men»i, obrazi, taqdiri va rolini ifoda etadi. Ma'naviyat darajasi - bu, ma'lum ma'noda, insoniylik mezonidir. Ma'naviyatni shakllantirish bu uning shaxsiy harakatlari, intilishlari, refleksiyasi bilan kishining ichki dunyosini vujudga keltirishdir.

3.Mehnatkash insonni iqtisodiy tafakkurini tarbiyalash mehnatga, kasbga hurmat va ijtimoiy-psixologik jihatdan yoshlarda mustaqillik, ijod, ishchanlik, faollik, yuqori kasbiy tayyorgarlik sifatlarini kuchaytirish zarur.

4.Ruhiy-jismoniy sog'lomlikni tarbiyalash. Bu axloqiy–hayotiy muvozanat va psixologik qulaylik holatini ushlab turish hamda jismoniy rivojlanish me'yorida uzoqlashib ketishga yo'l qo'yimaslik ko'nikmalarini shakllantirishdir.

Tarbiya tiziminnig milliy xususiyatlari

milliy tarix va madaniyatning o'ziga xos jihatlarini hisobga olish;

tarbiyaviy ishlarda milliy udumlar, an'analar, urf-odatlar, diniy marosimlardan foydalanish;

milliy madaniyat jahon madaniyatining bir bo'lagi ekanligi tushunchasini shakllantirish.

Tarbiya tiziminnig milliy xususiyatlari

milliy tarix va madaniyatning o'ziga xos jihatlarini hisobga olish;

tarbiyaviy ishlarda milliy udumlar, an'analar, urf-odatlar, diniy marosimlardan foydalanish;

milliy madaniyat jahon madaniyatining bir bo'lagi ekanligi tushunchasini shakllantirish.

Tarbiya tiziminnig milliy xususiyatlari

milliy tarix va madaniyatning o'ziga xos jihatlarini hisobga olish;

tarbiyaviy ishlarda milliy udumlar, an'analar, urf-odatlar, diniy marosimlardan foydalanish;

milliy madaniyat jahon madaniyatining bir bo'lagi ekanligi tushunchasini shakllantirish.

SHaxsiy yondoshish. Bunday yondoshish tarbiyalanuvchilarning shaxsiy sifatlariga tayanishni ko'zlaydi va tarbiyachidan quyidagilarni talab etadi:

shaxsning individual xususiyatlarini (xarakteri, mijozi(temperamenti), qarashlari, odatlari va b.) muntazam o'rganish va yaxshi bilish;

mohirona tashxislash va shaxsiy sifatlarning real shakllanganlik darajasini bilish.

O'quvchilarni o'rganishning pedagogik-psixologik metodlari

Tarbiyaviy tizimining eng asosiy tashkil etuvchilaridan biri – bu shaxsni ijodkorlikka, mustaqillikka, insonparvarlikka, o'zini qadrlay bilimsh va o'zgalarga urmat qilishga o'rgatishdir.

Tarbiyaviy tizim asosiga insonparvar psixologiya va pedagogika tamoyillari qo'yiladi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning ustivor yo'nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

- o'quvchilarning qiziqishi-xohishiga qarab ta'lim muassasasi va undan tashqarida tashkil etilgan turli xil uyushmalarga jalb etish;

- o'quvchilar ishtirokida muntazam ravishda har xil ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazish;

- fan to'garaklar, texnik yo'nalishdagi to'garaklar va amaliy ijodkorlik mazmunini o'zgartirish;

- badiiy-estetik birlashmalarni tashkil etish va rivojlantirish;

- ta'lim muassasasi faoliyatini demokratlashtirish asosi sifatida o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish.

O'quvchilarni o'rganish metodlari

Kuzatish - odatda tabiiy kuzatish orqali talabalarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muomalalaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi. Bu metod tadqiqotchining pedagogik tajribaning muayyan bir tomoni va hodisalarini biror maqsadni ko'zda tutib idrok etish tashkil etadi. Bunda kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish ob'ekti, vaqti, pedagogik vaziyatlarni kuzatish uchun ajratiladigan xarakteristika va hokazolar hisobga olinadi.

Suhbat metodi - so'rashning bir turi bo'lgani holda tadqiqotchining jiddiy tayyorgarlik ko'rishini talab etadi, chunki u tekshirayotgan shaxs bilan bevosita aloqada bo'lish vaqtida og'zaki suhbat tarzida, suhbatdoshining javoblarini yozmasdan erkin muomala formasida qo'llaniladi.

Suhbat metodidan farq qilib, **intervyu olish** metodi savollarni oldindan belgilangan izchillikda intervyu yo'li bilan bayon qilishni nazarda tutadi. Bunda javoblar magnit tasmasiga yoki kassetalarga yozib olinadi. Hozirgi kunda ommaviy so'rash nazariyasi va praktikasida intervyu tashkil etishning ko'p usullari mavjud:

- guruhlar bilan;
- intensiv;
- sinov va h.k.

Pedagogik so'rash metodi – tadqiqotchining boshqa kishilardan o'quvchilarning biror tomoni yoki hodisalari haqida axborot olish jarayoni bu metodning asosini tashkil qiladi. So'rash savollarning mantiqiy o'ylangan sistemasini, ularning aniq ifodalanishini, nisbatan kamchiligi (3-5ta) nazarda

tutiladi. SHuningdek, qat'iy formadagi javobni ("ha","yo'q") ham taqozo etishi mumkin.

Test savollaridan ko'zlangan maqsad oz vaqt ichida talabalarning bilimlarini yoppasiga baholashdir

Kasb - hunar kollejlarda o'quvchilarni tarbiyalash metodlari

Ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas bir qismi bo'lgan **tarbiya ishida** aniq didaktik maqsadlarga ko'ra tahsil beruvchi va tahsil oluvchilarning o'zaro aloqador biri ikkinchisini taqozo etuvchi hatti-harakatlari majmuasi yoki muloqotda bo'lish usullariga ta'lim-tarbiya metodlari deb yuritiladi.

Tarbiya metodlarini turkumlash:

1. Tarbiya axborotini o'zlashtirish manbaiga ko'ra:

a) og'zaki (so'zlab berish, savol-javob, suhbat, ma'ruza,tushuntirish, bayon etish kabilar);

b) ko'rsatmali (ko'rsatmali bayon etish, tushuntirish);

v) amaliy (tajriba sinovlari va laboratoriya ishlari, o'quv ishab chiqarish mehnati);

2. Tarbiya axborotni uzatilishi va o'zlashtirish mantiqiga ko'ra:

a) oddiydan murakkabga (induktiv);

b) murakkabdan oddiyga yoki mavhumdan ma'lumga (deduktiv);

3. O'rganuvchilarning mustaqil tarbiya tafakkuri darajasiga ko'ra:

a) mahsulsiz (reproduktiv);

b) mahsullik (produktiv);

4. Tarbiya ishlarini bajarilish darajasiga ko'ra:

a) Tarbiya beruvchi rahbarligidagi ta'lim-tarbiyaviy ishlar;

b) Tarbiya beruvchi rahbarligisiz tahsil oluvchilarning mustaqil ishlari (manbalar bilan ishlash, yozma ishlar, laboratoriya ishlari, mehnat vazifalarini bajarish va shu kabilar);

5. Tarbiyalanuvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish bo'yicha:

a) tarbiyalash o'yinlari;

b) tarbiya bo'yicha munozaralari;

v) tarbiya bo'yicha qiziqarli amaliy vaziyatlarni yuzaga keltirish;

6. Javobgarlik burchini shakllantirish va rag'batlantirish usuliga ko'ra:

a) ishontirish;

b) talab qo'yish;

v) qo'yilgan talabga muvofiq mashq qildirish;

g) rag'batlantirish va jazolash;

7. Nazorat qilish va o'z-o'zini nazorat qilish usuliga ko'ra:

a) yakka holda tarbiyalash;

b) yoppasiga (yalpi) tarbiyalash;

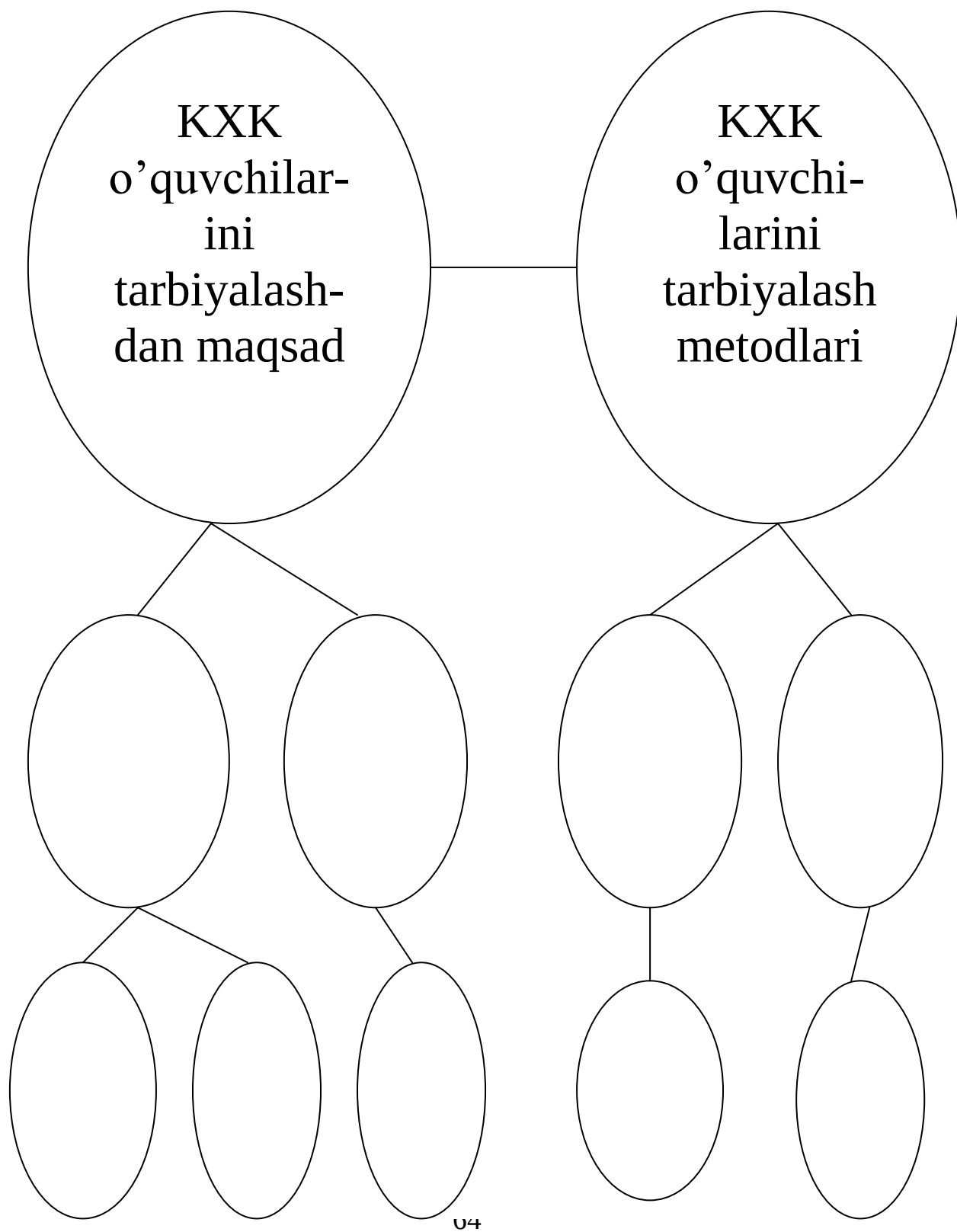
KXKlarida o'quvchilar tarbiyalashning maqsad va vazifalari, tarbiyalashga qo'yiladigan talablar

v) og'zaki va yozma sinov yoki so'rovnomalar;

g) dasturli so'rov (testlar yordamida mashinali yoki mashinasiz);

d) o'z-o'zini nazorat qilish va shu kabilar.

Qanday diagrammasi

modellarni ruyobga chiyarish, bu rejalarni amalga oshiruvchi shaxsning faoliyati va axloqini boshqarish kabilar xisoblanadi. q

Tarbiya – tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o‘z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar-bilan va tarbiyaga ega bo‘lgan kishilar tarbiyalanuvchilar-bilim va tajriba o‘rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko‘rsatmasalar tajrib va bilim o‘rgana olmaydilar.

Tarbiya jarayoni

- maqsadga yo‘nalganlik;
- ko‘p omillik;
- jo‘shqinlik;
- davomiylik;
- uzluksizlik;
- komplekslilik;
- varitlilik;
- ikki tomonli xarakter;
- natijalarning olisligi;

Tarbiya vazifalari

1.O‘z vatanini fuqorosini tarbiyalash. Tarbiyaning bu vazifalarni amalga oshirish quyidagilarni taqazo etadi;

Milliy vatanparvarlik, o‘z vataniga, tarixiga, madaniyatiga iftixor tuyg‘usi;

Millatlar aro madaniy munosabatlar, siyosiy madaniyat.

2.Shaxsning ma'naviyatini shakllantirish. Ma'naviyatg‘kishining ichki dunyosi bo‘lib, uning jamiyat va tabiatdagi «Men»i, obrazi, taqdiri va rolini ifoda etadi. Ma'naviyat darajasig‘bu, ma'lum ma'noda, insoniylik mezonidir. Ma'naviyatni shakllantirish bu uning shaxsiy xarakatlari, intilishlari, refleksiyasi bilan kishining ichki dunyosini vjudga keltirishdir.

3.Mexnatkash inonni iqtisodiy tafakkurini tarbiyalash mexnotga, kasbga xurmat va ijtimoiyg‘psixologik jixatdan yoshlarda mustaqillik, ijod, ishchanlik, faollik, yuqori kasbiy tayyorgarlik sifatlarini kuchaytirish zarur.

4.Ruxiy - jismoniy sog‘lomlikni tarbiyalash. Bu axloqiy – xayotiy muvozatat va psixologik qulaylik xolatini ushlab turish xamda jismoniy rivojlanish me'yoridan uzoqlashib ketishga yo‘l qo‘ymaslik ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

5.Kishining tabiat bilan munosabatini uyg‘unlashtirish.

Ekologik fojia muammosi davrimizning eng dolzarb muammolaridan biridir. Kishining tabiat bilan munosabatini uyg‘unlashtirish konkret xududiy o‘ziga xoslikni xisobga olgan xolda o‘lkashunoslik va tabiatshunoslik bo‘yicha amalitsy faoliyatni kuchaytirish va kengaytirishni talab etadi.

Bu esa, o‘z navbatida, tarbiyalanuvchilarga nafaqat ekologik xavfsizlik qoidalarin anglab yetish balki, tabiatni qo‘riqlash ishida shaxsan qatnashish zarurligiga ishonch xosil qilish imkonini xam beradi.

6. Shaxsda induviduallik va jamoviylikni tarbiyalash.

Sobiq Ittifoq davrida pedagogika shaxsni jamoada va jamoa orqali tarbiyalashga yo‘naltirilgan edi. Xozirgi paytda ayrim pedagogik doiralarda individual tarbiya xaddan tashqari maqtalmoqda. Aslida individual va jamoaviy tarbiya birg‘biriga zid

emas. Individuallik tabiat tuxfasi bo'lib, uni rivojlantirish zarur, Modamiki, inson jamiyatda yashar ekan, u jamiyatdagi axloq va xuquq me"zonlarini, ijtimoiy fikrlarni xurmat qilishi lozim. Mexnatning aksariyat ko'rinishlari uchun jamoa xarakati zarur bo'ladi. Shu tufayli jamoaviylik ruxida tarbiyalash dolzarb masala bo'lib xisoblanadi. Ayni chog'da individual tarbiya nixoyatda muximdir, chunki bunga dastlab yetarlicha e'tibor berilmagan edi, xozir esa buni zamonaviy ijtimoiy iqtisodiy o'zgarishlar talab etmoqda.

Tarbiya tiziminnig milliy xususiyatlari:

- milliy tarix va madaniyatning o'ziga xos jixatlarini xisobga olish;
- tarbiyaviy ishlarda milliy udumlar, an'analar, urfg'odatlar, diniy marosimlardan foydalanish;
- milliy madaniyat jaxon madaniyatining bir bo'lagi ekanligi tushunchasini shakllantirish.

Tarbiya prinsplari

Tarbiya prinsplari – bu umumiy qoida bo'lib unda tarbiyaviy jarayonini tashkil qilish mazmuni, metodlari shakllariga bo'lgan asosiy talablar aks etgan. Ta'lim prinsplaridan farqli ravishda ular o'qituvchilar tomonidan tarbiyaviy vazifalarni xal etishda qo'llaniladi. Bu prinsplarnig asosiy jixatlari: majburiylik, komplekslilik(uyg'unlilik), teng axamiyatlilik bo'lib xisoblanadi.

Tarbiya prinsplari – bu tarbiyachilar uchun tayyor va xar narsaga yaraydigan qoida emas, chunki uni qo'llash bilan yuqari natijalarga erishib qolinmaydi.

Bu tarbiyachining na tajribasini, na maxoratini almashtira oladi, ularning amalga oshirishi shaxs faoliyati bilan shakllangan.

Tarbiya prinsplari tizimi(sistemesi)

Tarbiyaviy jarayon tayanuvchi prinsplar tizimida quyidagilarni ajratish mumkin:

- tarbiyaning ijtimoiy yo'nalganligi;
- tarbiyaning xayot va mexnat bilan bog'liqligi;
- tarbiyada ijobiy jixatlarga tayanish;
- tarbiyani insonparvarlashtirish;
- shaxsiy yondoshish;
- tarbiyaviy ta'sirning umumiyliigi.

Tarbiyaning ijtimoiy yo'nalganligi. Ilg'or o'qituvchilar tarbiyani ijtimoiy inistitut sifatida tushunganlar. Turli davlarda yo ijtimoiy,yo davlat, yoki shaxsiy yo'nalish kasb etib, uning mazmun prinsplari o'zgargan. Mazkur prinsp o'qituvchining barcha faoliyati tarbiyaning davlat strategiyasiga mos xolda o'sib kelayotgan avlodini tarbiya vazifalariga bo'ysundirishni talab qiladi va tarbiyachilar faoliyatini shaxsni ijtimoiylashtirishga yo'naltiradi. Bu prinsplarni amalga oshirishning asosiy qoidalari tarbiyaviy (mexnot, ijtimoiy, o'yin va b.) faoliyat jarayonida o'quvchilarda faoliyatning ijtimoiy qimmat va muxim sababga molik, ijtimoiylashtirish suratini tezlashtirishni tashkillashtirish zaruriyati bilan bog'langan.

Tarbiyaning xayot va mexnat bilan bog'liqligi Mazkur prinsp o'qituvchilar faoliyatining ikki asosiy yo'nalishini ko'zda tutadi:

a) tarbiyalanuvchilarni kishilarning ijtimoiy va mexnat faoliyati, unda ro'y berayotgan o'zgarishlar bilan atroflicha va darxol tanishtirish;

b) tarbiyalanuvchilarni xaqiqiy xayotiy munosabatlar, ijtimoiyg'foydali faoliyatning turli ko'rinishlariga jalb qilish.

Tarbiyaning xayot bilan bog'liqligi prinspini amalga oshirish o'qituvchidan quyidagilarni ta'minlash maxoratini talab etadi:

g'tarbiyalanuvchilar tomonidan mexnatning jamiyat va aloxida shaxs xayotidagi rolini tushunish;

g'fuqorolarning o'sib borayotgan talablarini qondirish uchun iqtisodiy bazaning axamiyati;

g'moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratuvchi mexnat kishilariga xurmat;

g'ijodiy mexnatga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish;

g'zamonaviy ishlab chiqarishning umumiy asoslarini tushunish;

g'iqtisodiy bilimlarni egallash;

g'umumiy madaniyat, mexnatni ilmiy tashkil etish;

g'mexnat faoliyatiga shaxsiy va ijtimoiy qarashlarni qo'shib olib borish;

g'jamiyat mulki va tabiat boyliklariga extiyotkorona munosabatda bo'lish;

g'xo'jasizlik, ma'suliyatsizlik, boqimandalik, tekinxo'rlik ko'rinishlariga murosasiz munosabatda bo'lish.

Tarbiyaning xayot, mexnat bilan aloqasi prinspi quyidagi shartlarga rioya qilib amalga oshiriladi:

g'ijtimoiy, iqtisodiy va mexnat tarbiyasida mavxumlik va aqidaparastlilikni bartaraf etish;

g'tarbiyalanuvchilarning faoliyatining turli ko'rinishlarida(shu jumladan, kanikul davridagi ishlarni qo'shgan xolda) ishtirok etish xoxishlarini qo'llab quvvatlash;

g'tarbiyaviy ishlarda maxalliy o'lkashunoslik materiallaridan foydalanish;

g'qabul qilinayotgan qarorlarga mas'ullik xissini o'rgatish;

g'ijtimoiyg' iqtisodiy soxalarda bo'layotgan o'zgarishlarga muvofiq tarbiyaning mazmuni, metodi, vosita va shakllarini yangilash.

Tarbiyaviy jarayonni shunday tashkil etish kerakki, tarbiyalanuvchilar o'z mexnatlarining kishilar jamiyat uchun zarurligini ularga manfaat keltirishni sezsinlar.

Foydali ishlarga tayanish. Tarbiyada foydali io'ga tayanish kishidagi ijobiy xislatlarni va shu asosda yetarlicha shakllanmagan yoki salbiy shakllangan sifatlarini zarur daraja va uyg'unlikda aniqlashni ko'zda tutadi.

Prinspni amalga oshirish quyidagi qoidalarga asoslanadi:

- tarbiyaviy jarayonda adovat, tarbiyalovchining tarbiyalanuvchi kurashi kuch va pozitsiyalarini qaramag'qarshi qo'yish mumkin emas;

- ijobiy natijalar tarbiyalanuvchi taqdirida tarbiyalovchining xamkorlik, toqat va manfaat ko'ruvchi sifatida ishtirok etish imkoniyatini beradi;

- tarbiyalanuvchining axloqida yuzaga kelgan kamchiliklarga diqqatni qaratmaslik, ijobiylarini aniqlash va qo'llabg' quvvatlash zarur;

- o'quvyurtida ijobiy tarbiyaviy muxit, ruxiyg'psixologik iqlim yuzaga keltirish, saramjong'sarishtalik, tozalikni saqlash zarur;

- tarbiyalanuvchilarni yuqori natijalarga erishish imkoniyati mavjudligiga ishonch xosil qilish.

Tarbiyani insonparvarlashtirish.

Bu prinspga qo'yiladigan asosiy talablar:

- tarbiyalanuvchi shaxsiga insoniy munosabat;
- uning xuquqi va erkinligini xurmat qilish;
- tarbiyalanuvchiga kuchi yetadigan va oqilona shakllantirilgan talablarni qo'yish;
- tarbiyalanuvchining xolatini xatto u taqdim etilgan talablarni bajarishidan bosh tortgan paytda xam tushunish;
- kishining o'zibilan o'zi bo'lish xuquqini xurmat qilish;
- tarbiyalanuvchilar ongiga tarbiyaning maqsad va vazifalarini yetkazish;
- talab etilayotgan sifatlarni majburiy shakllantirmaslik;
- shaxsning org'nomus va qadrg'qimmatini kamsituvchi jazoga yo'l qo'ymaslik;
- ma'lum sabablar bilan shaxsning xaqligiga zid keluvchi sifatlarni shakllanishini uning tomonidan to'liq rad etilish xuquqini tan olish.

Tarbiyaviy jarayonning insonparvarlashtirilishi uning demokratlashtirilishi bilan bevosita bog'langan. Demokratlashtirish, dastavval tarbiyaviy tizimning barcha bosqichlarini uslub va metodlarida ko'rinadi. Shu ma'noda demokratlash avtoritarizmning aksidir.

Shaxsiy yondoshish. Bunday yondoshish tarbiyalanuvchilarning shaxsiy sifatlariga tayanishni ko'zlaydi va tarbiyachidan quyidagilarni tadab etadi:

- shaxsning individual xususiyatlarini (xarakteri, mijozi(temperamenti), qarashlari, odatlari va b.) muntazam o'rganish va yaxshi bilish;
- moxirona tashxislash va shaxsiy sifatlarning real shakllanganlik darajasini bilish;
- tarbiyalanuvchini shaxsning rivojlanishini ta'minlovchi murakkablashib boradigan faoliyatga tortish;
- shaxsning aktivligiga tayanish;
- shaxsni tarbiyalashdan o'zg'o'zini tarbiyalashga o'tish, maqsadni, mazmuni, metodlarni o'z –o'zini tarbiyalashning shakllarini belgilash maxoratini xosil qilish;
- faoliyatning muvaffaqiyatga olib keluvchi mustaqillik, tashabbus, tarbiyalanuvchilarning tashabbuskorligini, moxirona tashkil etish va yo'naltirishni rivojlantirish.

Tarbiyaviy ta'sirning birligi. Bu prinsp tarbiyaga daxldor bo'lgan barcha shaxslar, tashkilotlar, ijtimoiy institutlar, pedagogik ta'sirni o'zaro to'ldirgan xolda, birlashib xarakat qilishlari tarbiyalanuvchilarga kelishilgan xolda talablar qo'yishlari, birg'birlari yordam berishlari talab etiladi.

Prinspni amalga oshirishnig asosiy qoidalari:

- tarbiyachilar tomonidan tarbiyaviy ta'sir etishning boshqa soxalarini xisobga olib borish;
- o'quvchilarning oilasi bilan aloqada bo'lish, tarbiyaviy vazifalarni xal etishda unga tayanish, tarbiyaviy xarakatlarni kelishib olish;
- tarbiyachining o'zi tarbiyalangan bo'lishi kerak (o'z tarbiyalanuvchilariga singdirilishi lozim bo'lgan sifatlarga ega bo'lish);

- tarbiyachining tarbiyaviy jarayondagi boshqa su'ektlar bilan xamkorligida birlashtiruvchi (ayiruvchi emas) omilga tayanish;

- o'z xamkasblari, jamoasi, ijtimoiy tashkilotlar va boshqalarning ma'qul talablarining tarbiyachi tomonidan qo'llab-quvvatlanishi;

- tarbiyaviy ta'sir etishda an'anaviylik, tarbiyaviy jarayonda muntazamlilik;

- tarbiyaviy jarayonning barcha sub'ektlari orasida aloqalarni o'rnatish.

Tarbiya jarayonining mazmuni

Tarbiya jarayonining mazmunig'bu bilimlar, e'tiqodlar, ko'nikmalar, sifatlar, shaxs qiyofasi, axloqning barqaror odatlari sistemasi bo'lib, tarbiyalanuvchilar qo'yilgan maqsad va vazifalarga muvofiq ularni egallab olishlari zarur.

Tarbiyaning asosiy –oyalari:

1. Tarbiya maqsadlari realizmi.

2. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning birgalikdagi faoliyati.

3. O'z yo'lini belgilab olish.

4. Tarbiyachining shaxsiy yo'nalganligi.

5. Ixtiyoriylik.

6. Jamoaviylikka yo'nalganlik.

Uyushgan tarbiya insonni xayotdagi uchta asosiy rolgag'fuqorolikka, xodimlikka va oilaparvarlikka tayyorlash lozim.

Fuqorolikni shakllantirish chog'ida aniq mo'ljalga asoslanish:

- fuqorolik majburiyatlarig'Vatan, jamiyat, otag'ona oldidagi majburiyat hissi, milliy iftixor va vatanparvarlik tuyg'usi;

- davlat Kanstitutsiyasi, davlat xokimiyati organlari, mamlakat Prezidenti, davlat ramizlari (gerb, bayroq, madhiya)ga hurmat;

- mamlakat taqdiriga javobgarlik;

- jamoat tartibi va yashash madaniyati;

- mamlakatning milliy boyligi, tili, madaniyati, ana'nalarini asrab avaylash;

- ijtimoiy aktivlik;

- demokratik tamoillarga roya etish;

- tabiatni asrabg'avaylash;

- o'z g'alarni huquq va erkini hurmat qilish;

- aktiv hayotiy pozitsiya;

- o'z huquqini anglash va fuqorolik mas'uliyati;

- halollik, rostgo'ylik, sezgirlik, mehrg'shavqat;

- o'z ishi va qilmishlariga javobgarlik;

- xalqaro hamkorlik, boshqa mamlakatlar xalqiga hurmat va boshqalar.

Xodimni farqlovchi belgilar:

- intizomlilik va mas'uliyat;

- ishchanlik va tashkilotchilik;

- umumiy, maxsus va iqtisodiy bilimlar;

- siyosiy bilimlar;

- mehnatga ijodiy yondoshish;

- qat'iyat, topshirilgan vazifani tez va sifatli bajarishga intilish;

- kasbiy g'urur, mahoratga hurmat ko'rsatish;

- onglilik, hushmuomalalik, batartiblik;
- mehnat faoliyati tajribasi;
- mehnatga, hayotga, faoliyatga estetik munosabat;
- jamoaviy, birlashib mehnat qilish layoqati;
- tashabbuskorlik, mustaqillik, Vatan, jamiyat ravnaqi uchun ko‘p va samarali mehnat qilishga tayyorlik;
- ishchanlik va uddaburonlik;
- mehnat kishilariga, ishlab chiqarish ustalariga hurmat va boshqalar.

Oilaparvarlikni farqlovchi belgilar:

- mehnatsevarlik, mas'uliyatlilik;
- hushmuomalalik, muloyimlik, aloqa madaniyati;
- o‘zini jamoada tuta bilish;
- pokizalik, ozodalik, gigenik ko‘nikmalar;
- salomatlik, aktiv turmush tarziga ko‘nikish;
- dam olishni tashkil etish o‘tkazish omilkorligi;
- har tomonlama bilimdonlik;
- huquqiy normalar va qonunlarni bilash;
- bolalarni tarbiyalash layoqati;
- nikohdan o‘tishga tayyorgarlik va oilaviy vazifalarni bajarish;
- o‘z ota- onalari, yoshi ulug‘ kishilarga hurmat va boshqalar.

Dunyoqarashni shakllantirish.

Dunyoqarashg‘bu kishi ongining bilimlar, qarashlar, maslak va oliy maqsadlarni qamragan, tabiat va jamiyatning rivojlanishiga uning munosabatini ko‘rsatadigan, Uning ijtimoiy-g‘siyosiy va axloqiy- estetik mavqeyi va xulqini xayotning turli soxalarida belgilaydigan o‘ziga xos soxadir.

Bilimlarga dunyoqarashning ob'ektiv komponenti sifati shaxsning tavsifiy, tasdiqlanuvchi muloxazasi shakliga ega bo‘lib ilmiy xaqiqat tarzida tasavvur etiladi.

Qarashlarga bu xikmatning tabiat va jamiyatda uchrovchi u yoki bu xodisalarni tushuntirish, bu xodisalarga o‘zining munosabatini ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan xukumlar, sub'ektiv xulosalardir.

Ishonchg‘ bu chuqur anglangan va xayajon bilan boshdan kechirgan –oyalarni majmui bo‘lib, ular mafkura, siyosat, axloq va sanatga daxldor bo‘lgan shaxsning xayotiy mavqeyi xamda faoliyati va axloqi xarakterining barqaror ekanligini bildiradi.

Oliy maqsad – anglab yetilgan va ta'sirchan idrok etishing oliy kamolati bo‘lib, shaxsning faoliyat maqsadi va xayotiy maslagidir.

Dunyoqarash vazifalari:

- axborat – iniqosli;
- orentirli – boshqaruvchi;
- baxolovchi;

Dunyoqarashning asosiy ko‘rinishlari:

- ilmiy;
- diniy;
- kundalik (xayotiy).

Ilmiy bilimlarni maslakka aylanishiga yordam beruvchi psixolog‘pedagogik mexanizmlar va pedagogik shartg‘sharoitlari:

bilimlarni chuqur va mustaxkam o‘zlashtirish;
dunyoqarash xarakteridagi barcha dalil va asoslarning mantiqan isbot etiluvchi va o‘zaro zid emasligini chuqur ilmiy asoslash;
ta'lim va tarbiyaning fuqorolik yo‘nalishi;
tarixiylik prinsipini amalga oshirish;
bilish aktivligi va mustaqilligini rivojlantirish;
o‘rganayotganlarning o‘rganilayotgan materialga nisbatan xissiy munosabatini o‘yg‘otish;
o‘qituvchi shaxsining ijobiy ta'siri.

Fuqoro bu muayyan davlatda doimo yashaydigan, uning ximoyasida foydalanadigan, xuquq va burchlar majmuiga ega bo‘lgan shaxsdir.

Fuqoroni tarbiyalash o‘qiyotganlarda vatanparvarlik, xalqaro munosabatlar madaniyati, siyosiy madaniyatni tarbiyalashni ko‘zda tutadi.

Vatanparvarlik –O‘z vataniga, xalqiga sadoqat va mexr muxabbatdir. Kishining tug‘ilib o‘sgan joyiga bog‘liqlik, ona tiliga bo‘lgan xurmat, vatan manfaatlarga sodiqlik va –amxo‘rlik, uning erkin va mustaqilligini ximoyalash; ijtimoiy va madaniy yutuqlaridan faxrlanish; tarixiy o‘tmish va axloqiy an'analarga xurmat munosabati; o‘zining mexnati, kuchi va qobiliyatini vatan ravnaqiga bag‘ishlash xissi vatanparvarlikda namoyon bo‘ladi.

Xalqaro munosabatlar madaniyati turlixalqlarning xalqaro iqtisodiy, ma'naviy axloqlari, turli millat vakillarining o‘zaro xurmat qilishlari, muayyan axloqiy xushmuomalalikning saqlashni, boshqa xalqlarning tili, odatlari va an'analarni mensimaslikka yo‘l qo‘ymaslikda ko‘rinadi, bu munosabatlarning yuqori darajadagi takomili va rivojlanishini ko‘zda tutadi.

Xalqaro munosabatlar madaniyati quyidagilarni aks ettiradi:

boshqa millat kishilariga, ularning tili, milliy urfg‘odatlari va an'analarga xurmat;

boshqa mamlakatlar va xalqlarning xayoti va madaniyati yutuqlariga qiziqish bilan qarash;

umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishga intilish.

Tarbiyalanuvchilar faoliyatining darsdan tashqari tizimini loixalash

Darsdan tashqari faoliyat tizimi o‘qitishning

Nazariy va amaliy tizimini to‘ldiradi.

Uning asosiy vazifasi o‘qitishdan tashqari vaqtini o‘zinig‘o‘zi tarbiyalash va ijtimoiy faoliyatini mexnat bilan shag‘illanish uchun oqilona taqsimlashga yordam berishdir.

Ta'li olayotganlarning darsdan tashqari faoliyatini loixalash vazifalari:

ijtimoiy moslashuv zonasini tashkil etish va o‘qiyotganlarni ijtimoiy xarakatchanligini ko‘rsatish;

bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy moslashuvi uchun shartg‘sharoitlar yaratish;

o‘qiyotganlarning mustaqil o‘qish yo‘li bilan ta'limni davom ettirishga yo‘llash;

xar bir ta'lim oluvchining qobiliyati qiziqishi va ishtiyoqini rivojlantirish uchun shartg' o'aroitlar yaratish;

o'quvchilarni erkin vaqtdan unumli foydalanish dam olish maxoratini egallashga o'rgatish.

Tarbiya jarayoninig moxiyati, qonuniyatlari va o'ziga xos jixatlari hususidagi mavjud nazariy va amaliy g'oyalarga pedogogik bilimlarga tayangan holda tarbiya texnologiyasinig tarkibiy qismlarini quyidagicha belgiladi:

1. Tarbiya jarayonini umumiy loihasi;
2. tarbiyani tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy extiyoj (rag'bat);
3. tarbiya maqsadi.
4. tarbiya mazmuni (shakl, metod, usul va texnik vositalar);
5. o'qituvchi (tarbiyachi) faoliyati;
6. o'quvchi (tarbiyalanuvchi faoliyati);
7. tarbiya samarasi (natija).

Tarbiya nazariyasi – pedogogikaning bir qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayonni mazmuni, usuli va tashkil etilishi masalalarini o'rganadi. Hayotga yangicha siyosi va iqtisodiy nuqtai nazardan yondoshish o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni ham qayta ko'rib chiqishni taqazo etmoqda.

Hozirgi zamon pedogogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy ta'sir ko'rsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarni aniq bir maqsadga qaratilgan, birg'biri bilan hamkorlikda qiladigan munosabatlari va o'zaro ta'sir ko'rsatishi ekanligi alohida ta'kidlanadi. Bugungi kunda shunchaki bilim egasi bo'lgan insonni emas, balki ijodkor, o'z iste'dodi bilan ajralib turuvchi ishbilarmon insonni tarbiyalash zamon taqazosidir.

O'quv yurtlarida tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish asosiga ilg'or milliy, ma'naviy ahloqiy qadriyatlar va mezonlar, xalq pedagogikasi, marosimlar, bayramlar, o'yinlar va boshqalar qo'yilishi kerak.

Shu bilan birga tarbiya jarayonida kishining turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, ahloqiy, irodaviy, estetik hislatlari shakllanadi, jismoniy kuch quvvatlari mustaxkamlanadi.

12-mavzu: O'QITUVCHINING FAOLIYATI VA PEDAGOGIK MAHORATI

Reja

1. Pedagogik muloqat qobiliyatlari.
2. KHK o'qituvchisining pedagogik mahorati.
3. KHK o'qituvchisining tashqi qiyofasi, pedagogik munosabati, o'z- o'zini boshqarishi, nutqi, madaniyati va ularni egallash yo'llari.

Tayanch so'z va iboralar:

Qobiliyat; psixik sifatlar; xotira va xarakter; individual-psixologik xususiyat; intellektlar to'plami; modifikatsiya; kinestetik qobiliyat; mantiqiy qobiliyat; ko'nikma va malakalar; mohirlik; iqtidor, iste'dod va daholik; mahsuldor; psixologik va fiziologik tuzilish; evristik; kreativ; umumiy va maxsus; talant;

xususiyatlar ansambli; layoqat va zehn; kommunikativ qobiliyat; didaktik qobiliyat; tayanch xususiyatlar; yetakchi xususiyatlar; yordamchi xususiyatlar.

Qobiliyat – shaxsning individual-psixologik xususiyati bo‘lib, muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish sub'ektiv shart–sharoitini ifodalovchi individual psixik sifatlar yig‘indisiga aytiladi, zarur bo‘lgan bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallash dinamikasidagi farqlarni aniqlaydi.

Qobiliyatni inson tug‘ma, tabiat in'omi sifatida tayyor holida olmaydi, balki hayotiy faoliyati davomida shakllantiradi.

Govard Gardner qobiliyatlarni intellektlar to‘plami deb atadi va uning yettita jihatini ajratib ko‘rsatdi. Biz intellektning ushbu jihatlaridan oltitasini o‘qituvchi pedagogik mahoratini takomillashtirish nuqtai nazaridan tahlil qilishimiz mumkin. Psixolog olimi Olga Matveeva ushbu jihatlarini psixologik texnologiya bilan kuchaytirib modifikatsiyalaydi va o‘qituvchining kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishini ta’kidlab, quyidagi qobiliyatlarni ko‘rsatib o‘tadi:

1. Muloqot qilish (kommunikativ) qobiliyati: *O‘qituvchi o‘quvchilar bilan dars va darsdan tashqari jarayonlarda, sinfda ijobiy ruhiy iqlim yarata oladi.*

1. Voqyealarni oldindan ko‘ra olish qobiliyati: *Ushbu qobiliyat turi har bir o‘qituvchining sergakligida, o‘quvchilarning ruhiyatini, ichki dunyosini ko‘ra olishida namoyon bo‘ladi. Shunda o‘qituvchi kim nimaga qodir ekanligini oldindan bashorat qila oladi.*

1. Eshitish va his qilish qobiliyati: *Bunday qobiliyatga ega bo‘lgan insonlar musiqani sevishadi, ohangni yaxshi his qilishadi, deklamatsiya asosida proza va poeziyani yaxshi o‘qishadi, eshitgan narsasini xotirada saqlaydi, ayniqsa she'r va qo‘shiqlarni sevib tinglaydi.*

1. Kinestetik (teri-muskul) qobiliyat: *O‘qituvchining o‘z hatti harakatlarini muvofiqlashtirish qobiliyati, harakat ohangini his qilgan holda yo‘naltiradi, vaqtning harakat sur‘ati bilan his qiladi, o‘zi uchun maishiy qulayliklarni yarata oladi, hayot marhamatlaridan rohatlanishni biladi.*

1. Mantiqiy qobiliyat: *Falsafiy mulohazalar yuritishni, raqamlarni, matematikani, murakkab masalalarni hal qilishni sevadi, sababiyat va oqibat natijalarini tushunish malakasiga ega, voqyelikda asosiylikni ikkinchi darajalisidan ajrata oladi;*

1. Shaxsning ichki qobiliyati: *O‘z-o‘zini mukammal bilishi, tushunishi va his qilish qobiliyati, erkin shaxsda ichki qobiliyat mukammal rivojlanadi, irodasi mustahkam, qat’iyatli, har qanday vaziyatda o‘z fikr-mulohazasini erkin bayon eta oladi.*

Qobiliyat o‘qituvchining individual imkoniyatlarini xarakterlaydi. Bir xil sharoitda qobiliyatli o‘qituvchilar o‘z faoliyatlarida ham qobiliyati past kishilarga qaraganda ko‘proq yutuqlarga erishadilar.

Qobiliyat shaxsning ham umumiy, ham maxsus rivojlanishida tezroq oldinga siljib borishini, uning ijrochilik va ijodkorlik faoliyatlarida eng yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydi. Qobiliyatli kishi mutaxassislikni tez egallay oladi va yuqori

mahoratga erishadi hamda ishlab chiqarish, fan yoki madaniyatga yangilik kirita oladi.

Qobiliyat bilimdan farq qiladi. Bilim – bu ilmiy mutolaalar natijasidir, qobiliyat esa insonning psixologik va fiziologik tuzilishiga xos bo'lgan xususiyatdir. Qobiliyat bilim olish uchun zaruriy shart-sharoit yaratadi, shu bilan birga, u ma'lum darajada bilim olish mahsulidir. Umumiy va maxsus bilimlarni o'zlashtirish, shuningdek, kasbiy mahoratni egallash jarayonida qobiliyat mukammallashib va rivojlanib boradi.

Qobiliyatga yaqinroq turadigan tushunchalar ko'nikma va malakalardir.

Ko'nikmalar – o'qituvchining kasbiy faoliyati jarayonida hosil qilingan tajriba va bilimlar asosida bajariladigan ishning mukammal usuli.

Malakalar – o'qituvchining ongli faoliyatni bajarishi jarayonida hosil qilingan kasbiy intellektual faoliyatning avtomatlashgan komponentlari yig'indisi.

Darhaqiqat, qobiliyatli kishining ko'nikma va malakalari ko'p qirrali va mukammallashgan bo'ladi. Ko'nikma va malakalar yetarli bo'lmagan qobiliyatni birmuncha to'ldirishi yoki qobiliyatning kamchiligini tuzatishi mumkin. Ko'nikmalarni umumlashtirib **mohirlik** ham deb ataydilar. Mohirlik ham qobiliyatning o'zginasidir. Demak, qobiliyat ko'nikma va malakalarning paydo bo'lish jarayonida shakllanadi.

Pedagogikada o'qituvchi qobiliyati – bu imkoniyatdir, uning mohirligi zaruriy darajasi faqatgina o'qitish va tarbiyalash jarayonida takomillashib boradi va yutuqlarga erishishida zamin yaratadi. Tug'ma qobiliyatlar zehn deyiladi. **Iqtidor, iste'dod, daholik** – insonning ijodiy faoliyati jarayonida erishiladigan qobiliyatlarning rivojlanish bosqichlari hisoblanadi. Qobiliyatlar xarakter kabi, shaxsning faqatgina ma'lum faoliyatidagina mavjud bo'lgan sifatlaridir.

Psixologiyada qobiliyat – insonning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni qiyinchiliksiz, osonlik bilan mukammal egallashi va biror faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanishiga aytiladi. U o'qituvchining kasbiy faoliyatida ham yorqin namoyon bo'ladi.

Kasbiy faoliyatning ta'lim mazmunini belgilovchi sifatlari o'qituvchining ijodkorligida namoyon bo'ladi. Ijodkorlik – bu sifat jihatidan yangi, original va takrorlanmas biror yangilikni paydo qiluvchi faoliyatdir.

Mahsulдор ijodkorlikda belgilangan har qanday muammo muvaffaqiyatli hal qilinadi; ijod qilishga layoqatli bo'lgan o'qituvchilarning asosiy qismida bu jihatlar namoyon bo'ladi.

Evristik ijodkorlik, jamiyatda ro'y berayotgan kasbiy faoliyatga oid yangiliklarni dadil o'zlashtirish va targ'ib qilishni anglatadi, ya'ni uning asosida g'oyalar (farazlar) hosil qilish jarayonini intensivikasiya qilish va ularning haqiqatga yaqinligini (ehtimoligini, ishonchliligini) izchil amalga oshirish va bunda yangi holatda dadil harakat qilish qobiliyati, fikrlash jarayoni asosida tafakkurni rivojlantirish kuzatiladi.

Kreativ ijodkorlikda o'qituvchi ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yangi nazariyalarni yaratadi, o'z fikrlari va takliflari bilan chiqadi, mohir va tajribali, layoqatli o'qituvchilargina bunga erishishi mumkin.

Keyinchalik qobiliyatga aylanadigan layoqat nishonalarining majmui insonning *iste'dodi* deyiladi.

Insondagi bilish va layoqat nishonolari jarayonlarining yig'indisi, *iste'dodining* yuksak cho'qqisi – uning intellektini belgilaydi. *“Intellekt – bu aqlan ish ko'rish, ratsional fikrlash va hayotiy muammolarni mohirona hal qilishning global qobiliyati” (Veksler)*, ya'ni intellekt insonning atrof muhitga to'liq moslasha olish qobiliyati deb qaraladi. (4 ilova)

2. Pedagogik qobiliyatlar o'z funksiyasiga ko'ra **umumiy va maxsus** turlarga bo'linadi. Umumiy qobiliyatlar mavjud bo'lganda o'qituvchi o'z pedagogik kasbiy faoliyatini mukammal egallab, mohirona olib borish bilan birga, boshqa turli xil faoliyatlar bilan ham muvaffaqiyatli shug'ullanadi. Umumiy qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchilar ta'lim-tarbiya jarayonida har qanday qiyinchilik va ziddiyatlarni qiynalmasdan bartaraf etadilar.

O'qituvchining pedagogik qobiliyatini tahlil qilgan N.V. Kuzmina shunday yozadi: *“Ta'lim – tarbiyada ro'y beradigan ko'pgina kamchiliklar o'qituvchi o'z pedagogik qobiliyatining amaliy yo'nalishlarini yaxshi bilmasligi, iste'dodning o'qituvchida yo'qligi natijasida ro'y beradi”*.

Maxsus qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchilar faqat o'zlari egallagan kasbiy yo'nalishlari bo'yicha muayyan faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanadilar.

Biror faoliyatning muvaffaqiyatli, mustaqil va mukammal bajarilishini ta'minlaydigan noyob qobiliyatlar birikmasi talant deyiladi (6 ilova).

Barcha mutaxassisliklarda bo'lgani kabi o'qituvchilik kasbida ham pedagogik qobiliyat – uning shaxsiy *iste'dod* xususiyatlarini belgilab, kasbiy faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirishda sub'ektiv shart - sharoitlar yaratadi.

Har qanday qobiliyat – shaxsga tegishli bo'lgan murakkab tushunchadir, u faoliyatning talablariga mos xususiyatlar tizimini o'z ichiga qamrab oladi.

Har qanday faoliyat ham murakkab bo'lib, u kishiga turli-tuman talablar qo'yadi. Agar shaxs xususiyatlari tizimi shu talablarga javob bera olsa, kishi faoliyatni muvaffaqiyat bilan amalga oshirishda o'z qobiliyatini ko'rsata oladi, agar xususiyatlaridan qaysi biri rivojlanmagan bo'lsa, shaxs mehnatining muayyan turiga nisbatan kam qobiliyatli, deb xarakterlanadi.

Mana shuning uchun ham qobiliyat deganda birorta xususiyatning o'zini emas, balki inson shaxsining faoliyat talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlay oladigan xususiyatlar ansambli yoki sintezini tushunish lozim.

O'qituvchi qobiliyatini o'rganishda xususiyatlar «ansambli» iborasini biz shuning uchun ham ishlatamizki, bunda xususiyatlarning oddiygina birgalikda mavjud bo'lishini emas, balki ularning uzviy bog'langan bo'lishini, muayyan tizimda o'zaro ta'sir qilishini ko'zda tutayapmiz. Bu tizimda xususiyatlardan biri oldingi o'ringa chiqib, yetakchi xususiyatga ega bo'lsa, ayni vaqtda boshqalar uchun yordamchi xususiyatlar rolini o'ynaydi.

Kishining qobiliyati juda katta ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega. Qobiliyat yuqori mehnat unumdorligini ta'minlashga, binobarin, ijtimoiy boylikning son va

sifat jihatidan tez o'sishiga, jamiyat taraqqiyotiga yordam beradi. Shuning uchun ham bo'lajak o'qituvchilarning zakovati, qobiliyatini ochish hamda ulardan o'z o'rnida foydalanishini o'rganib olishi zarur ekanligi haqidagi masala qat'iy talab qilinadi.

Qobiliyat bilim, ko'nikma va malakalar mahsuli, shu bilan birga faoliyat usullarini egallash tezligi, teranligi va mustahkamligida namoyon bo'ladi.

O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqoti yuksak darajada muvaffaqiyatli bo'lishi uning pedagogik qobiliyatga qanchalik ega ekanligiga bog'liq. O'qituvchilarning faoliyati yosh avlodni ma'naviy barkamol shaxs darajasida tarbiyalashda va kasbiy bilimlarni chuqur egallagan kadrlarni tayyorlashda namoyon bo'ladi. Buning muvaffaqiyati o'qituvchilarning pedagogik qobiliyatiga bog'liq. Qobiliyat kasbiy faoliyat jarayonida sayqallanib boradi. Buning uchun o'qituvchida layoqat, zehn va qiziqish bo'lishi kerak.

3. Pedagogik-psixologiyada o'qituvchi qobiliyatining cheklangan turlari yo'q. Pedagogik qobiliyat turlari fanning, jamiyatning rivojlanishiga qarab ko'payib va o'zgarib turishi mumkin. Falsafada qobiliyat uzoq vaqtgacha "o'zgarimas irsiyat" nasldan – naslga o'tuvchi jarayon sifatida talqin etilgan. Olimlarning uzoq yillar olib borgan ilmiy-tadqiqotlari va kuzatishlari natijasida **pedagogik qobiliyatning quyidagi asosiy sifatlari** ajratib ko'rsatilgan:

1. O'z kasbiga muxabbat, o'quvchilarni seva olishi.
2. Mutaxassislik fanini mukammal bilishi, unga qiziqishi.
3. Pedagogik taktga (odob va go'zallikka) ega bo'lish.
4. Bolalar jamoasiga singib keta olish.
5. O'z mehnatiga ijodiy yondashish.
6. Javobgarlikni his etish.
7. Tarbiyaviy bilimlarni egallaganligi.

O'qituvchi faoliyatidagi pedagogik qobiliyatning o'ziga xos tizimlari mavjud. Qobiliyatlar tizimi quyidagi xususiyatlari bilan farq qilinadi:

- asosiy xususiyatlar;
- tayanch xususiyatlar;
- yetakchi xususiyatlar;
- yordamchi xususiyatlar.

Pedagogik qobiliyatlar faqat pedagogik faoliyatning samarali bo'lishini va shart-sharoitini ifodalamasdan, balki ko'p jihatdan muvaffaqiyatli ishlashning natijasi hamdir. Pedagogik qobiliyatda o'qituvchining o'zaro fikr almashuvi bilan bog'liq xususiyatlari asosiy rol o'ynaydi. Quyidagi pedagogik qobiliyatning **asosiy xususiyatlari** o'qituvchining yuksak pedagogik-psixologik bilimlari natijasida doimiy shakllanib boradi:

Kommunikativ qobiliyat: o'qituvchining pedagogik jamoa va ota-onalar, mahalla ahli bilan bo'ladigan o'zaro muloqotida, ularning ruhiy holatlarini tushunish va ularga hamdard bo'lish, muloqotga kirishishida pok ko'ngillilik. O'qituvchi bunda psixologik bilimlarga ega bo'lishi, muomala madaniyatini muntazam o'zida shakllantirib borishi lozim.

O'qituvchining kommunikativ ko'nikmasi: o'zini namoyon qila bilish, nutq vositasi hamda so'zsiz holatda inson ruhiyatini tushuna olish.

O'qituvchining faoliyatida eng muhim narsa – bu uning nutqi va o'quvchilar bilan muloqatidir. Nutq - bu og'zaki kommunikatsiya, ya'ni til yordamida munosabat qilish jarayoni demakdir. Ijtimoiy tajribada biron – bir mohiyatni anglatadigan so'zlar og'zaki kommunikatsiya vositasi hisoblanadi. So'zlar eshittirib yoki ovoz chiqarmasdan aytilishi, yozib qo'yilishi yoki kar – soqov kishilarda biron - bir mohiyatga ega bo'lgan imo - ishoralar bilan almashtirilishi mumkin. Odamlar o'rtasidagi munosabatni telegraf orqali axborot berishga o'xshatish mumkin emas. Odamlar munosabatiga aloqa bog'lovchilarning his - hayajoni ham qonuniy ravishda jalb etilgan bo'ladi. U kommunikatsiyaning mazmuni hisoblanishi narsaga ham, munosabatga kirishganlarga nisbatan ham taalluqli bu his- hayajonli munosabatda o'zgacha nutqsiz kommunikatsiya tarkib topadi. Nutqsiz kommunikatsiya vositalariga qo'l, barmoq va yuz harakatlari, imo - ishora, ohang, pauza, tark - tarovat, kulgu, ko'z yosh qilish va shu kabilar kiradiki, bular og'zaki kommunikatsiya vositalari – so'zlarni to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi, ba'zan esa o'rnini bosuvchi belgilar sistemasini hosil qiladi

Perseptiv qobiliyat: tashqi olamni va muhitni sezish, idrok etish, ya'ni kuzatuvchanlik muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining shijoati natijasida rivojlanadi, takomillashadi. O'qituvchi o'quvchining psixologiyasini, psixik holatini o'ziga singdirib idrok etadi, sinf jamoasining holatiga pedagogik vaziyatiga odilona baho beradi.

Empatik qobiliyat: bolalarga bo'lgan muxabbatdan kelib chiqadigan o'quvchilarning his-tuyg'usini, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrok etish, ularga achinish xususiyatlaridir.

Ta'lim jarayonini muqobillashtirish qobiliyati: o'qituvchi o'z bilimini o'quvchi ongi va tafakkuriga kam kuch sarflash evaziga yetkaza olishi, ta'lim va tarbiyada belgilangan muddatda maqsadga erishish qobiliyatidir.

Didaktik qobiliyat: o'quvchilar bilan muloqot qilishda, pedagogikaning ta'lim va tarbiyaviy qonuniyatlarini hamda metodlarini chuqur o'zlashtirgan holda samarali dars berish qobiliyatidir.

Tashkilotchilik qobiliyati: pedagogik qobiliyatning tarkibiy qismidir. U sinf o'quvchilarining o'qituvchi tomonidan turli jamoat ishlariga, to'garaklarga jalb qila olishida, sinf jamoasining har bir o'quvchiga faol vaziyatni ta'minlab berishida namoyon bo'ladi.

Konstruktiv qobiliyat: o'qituvchining o'quv-tarbiyaviy faoliyatni puxta rejalashtirishi asosida yuzaga keladigan kasbiy pedagogik vaziyat bosqichlarini oldindan ko'ra olishi.

Bilish qobiliyati: o'qituvchining o'z fanini va boshqa fanlarni chuqur bilishida, o'zlashtirishi va amaliyotda namoyon etishi.

Anglash (tushunish) qobiliyati: o'qituvchining ziyrakligi va uddaburonligi, voqyea va hodisalarni chuqur idrok etib, ularga adolatli munosabatda bo'lishi.

Pedagogik qobiliyatlarning **tayanch xususiyatlari** kuzatuvchanlik – ko'ra bilish ko'nikmasidir. Bu – individual narsaning o'ziga xos tomonini, ijodiy faoliyat

uchun boshlang'ich materialni ko'ra bilishi demakdir. Rassomning kuzatuvchanligi, tabiatshunos olimning kuzatuvchanligidan farq qilishi o'z-o'zidan ravshan. Ularning kuzatuvchanligi turlicha yo'nalishda bo'lganligi sababli, har biri o'z tafakkuri va dunyoqarashiga ega. O'qituvchining kuzatuvchanligi o'quvchilar jamoasini ta'lim

Qobiliyatning **yetakchi xususiyati** ijodiy tasavvur qilishdir. Bu xususiyat faqat rassomga, matematika o'qituvchisiga, adabiyotshunosga xos bo'lmasdan, balki aynan barcha fan o'qituvchilariga ham tegishli.

Pedagogik qobiliyatlar tizimiga kiradigan **yordamchi xususiyatlar** va hislatlar quyidagilardan iborat:

- aql-idrokning muayyan turlari, hozirjavoblik; kamchiliklarga tanqidiy e'tibor, sobitqadamlik;
- o'qituvchining nutqi: notiqlik san'ati, so'z boyligining teranligi;
- aktyorlik xususiyati: mimika va pantomimika, xayoliy fantaziya ishlata olish, ruhiy hissiyotni jilovlay olish.
- pedagogik takt va pedagogik nazokatga ega bo'lish.

Nazorat uchun savollar:

1. O.Matveeva ta'limoti bo'yicha o'qituvchi qobiliyati necha qismdan iborat?
2. O'qituvchining kasbiy faoliyatiga qobiliyat qanday ahamiyat kasb etadi?
3. Iqtidor, iste'dod, daholik tushunchalarini ta'riflab bering?
4. Ko'nikma va malakalarning qobiliyatga ta'siri nimada?
5. Ijodkorlik tushunchasini izohlab bering?
6. Iste'dod va talant tushunchalariga ta'rif bering?
7. Qobiliyatga pedagogik – psixologik nuqtai nazardan tasnif bering?
8. Shaxs qobiliyati va tabiiy iste'dodlar nimani anglatadi?
9. Pedagogik qobiliyatning asosiy sifatlari nimalardan iborat?
10. Qobiliyatning umumiy va maxsus turlari va ularning farqi?
11. Pedagogik qobiliyatning o'ziga xos xususiyatlariga ta'rif bering?
12. Pedagogik qobiliyatning tayanch va yetakchi xususiyatlari?

13- MAVZU: KHK O'QITUVCHISINING INNOVATSION FAOLIYATI NAZARIYASI VA XUSUSIYATLARI

Reja

1. Pedagog mehnatini tashkil etishning ilmiy asoslari. innovatsion jarayonlarning o'ziga xosligi.
2. Innovatsion jarayonlarning bosqichlari.
3. O'qituvchining innovatsion faoliyat tuzilmasi.
4. O'qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish shartlar

Tayanch so'z va iboralar:

Innovatsiya , pedagogik innovatsiya, aktiv metod, passiv metod ,interaktiv metod , standart dars ,nostandart dars , virtual dars, gumanistik aksiologiya, akmeologik yondashuv , kreativ yondashuv, refleksiv yondashuv

1.Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir.

A.I. Prigojin innovatsiya deganda muayyan ijtimoiy birlikka - tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg'un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o'zgarishlarni tushunadi. Bu innovator faoliyatidir.

Pedagogik innovatsiya deb o'quv tarbiya jarayonini va uning natijalarini yaxshilashga xizmat qiluvchi yangiliklar tizimiga aytiladi. Pedagogik innovatsiyalar tashabbuslar va yangiliklar asosida tug'ilib, ta'lim mazmunining rivoji uchun istiqbolli bo'ladi, shuningdek ta'lim tizimining rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Innovatsiya inglizcha so'zdan olingan bo'lib yangilik kiritish degan ma'noni anglatadi. Innovatsiya – tizimning ichki tuzilishini o'zgartirish demakdir.

Innovatsion jarayonlar ham stixiyali, shuningdek, ongli boshqarilishi mumkin. Yangilik kiritish – bu eng avvalo, tabiiy va sun'iy o'zgarishlar jarayonini boshqarish funktsiyasi. Shuning uchun ta'limdagi innovatsion jarayon – bu ta'limdagi o'zgarishlarni boshqarish jarayoni demakdir.

Innovatsiya jarayoni bosqichlari:

1. Yangi g'oya tuzilishi yoki yangilik kontseptsiyasini paydo bo'lish bosqichlari.
 2. Ixtiro qilish, ya'ni yangilik yaratish bosqichi.
 3. Yaratilgan yangilikni amaliy qo'llay bilish bosqichi.
 4. Yangilikni keng tadbiq etish bosqichi.
 5. Muayyan sohada hukmronlik qilish bosqichi. Bu bosqichda yangilik o'zining yangiligini yo'qotadi, uning samara beradigan muqobili paydo bo'ladi.
 6. Yangi muqobillik asosida, almashtirish orqali yangilikning qo'llanish doirasining qisqatirish bosqichi.
2. O'qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va kontseptsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi.

Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan o'qitish metodlaridagi innovatsiyani quyidagi metodlarda ko'rishimiz mumkin:

1. Aktiv metod – bu metod talaba yoshlarni dars jarayonida faollashuviga, ma'lum bir holat va voqelikga nisbatan fikrlashga – mulohaza yuritishga undaydi.
2. Passiv metod – bu metod dars jarayonida talabalarda o'rganilayotgan mavzu bo'yicha bir tomonlama tushuncha xosil bo'lishiga olib keladi.
3. Interaktiv metod – bu metodni maqsadi dars jarayonida o'qituvchi va talabalarni birgalikdagi faol hatti – harakatlariga asoslanadi.

Dars shaklida innovatsiyani quyidagi ko'rinishi mavjud:

- a) standart dars – dars ichidagi struktura o'zgarmaydi.
- b) nostandart dars – dars ichidagi struktura o'zgaradi.
- v) vertual dars – ya'ni masofadan o'qitish.

Pedagogik yangilik o'z mohiyatiga ko'ra ommaviy tajribalar mulki bo'lib qolishi lozim. Pedagogika yangilikni dastlab ayrim o'qituvchilarning faoliyatiga olib kiriladi. Keyingi bosqichda - sinalgandan va ob'ektiv baho olgandan so'ng pedagogik yangilik ommaviy tatbiq etishga tavsiya etiladi..

3.O'qituvchining innovatsion faoliyatiga nisbatan yondashuvlari:

1.**Gumanistik aksiologiya** – aksiologiyada insonga oliy qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan-bir maqsadi sifatida qaraydi. Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insonning o'zining yangilik yaratish jarayoniga bag'shida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar majmuasini anglatadi.

2. **Akmeologik yondashuv** – akmeologiya yunoncha oliy nuqta, o'tkir, gullagan, etuk, eng yaxshi davr degan ma'nolarni bildiradi. Akmeologiya-insonning etuk aqliy rivojlanishi, shaxsiy hamda ijodiy rivojlanishida ulkan muvaffaqiyatga erishish uchun kerak bo'lgan ob'ektiv – sub'ektiv omillarning texnologiyalarini ishlab chiqadi.

3. **Kreativ yondashuv** – atamasi AQSHda XX asrning 60 yillarida paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi - yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, hislatini bildiradi.

4. **Refleksiv yondashuv** – (lotincha refleksiya – ortga qaytish) sub'ektning o'z ichki psixik tuyg'u va holatlarini bilish jarayoni sifatida qaraladi.

Innovatsiyani joriy etish jarayoni

- Inkori etish
- Qarshilik
- Tadqiq etish
- Kengaytirish
- An'anaviylashtirish

Innovatsion faoliyatda eng muhim masalalardan biri-o'qituvchi shaxsidir.

O'qituvchi-novator sarmahsul ijodiy shaxs bo'lishi, kreativlikni, keng qamrovli qiziqish va mashg'ullikni, ichki dunyosi boy, pedagogik yangiliklarga o'ch bo'lishi lozim.

Nazorat savollari

1. Innovatsiya qanday so'zdan olingan, nima degan ma'noni anglatadi
2. Innovatsion texnologiya turlari
3. Innovatsion texnologiyalarning mohiyati va ularning turlari.
4. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash mahorati.
5. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan o'qitish metodlaridagi innovatsiyani qaysi metodlarda ko'rish mumkin
6. Dars shaklida innovatsiyani qanday ko'rinishi mavjud
7. Innovatsiyani joriy etish jarayoni
8. Innovatsiya jarayoni bosqichlari

9. O'qituvchining innovatsion faoliyatiga nisbatan qanday yondashuvlari mavjud.
10. Innovatsion faoliyatda eng muhim masalalardan biri-o'qituvchi shaxsi zkanligi.

14- mavz:Muammoli o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni. Maxsus fanlarni modulli o'qitish metodikasi

Reja

1. Muammoli o'qitishni tashkil etish bosqichlari.
2. «Muamoli vaziyatlar mashqi» usuli.
3. Maxsus fanlarni modulli o'qitish metodikasi

Tayanch so'z va iboladar:

Muammoli texnologiyalar, ijodiy suxbat, muammoli vaziyat, muammoli bayon, mustakil fikr, tanlash vaziyati, nizo vaziyati, nomuttanosiblik vaziyati, faraz vaziyati, inkor vaziyati,modulli o'qitish.

Muammoli o'qitish jarayonida talabaning mustaqilligi o'qitishniig reproduktiv shakllariga nisbatan tobora o'sib boradi. Muammoli o'qitishning mohiyatini o'qituvchi tomonidan talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarsh va savollarini hal qilish orkali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil atadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi.

Ma'lumki, o'qitishning har qanday asosida inson faoliyatining muayyan qonuniyatlari, shaxs rivoji va ular negizida shakllangan pedagogik fanning tamoyillari va qottdalari yotadi. Insonning bilish faoliyati jarasni mantiqiy bilish ziddiyatlarini hal qilishda ob'ektiv konuniyatlari didaktik tamoyillarga tayanadi. O'qitishshshg hozirgi jarasni tahlili psixolog va pedagoglarning fikrlash muammoli vazit, kutilgan xayrat va mahliyo bo'lishdan boshlanadi, degan xulosalari haqiqatga yaqin ekanligini ko'rsatadi. O'kitish sharoitida insonning o'sha psixik, emotsional «hissiy holati unga fikrlash va aqliy ishlash uchun o'ziga xos turtki vazifasini bajaradi.

Muammoli vaziyat muayyan pedagogik «vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'kitish sharoitida yuzaga keladi. SHuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Shunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki «fikr yo'lidagi kutilmagan to'sik» bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas. U bilish matssadlari maxsus takozo kilgan akliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izliri aa yangi yuzaga kelgan vazifani hal kilish uchun akliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bogliq bo'la bermasligsh ta'kidlash o'rinli bo'ladi. YAngi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, akliy mashakqat

muammoli bo'lmaydi. Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. *Muammolp vaziyat* har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan ob'ekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab stadi.

SHunday qilib, **muammoni vaziyatning** mohiyati shundaki, u talaba tanish bo'lgan ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (qaysiki, ularni tushunishi va tushuntirish uchun avvalgi bilimlar kamlik kiladi) o'rtasidagi ziddiyatdir. Ziddiyat bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuchdir.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- talabaga notanish faktning mavjud bo'lishi;
- vazifalarni bajarish uchun talabaga berilidigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdoli.

Muammoln vaziyatdan chiqa olish hamma vaqt muammoni, ya'ni noma'lum ekanligini, uning nutqiy ifodasi va echimini anglash bilan bog'langan.

Muammoli vaziyatning fikriy taxlil qiladigan bo'lsak, mustaqil aqliy faoliyatidir. U talabani intellektual mashaqqat keltirib chiqargan sabablarni tushunishga, unga kirish, muammoni so'z bilan ifodalash, ya'ni faol fikr yuritishni belgilashga olib ksiladi. Bu urinda izchillik yorqin ko'rinadi avvalo muammoli vaziyat yuzaga keladi, so'ng o'quv muammosi shakllanadi.

O'qitish amaliyotida boshqa variant - o'sha muammo tashqi ko'rshshda muammoli vaziyat yuzaga kelishsha munofik kelganday bo'ladngan varnant ham uchraydm. Fakrlar, lukmalar nazaray qoidalar ziddiyaglari shaklidagi savollar ko'rinishidagi muammoni ifodasi odatda «nimaga» savoliga javob bo'ladigan muammoli vaziyatning mavjudligini aks ettiradi.

Muammo uch tarkibiy qismdan iborat: ma'lum (berilgan vazifa asosida), noma'lum (ularni topish yaigi bilimlarni shakllantirishga olib keladi) va avvalgi bilimlar (talabalar tajribasi). Ular noma'lumni topishga yo'nalgan qidiruv ishlarini amalga oshirish uchun zarurdir. Avvalo talabaga noma'lum bo'lgan o'quv muammosi vazifasi belgilanadi va bunda uning bajarilish usullari hamda natijasi ham noma'lum bo'ladi, lekin talabalar o'zlaridagi avval egallangan bilim va ko'nikmalarga asoslanib turib kutilgan natija yoki echilish yo'lini izlashga tushadi.

Muammoli ta'limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog'liq:

- O'quv materialini muammolashtirish;
- Talabalarning bilish faoliyatini faollashtirishi;
- Ta'lim jarayonini o'yin, mehnat faoliyati bilan uyg'unlashtirishi;
- O'qituvchi tomonidan muammoli usullardan o'z o'rnida va samarali foydalanish bilishi;
- Muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda talabalarga bayon etishi.

2. Muammoli vaziyat muayyan pedagogik «vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'kitish sharoitida yuzaga keladi. SHuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. SHunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki «fikr yo'lidagi kutilmagan to'sik» bilan bog'langan aqliy mashaqqat

holati emas. U bilish matssadlari maxsus takozo qilgan akliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izliri aa yangi yuzaga kelgan vazifani hal kilish uchun akliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bogliq bo'la bermasligsh ta'kidlash o'rinli bo'ladi. YAngi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, akliy mashakqat muammoli bo'lmaydi. Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. *Muammolp vaziyat* har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan ob'ekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab stadi.

Shunday qilib, muammoni vaziyatning mohiyati shundaki, u talaba tanish bo'lgan ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (qaysiki, ularni tushunishi va tushuntirish uchun avvalgi bilimlar kamlik kiladi) o'rtasidagi znddiyatdir. Ziddiyat bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuchdir.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- talabaga notanish faktning mavjud bo'lishi;
- vazifalarni bajarish uchun nalabaga berilidigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashakkatini hal kilishda ularning shaxsiy manfaatdoli.

Muammoln vaziyatdan chiqa olish hamma vaqt muammoni, ya'ni noma'lum ekanligini, uning nutqiy ifodasi va echimini anglash bilan bog'langan.

Muammoli vaznyatning fikriy taxlil qiladigan bo'lsak, mustaqil aqliy faoliyatidir. U talabani intellektual mashaqqat keltirib chiqargan sabablarni tushunishga, unga kirish, muammoni so'z bilan ifodalash, ya'ni faol fikr yuritishni belgilashga olib ksladi. Bu urinda izchillik yorqin ko'rinadi avvalo muammoli vaziyat yuzaga keladi, so'ng o'quv muammosi shakllanadi.

O'qitish amaliyotida boshqa variant - o'sha muammo tashqi ko'rshshda muammoli vaziyat yuzaga kelishsha munofik kelganday bo'ladngan varnant ham uchraydm. Fakrlar, lukmalar nazaray qoidalar ziddiyaglari shaklidagi savollar ko'rinishidagi muammoni ifodasi odatda «nimaga» savoliga javob bo'ladigan muammoli vaziyatning mavjudligini aks ettiradi.

Muammoli vaziyat- bu ta'lim oluvchini ruxiy holati bo'lib, bunda u:

- 1) ziddiyatlarni ko'radi;
- 2) ularni murakkabligini hamda ularni engib o'tish uchun yangi ma'lumotlar talab etilishini anglab etadi.
- 3) ushbu ziddiyatlarni hal etishni istaydi.

Muammoli vaziyatlar natijasida talaba ongida muammo shakllanadi. U vaholanki, savol shaklida amalga oshiriladi va muammo qanchalik chuqur shakllantirilgan bo'lsa, unga qiziqish ko'proq bo'ladi, demak uni hal etish ham muvaffaqiyatli bo'ladi.

Muammoli vaziyatlarni yaratishdagi ziddiyatlar:

- Ma'lum va noma'lum o'rtasida;
- Rasmiy va haqiqiy bilim o'rtasida;
- O'zlashtirilgan bilim va ularni yangi amaliy sharoitlarda qo'llash o'rtasida;
- Faqat bir xususiyatdagi, lekin eng pastroq va balandroq darajaga ega bo'lgan bilimlar o'rtasida;

- Ilmiy va hayotiy bilimlar o'rtasida;
- Nazariya va amaliyot o'rtasida;
- Ma'lum bo'lgan va yangi bo'lgan dalillar o'rtasida;
- Fantaziya (xayol, uydirma) va haqiqat o'rtasida.

Ushbu ziddiyatlardan istaganidan foydalanish mumkin, biroq ta'lim beruvchini vazifasi- ta'lim oluvchilarga uni o'zi topishiga, ko'rsatishga etkazishga, ya'ni ziddiyatlarni shunday darajada ochib berish kerakki, talabalarda yuqori darajada muammoli vaziyat paydo bo'lishiga harakat qilish

Muammoli vaziyatning turlari

- ✦ Favqulotda vaziyat
- ✦ Nizo vaziyati
- ✦ Tanlash vaziyati
- ✦ Inkor vaziyati
- ✦ Faraz vaziyati
- ✦ Nomuttanosiblik vaziyati

F.V.-Ko'chadan chaqaloq topib olindi.....,

Buxgalteriya xisob-kitobi tekshirilganda 10000 so'm orticha pul aniqlandi.

Buni qanday xal qilish mumkin?

N.V. –oilaviy nizolar....., Korxona chet elga tozalangan, yarim ishlov berilgan paxta yubordi. Mahsulotni chet elga etib kelgunicha sifatini buzilmaslik ma'suliyatini chet ellik hamkorlar o'z bo'ynilarga olishgan edi. Hamkorlar past sifatli mahsulot yuborilgan degan ayblov qog'ozi yuborishdi. Ushbu nizoni qanday hal qilish mumkin?

- F.V. Siz chet elda ta'lim olish grantini qo'lga kiritdingiz. Bu sizga qanday imkoniyatlarni yaratadi?
- I.V. Ta'lim samaradorligini oshirishda asosiy rolni AKTlar bajaradi degan fikrni talabalar tomonidan inkor etilishi...

«**Modulli o'qitish**» termini xalqaro tushuncha - modul bilan bog'liq bo'lib («modul», lat. modulus), uning bitta ma'nosi faoliyat ko'rsata oladigan o'zaro chambarchas bog'liq elementlardan iborat bo'lgan tugunni bildiradi. Bu ma'noda u modulli o'qitishning asosiy vositasi sifatida, tugallangan axborot bloki sifatida tushuniladi.

Modul – bu fanning muayyan jarayoni yoki qonuni, bo'limi, muayyan katta mavzusini, o'zaro bog'liq tushunchalar guruhini taqdim etadi.

Modul – bu fanning bir yoki bir necha tushunchalarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan, ishlab chiqilgan prinsiplar asosida shakllangan mantiqan tugallangan o'quv materialidir.

1982 y. YuNeSKOni anjumanida modulga “Mashqlarni xususiy tezlikda diqqat bilan tanishish va ketma-ket o'rganish orqali individual yoki guruh mashg'ulotlarida bir yoki bir necha malakaga ega bo'lish uchun mo'ljallangan alohida o'rgatuv paket (to'plam)” deb ta'rif berilgan edi.

Modulli o'qitish – o'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u odam bosh miyasining o'zlashtirish tizimga eng yaxshi moslashgandir.

Modulli o'qitish asosan inson bosh miyasi to'qimalarining modulli tashkil etilganligiga tayanadi.

Inson bosh miyasi to'qimasi, qariyb 15 mlrd. neyronlardan (nerv hujayralari) yoki shartli modullardan iborat. To'qima hujayralari bir-biri bilan ko'p sonli to'qnashuvlarda bo'lishadi. Bir hujayra va uning o'simtasini boshqa hujayra va uning o'simtasi bilan to'qnashuvlari soni 6 mingtagacha yetib boradi. Demak, bosh miya to'qimasidagi to'qnashuvlar (kontaktlar) soni astronomik sonni (15000000000×6000) tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan, modul o'quv jarayonining bir hujayrasi sifatida qaraladi. Bu hujayra bir vaqtning o'zida axborotlikning umumiylikka o'ziga xos yaxlitlik va tizimlilikka ega bo'lgan elementlardan tashkil topgan bo'ladi.

O'qitishning modul tizimi haqida rasmiy ravishda birinchi marta 1972 yil, YuNeSKOning Tokiodagi Butunjahon Konferensiyasida so'z yuritilgan edi. Modulli o'qitish texnologiyasi funksional tizimlar, fikrlashning neyrofiziologiyasi, pedagogika va psixologiyalarning umumiy nazariyasidan kelib chiqadi.

Bu sohalaridagi izlanishlarga ko'ra, to'qimasi modulli tashkil topgan inson miyasi, axborotni kvant ko'rinishda (boshqacha aytganda, ma'lum hissalar ko'rinishida) eng yaxshi jihatdan qabul qiladi.

Modulli o'qitish, kasbiy ta'limning quyidagi zamonaviy masalalarini har tomonlama yechish imkoniyatlarini yaratadi:

- modul - faoliyatlik yondashuvi asosida o'qitish mazmunini maqbulash va tizimlash dasturlarni o'zgaruvchanligi, moslashuvchanligini ta'minlash;
- o'qitishni individuallashtirish;
- amaliy faoliyatga o'rgatish va kuzatiladigan harakatlarni baholash darajasida o'qitish samaradorligini nazorat qilish;
- kasbiy motivatsiya (qiziqtirish) asosida, o'qitish jarayonini faollashtirish, mustaqillik va o'qitish imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarish.

Modulli o'qitishning hozirgi zamon nazariyasi va amaliyotida ikki xil yondashuvni ajratib ko'rsatish mumkin: fan bo'yicha faoliyat yondashuvi va tizimli faoliyat yondashuvi asosidagi o'qitish texnologiyalari.

Bu yondashuvlar doirasida modul asosida mutaxassislar tayyorlashning bir qator konsepsiyalari ishlab chiqilgan. Barcha konsepsiyalar zamirida faoliyat yondashuvi yotadi va bu nuqtai nazardan, o'qitish jarayoni to'laligicha yoki muayyan fan doirasida, modulli ta'lim dasturi mazmuniga muvofiq kasbiy faoliyat elementlarini o'quvchi tomonidan ketma-ket o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'ladi.

Turli konsepsiyalar doirasida, modulli ta'lim dasturlari, turli xil tarkib va tarkibiy tuzilmalardan iborat bo'ladi, turli shakldagi hujjatlarda taqdim etiladi, ammo ularning barchasi quyidagi uchta asosiy tarkibiy qismni majburiy ravishda o'z ichiga oladi: maqsadli mazmuniy dastur; turli ko'rinishlarga taqdim etilgan axborotlar banki; o'quvchilar uchun uslubiy ko'rsatmalar.

15-mavzu: Kompyuterli o'qitish texnologiyasi Reja

- 1.Kompyuterli o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni
- 2.Elektron darslik kompyuterli o'qitish texnologiyasidan asosiy didaktik vositasi sifatida
- 3.Elektron darsliklarnig asosiy xossalari va kategoriyalari, elektron darslikka qo'yiladigan talablarni o'rganadi.

Tayanch so'z va iboladar:

Televidenie, video, kompyuter texnologiyalari, elektron darslik, Slaydlar
Diafilm, Televizion videokonferentsiya

Kompyuterlashtirilgan o'qitish texnologiyasi – bu kompyuterdan foydalanishga asoslangan o'qitishdir. O'qitishning kompyuter texnologiyasi yangi axborot texnologiyalarning bir turidir. Axborot texnologiyalarda bundan tashqari boshqa axborot vositalari (televidenie, video va boshqalar) ishlatilishi mumkin. Kompyuter texnologiyalari dasturlashtirilgan o'qitish g'oyalarini rivojlantiradi, zamonaviy kompyuterlar va telekommunikatsiyalarning yirik imkoniyatlari bilan bog'liq bo'lgan o'qitishning mutlaqo yangi hali tadqiq qilinmagan texnologik variantlarini ochib beradi. Telekommunikatsion tizimlar, shu jumladan kompyuterlar hozirgi zamon ilmiy-texnik taraqqiyotning mahsuli hisoblanadi. Ilmiy-texnik taraqqiyot ilmiy-texnik axborotning shiddatli o'sishi bilan belgilanadi. Tahsil oluvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olib, imkoni boricha eng ko'p xajmida axborotni o'zlashtirish, faqat kompyuterlar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Ya'ni o'qitishning kompyuter texnologiyasi asosida o'quv jarayonini jadallashtirish va samaradorligini maksimal darajada oshirishga erishish mumkin.

O'qitishning kompyuter texnologiyasi, kompyuterning inson individual qobiliyatlariga mosligiga tayanadi. O'qitish jarayonini maqbul darajada tezkor boshqarish imkoniyati mavjudligi, bu o'qitish turining universal muloqoti ko'rinishida ekanligi, psixologik qulayliklari, axborot hajmida o'zlashtirilishi cheklanmaganligi bilan ajralib turadi.

Kompyuterli o'qitish texnologiyasi mazmun jihatdan kompyuter xotirasiga kiritilgan pedagogik dasturiy vositalar bilan farqlanadi. Dasturiy vositalar mavzu, bo'lim yoki butun o'quv fani bo'yicha tuzilishi mumkin va u o'quv materialini o'zlashtirilishi diagnostikasi baholashni va monitoringini ham o'z ichiga oladi. Kompyuterli o'qitish texnologiyasining samaradorligi dasturiy vositalarning ishlab chiqilish darajasi bilan bir qatorda o'quv jarayonini va ishchi o'rinlarini to'g'ri tashkil etilganiga bog'liq bo'ladi.

Kompyuterli o'qitish texnologiyasida quyidagilar zarur hisoblanadi: individual o'qitish; muntazam ravishda kompyuter yordamida tashxis testlar o'tkazish; o'quv maqsadlariga erishilganligini baholash.

Kompyuterli o'qitish texnologiyasida, o'qitish siklining qayta takrorlanishi uchun eng maqbul sharoit yaratiladi.

Bu o'qitish texnologiyasida pedagogning funksiyasi quyidagilardan iborat bo'ladi: dasturiy vositalarni tayyorlash; o'quv jarayonining (o'quv jarayoni grafigi,

tashxislash, nazorat) guruh, o'quv fan miqyosida tashkil etish; ishchi o'rinlarini tashkil etish, yo'l-yo'riqlar berish, tarmoqni boshqarish; tahsil oluvchilar bilan muloqotda bo'lish, individual o'qitishni ta'minlash.

“KOMPYUTERLI O'QITISH TEXNOLOGIYASI” MAVZUSIDAN MAVZUSIDAN “KEYS” STADI TEXNOLOGIYASI

Keysning asosiy maqsadi: Kompyuterli o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni, elektron darslik kompyuterli o'qitish texnologiyasidan asosiy didaktik vositasi sifatida, elektron darsliklarnig asosiy xossalari vai kategoriyalari, elektron darslikka qo'yiladigan talablarni o'rganish.

O'quv faoliyatidan kutiladigan natijalar:

- 1) o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni ochib berish;
- 2) Ta'lim vositalarining rivojlanish istiqbollari ketma-ketlikda modellashtirish;
- 3) Kompyuterli o'qitish texnologiyasi o'rganish, tahlil etish va klassifikatsiyasini tayyorlash.

Ushbu keysni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun talabalar oldindan quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari lozim:

Talaba quyidagilarni bilishi kerak:

Kompyuterli o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni, elektron darslik kompyuterli o'qitish texnologiyasidan asosiy didaktik vositasi sifatida, elektron darsliklarnig asosiy xossalari vai kategoriyalari, elektron darslikka qo'yiladigan talablarni o'rganish.

Talaba quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak:

tahlil etish, taqqoslash, umumlashtirish, abstraktlashtirish, loyihalash, modellashtirish.

Talaba quyidagi malakalarga ega bo'lishi kerak:

individual va hamkorlikda ishlash, kognitiv, evristik, kreativ faoliyat malakalari.

Ushbu keysning asosiy manbai kabinetli, lavhali bo'lib, aniq topshiriqlar asosida bayon etilgan. Keysning asosiy ob'ekti Kompyuterli o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni, elektron darslik kompyuterli o'qitish texnologiyasidan asosiy didaktik vositasi sifatida, elektron darsliklarnig asosiy xossalari vai kategoriyalari, elektron darslikka qo'yiladigan talablarni o'rganishga yo'naltirilgan. Bu tashkiliy keys bo'lib, ma'lumotlar topshiriqlar asosida tuzilgan. Hajmi o'rtacha tizimlashtirilgan bo'lib, treningga mo'ljallangan. Mavzu yuzasidan ko'nikma va malaklarni egallashga yo'naltirilgan. Didaktik maqsadlarga ko'ra keys muammolarni taqdim qilish, ularni hal etish, tahlil etish va yangi modelni ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etish texnologiyasini yaratish va baholashga yo'naltirilgan. Ushbu keysdan “Ta'lim texnologiyalari”, “Kasb ta'limi metodikasi” va “Kasbiy pedagogika” fanlarini o'qitishda foydalanish mumkin.

Tavsiya etilayotgan keysni echish quyidagi natijalarga erishishga imkon beradi:

- 1) o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni ochib berish haqidagi bilimlarni mustahkamlash;
- 2) topshiriqlarni hal etish orqali modellarni o'zlashtirish;
- 3) mustaqil ravishda kompyuterli o'qitish texnologiyasi o'rganish, tahlil etish va modellashtirish ko'nikmasini egallash.

**MUAMMOLI TOPSHIRIQLARNI BOSQICHMA-BOSQICH
TAHLIL ETISH VA HAL ETISH BO'YICHA TALABALARGA METODIK
KO'RSATMALAR**
Talabalarga yo'riqnoma

Ish bosqichlari	Maslahat va tavsiyanomalar
1. Keys va uning axborot ta'mi-noti bilan tanishish	Ta'lim vositalariga doir modellar bilan tanishish va modellarning tarkibiy qismlari, ularning mazmunini o'rganing. O'rganib chiqish vaqtida modellarga tavsifnoma yozishga va ta'lim vositalarining umumiy modelini ishlab chiqishga shoshilmang (1-, 4-ilovalar).
2. Muammoli topshiriqlar bilan tanishish	Taqdim etilgan modellar mazmuni bilan yana bir marotaba tanishib chiqing. Modellar tarkibidagi tushunchalar va jumalarga diqqatingizni jalb qiling. Modellarda kasb ta'limining umumiy ta'lim vositalarini qaysi jihatlariga e'tibor qaratishni aniqlang (1-, 4-ilovalar).
3. Muammoli topshiriqni tahlil eting.	Asosiy muammo va kichik muammolarga diqqatingizni jalb eting. Asosiy muammo: Kompyuterli o'qitish texnologiyasi Quyidagi savollarga javob berishga harakat qiling: 1.Zamonaviy ta'lim vositalarining turlari va tavsifi. 2.Ta'limda o'quv-ishlab chiqarish vositalari. 3.Ta'lim vositalarining rivojlanish istiqbollari. Ta'lim vositalari tizimini shakllantirish texnologiyasi hamda ulardan majmuaviy foydalanish (1-2-3-4-ilovalar).
4. Muammoli topshiriqlarni echish usul va vositalarini tanlash hamda asoslash	Kasb-hunar ta'limi vositalariga doir modellarga tavsifnoma yozishda "Kompyuterli o'qitish texnologiyasi" jadvalini to'ldirishga kirishing. Tavsifnomalarni yozishda aniq xususiyatlarni belgilab olishga harakat qiling. Jadvalni to'ldiring. ishlab chiqishda kasb ta'limi vositalarini yodda saqlang va ulardan foydalanishni ko'z oldingizda gavdalanitiring (3-4-5-ilovalar).

1-ilova

"Kasb ta'limining umumiy vositalari" jadvalini to'ldiring

Modellarning yo'nalishlari	Modellarni umumiy vositalari	Modellarni modernizatsiyalashni talab etuvchi jihatlar

2-ilova

Keys bilan ishlash jarayonini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Talabalar ro'yxati	Modellarning kasb ta'limining umumiy vositalari va modernizatsiyalashni talab etuvchi jihatlar aniqlangan. – mak.2 ball.	Kasb ta'limining umumiy vositalari modeli ishlab chiqilgan. – mak. 3 ball.	Jami. – mak. 5 ball.

Eslatma: guruhlar faoliyatini baholash uchun yuqoridagi jadvalning birinchi ustuniga “guruhlar ro'yxati” jumlasini qo'yiladi. Biroq guruhning to'plagan ballari talabalarning reyting bali hisobiga kiritilmaydi. Siz talabaga hamkorlikda ishlash uning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qilishini tushuntirishga tayyor bo'ling.

3-ilova

O'quv metodik hujjatlar

O'qituvchilar o'quvchilarga o'quv materialini bayon etishda didaktikaning eng muhim printsiplaridan biri — **ko'rsatmalilik** printsipidan foydalanadilar.

Didaktikada **ko'rsatmalilik** printsipli konkret bilan abstraktning birligi to'g'risidagi qoida asosida ko'rib chiqiladi. Narsa yoki hodisaning aslini yoki tasvirini idrok etish inson uchun atrofdagi borliqni, biror haqiqatni bilishning dastlabki va eng oddiy akti hisoblanadi hamda o'rganilayotgan narsalar, jarayonlar, hodisalar to'g'risida aniq tasavvurlar va abstrakt tushunchalar hosil qilish uchun asos vazifasini o'taydi.

Ko'rsatmali qo'llanmalar — o'quvchilarni o'rganiladigan ob'ektlar, hodisalar, jarayonlar to'g'risida yaqqol (asosan ko'rish) tasavvurlar hosil qilish metodida o'qitish maqsadida ishlatiladigan vositalar. O'zlashtiriladigan bilimlar xarakteriga, o'quvchilarda mavjud bo'lgan tasavvur, tushuncha, hayot va ish tajribasiga, darsning konkret vazifalariga qarab ko'rsatmali qo'llanmalar o'qitishda har xil rolni bajaradi. Ular bilimlar manbai sifatida, shuningdek, o'qituvchi so'zlab berish, tushuntirish, suhbat vaqtida foydalanadigan rasm sifatida xizmat qilishi mumkin. Ko'pincha, bu ikkala vazifa kompleks tarzda kelishi mumkin.

Tabiiy ob`ektlarga sirasiga jonli va jonsiz tabiat ob`ektlari kiradi, ta`lim oluvchilar ular bilan mashg'ulotlarda tarqatma yoki namoyish qilinadigan materiallar shaklida tanishadilar
Modellar tabiiy ob`ektlarning sun'iy ko'rinishi bo'lib, ularning muhim sifatlari, aloqalari va munosabatlarini qayta takrorlaydigan o'quv ko'rgazmali qo'llanmalar hisoblanadi.
Mulyaj (maket)lar moddiy ob`ektlarga aynan o'xshatib yaratilgan qo'llanmalardir.
Mulyaj va maketlar atrof-muhit hodisalarning tashqi belgi va xususiyatlarini o'rganishda qo'llaniladi.

4-ilova

O'qitish vositalari

1 - jadval

Darslik	O'qitish qo'llanmalari
Masalalar to'plami	Ma`ruza konspekti
Ma`lumotnoma	O'quv ob`ekti
Jadval	Tarqatma material
Eskiz	Laboratoriya daftar
Rasmlar	Xarita
Plakatlar	O'quv dastur
Ko'rgazmali plakatlar	Nazorat dasturi
Laboratoriya ishlarini bajarish ko'rsatmasi	Maket
Diagramma	Xarakatlanuvchi model
Ish daftari	CHizmalar
Sxemalar	

O'qitishning texnik vositalari

2 - jadval

Diapozitiv	Kinofilm
Kinofragment	Dual-karta
Televizion namoyishlar	Perfokarta
Stereofilm	Indentifikatsion xarita
Slaydlar	
Diafilm	

Texnik qurilmalar

3 - jadval

Diaskop	Ko'rsatish pulti
Negataskop	Filmoskop
Kadroproektor	Epiadoskop
Kodoskop	Filmoproektor
Diaproektor	Stereoproektor
Vidiomagnitafon	Ko'chma kinoproektor

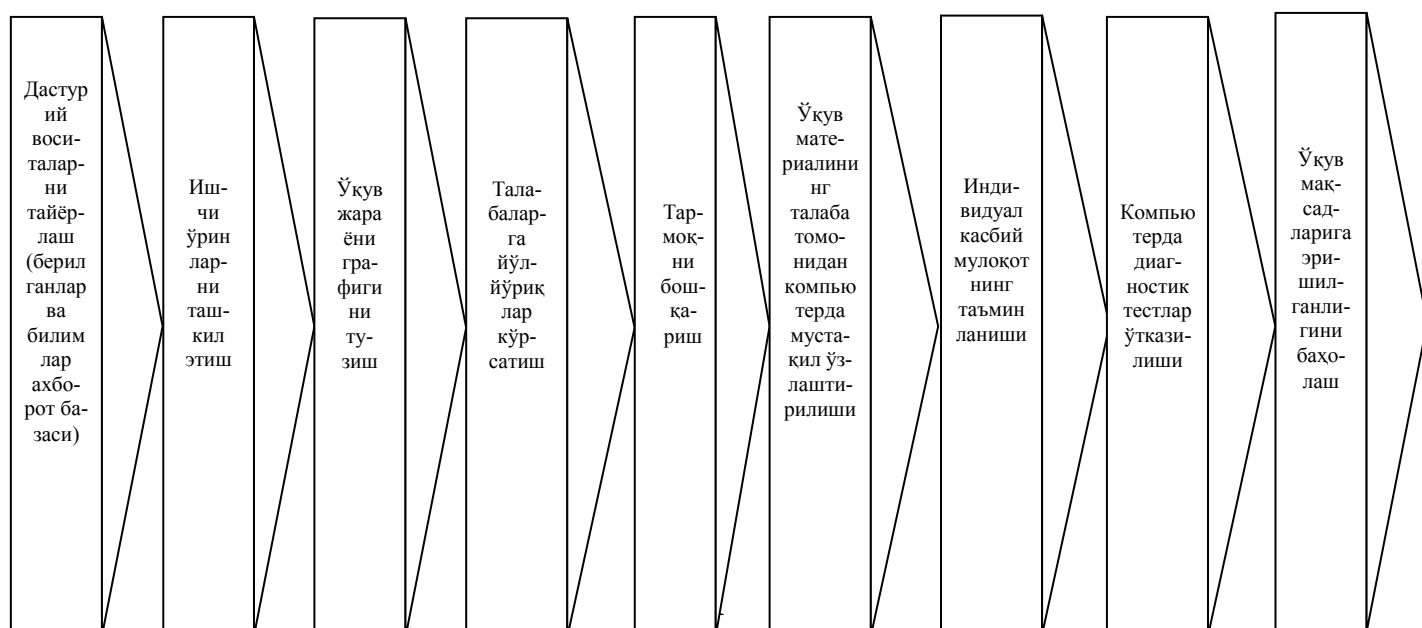
Tutashmalar o'quv televizion tizimlari	Kinoqurilma
Magnitafon	Videomagnitafon
Mikrofon	Televizion namoyish qurilmasi
Radiopriemnik	Diktafon
Magnitafon-informator	Radiomikrofon
Maslahat-televizion majmuasi	Trenajyor
Nazorat avtomatlashtirilgan sinf	Ko'chma trenajyor
Trenajyor stand	Displey
Trenajyor majmualari	Boshqaruv pulti
Plakatlarni ko'tarish moslamasi	Lazer ko'rsatkich
	YOrug'likni sozlovchi
	elektrozetka

Zamonaviy o'qitish vositalari

4 - jadval

Bosma o'quv qo'llanmalari	Elektron pochta
Kompyuter ta'limi	Qayta aloqani ta'minlovchi televidenie
Audio dasturlari	Asta-sekin skanerdan o'tkazuvchi televidenie
Video dasturlari	Televizion videokonferentsiya
Bosma o'quv metodik materiallar	Videokonferents aloqa
Gipermatn(gipermedia) ko'rinishidagi o'quv qo'llanmalari	Videotelefon
Elektron ko'rinishdagi o'quv metodik qo'llanmalar	Magnit lentalarida qayd etiluvchi video yozuvlar
Radio	Aniq vaqtda kompyuter vositasida tashkil etiluvchi konferentsiyalar
Retranslyatsion tarmoq	An'anaviy pochta
Audioyozuvlar	Elektron e'lonlar doskasi
Audiokonferentsiya	Dasturiy ta'minot vositalari
Ovozli pochta	
Ovozli va qayta aloqani ta'minlovchi televidenie	

Kompyuterli o'qitishning texnologik sxemasi

Masofaviy o'qitish texnologiyasi tushunchasi standartlashtirilmagan. Eng ko'p tarqalgan ta'rif quyidagicha: masofaviy o'qitish texnologiyasi bu ta'limni belgilangan mazmunini nusxalab amalga oshirishga yo'naltirilgan usullar tizimi, maxsus vositalarning, o'qitish shakllarining majmuasidir.

Masofaviy o'qitish texnologiyasi pedagogik texnologiyalarning bir ko'rinishi sifatida qabul qilinishi mumkin. «Pedagogik texnologiya» tushunchasi standartlashtirilmaganligini hisobga olgan holda, ko'pincha YuNeSKO qabul qilgan tushuncha ishlatiladi.

Pedagogik texnologiya tushunchasiga berilgan YuNeSKO ta'rifi ko'ra masofaviy o'qitishga quyidagi ta'rifni shakllantirish mumkin: masofaviy o'qitish texnologiyasi – bu inson va texnik resurslarini, ularning o'zaro aloqasini, hisobga olgan holda, ta'lim xizmatining butun jarayonini yaratish, qo'llash va

ommaboplashtirish tizimli yondashuvi bo'lib, bilvosita individuallashtirgan ta'lim tizimida o'qitish shakllarini maqbullashtirishni o'ziga vazifa qilib qo'yadi.

Masofaviy o'qitish texnologiyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ta'lim axborotlarini taqdim etish texnologiyasi;
- ta'lim axborotlarini uzatish texnologiyasi;
- ta'lim axborotlarini saqlash va qayta ishlash texnologiyasi.

Ta'lim axboroti: muayyan faoliyat turi, ixtisosini amalga oshirishda ko'llashi uchun, ta'lim oluvchiga berish kerak bo'lgan bilimlardir. Masofaviy o'qitish tizimida yangi elektron kitoblarga alohida talablar qo'yiladi. Elektron kitoblardagi ta'limiy axborot tinglovchining psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tayyorlanishi kerak, chunki u bu axborotni kompyuter ekrani orqali qabul qiladi.

Elektron darslik quyidagi maxsus talablarga javob berishi kerak:

- tushunchalar beriladigan matn qismining rivojlangan, gipertekst tuzilishi (tushunchalar, ta'riflar, teoremlar), va bayonning mantiqiy tuzilishi (qismlarning ketma ketligi, bog'liqligi);

- ta'lim olishda qulay yangilik tizimiga ega bo'lishi, tinglovchi kursning bir qismidan ikkinchi qismiga o'tishi, o'qituvchiga elektron xabarlar yuborishi, munozaralar bo'limiga o'tishi;
- zamonaviy kompyuterlarning multimedia va Internet imkoniyatlaridan foydalanish;
- darslikda bilimlar nazorati tizimining ishlab turishi;
- glossariy mavjudligi (avtonom qo'shimcha ma'lumotlar) va ularga tayanish. Glossariylar kurslar uchun alohida, bir necha kurs uchun alohida modullar uchun ishlab chiqariladi;
- darsliklarda tasviriy manbalar, elektron kutubxonalar va Internetdagi manbalarning ko'rsatilishi;
- qulayligi- tizimga tez kirish;
- o'qituvchi bilan samarali aloqada bo'lish (elektron pochta, ...) aniq vaqt birligida Internet orqali gapira olish;

Ta'lim axborotlari ta'lim texnologiyalari orqali uzatiladi.

Ta'lim texnologiyasi – bu ta'lim axborotlarini manbadan iste'molchiga uzatishda qo'llaniladigan didaktik uslublar majmuasidir. Masofaviy o'qitish tizimida tasviriy fikrlashni faollashtirishga alohida e'tibor berilishi kerak, ya'ni o'qituvchi fikrini tasviriy obrazlar ko'rinishida taqdim etishi kerak. Masofaviy o'qitish tizimi ta'lim texnologiyalarida fikr, axborot, bilimni vizuallashtirish, katta ahamiyatga ega.

Masofaviy o'qitish tizimida quyidagi ta'lim texnologiyalarini ishlatish mumkin:

- video-ma'ruzalar; multimedia-ma'ruzalar va laboratoriya amaliyotlari; elektron va multimedia-darsliklari; kompyuter test tizimlar; imitatsiya modellari va kompyuter trenajyorlar; telekommunikatsiya vositalaridan foydalanuvchi maslaxatlar va testlar; videokonferensiyalar.

Axborotlarni saqlash, qayta ishlatish, tinglovchiga yetkazish, o'qituvchi va tinglovchi o'rtasidagi interfaol muloqot, hisoblash texnikani qo'llashga tayangan apparat-dasturlar vositasida amalga oshiriladi. Bular – axborot texnologiyalaridir.

Masofaviy o'qitish tizim texnologiyalari pedagogik texnologiyalar asosida ishlangan bo'lib, kuyidagi qo'shimcha talablarga javob berishi kerak:

Adaptatsiya – ta'lim jarayonini o'quvchi shaxsiga, turar joyi sharoiti, moliyaviy sharoiti, psixologik va fiziologik xususiyatlariga moslashtirish. Bu tinglovchining yakka holda, kompyuter va telekommunikatsiya vositalaridan foydalangan holda ta'lim olish jarayonida juda muhimdir.

Iqtisodiy muvofiqlik – bu talabga rioya etish ta'lim tizimining moliyalash mablag'lari chegaralanganligidan kelib chiqadi.

O'zgaruvchanlik – ta'lim sifati va mazmunini tezkor va uzluksiz yangilab borish, o'quv materiallarini modernizatsiyasini amalga oshirishga imkoniyat ta'minlab berish. Ushbu zaruriyat ilmiy-texnik taraqqiyot jadallashuvi talablariga ko'ra paydo bo'ladi.

Nazorat – o'qitishning barcha bosqichlarida natijalarni sifatli nazorat qilish, tinglovchi shaxsini aniqlash.

Nazorat savollari

1. Kompyuterlashtirilgan o'qitish texnologiyasini ta'rifini va mohiyatini aytib bering.
2. Axborot banki tushunchasini izohlab bering.
3. Kompyuterli o'qitishni maqsadli yo'nalishlarni aytib bering.
4. Kompyuterli o'qitishni ishlatish sohalarini aytib bering.
5. Kompyuterli o'qitishni konseptual qoidalarini tushuntirib bering.
6. Kompyuterli o'qitishni mazmunning xususiyatlarini aytib bering.
7. Kompyuterli o'qitishni uslubiy xususiyatlarni izohlab bering.
8. Kompyuterli o'qitishda pedagogni funksiyalarni namoyon eting.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. «Баркамол авлод - Ўзбекистон тараккиётининг пойдевори». Т. 1997. 64 б.
2. Авлиякулов Н.Х. Замонавий ўқитиш технологиялари. Ўқув қўлланма. -Т: 2001. – 68 с.
3. Авлиякулов Н.Х. Практические основы модульной системы обучения и педагогической технологии. Ўқув қўлланма - Бухара: 2001. - 99 с.
4. Авлиякулов Н.Х., Мусаева Н.Н. Касб-хунар коллежларида касбий фанларнинг модулли ўқитиш технологиялари. Ўқув методик қўлланма. - Т.: Янги аср авлоди, - 2003. – 88 с.
5. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. - Ташкент: Молия, 2002.
6. Батышава С.Я., Шапаринский С.А. Основы профессиональной педагогики. - М: Высшая школа, 1977. - 504 с.
7. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М: Наука, 1989. -192с.
8. Бородина Н.В., Самойлова Е.С. Модульная технология в профессиональном образовании: Учебное пособие. - Екатеринбург.: УГППУ, 1998. -27 с.
9. Давлетшин М.Г. Модульная технология обучения. – Т: ТГПУ, 2000.
10. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. - М: Знание, 1989 - 80 с.
11. Лаврентьев Г.В. Слагаемые технологии модульного обучения.- Барнаул, Изд.Алтайского гос.ун-та, 1994. - 108 с.
12. Махмутов М., Ибрагимов Г.И., Ушаков М.А. Педагогические технологии, развитие мышления учащихся. – Казань: 1993 – 88 с.
13. Назарова Т.С. Педагогические технологии новый этап эволюции. – М: Педагогика. 1997. - С. 20-26.
14. Нишоналиев У. Н. Модульные педагогические технологии.- Профессиональное образование. М: 2002. - № 14. - С. 10-12.
15. Педагогика: педагогические теории, системы технологии. Под ред. Смирнова М: Издательский центр «Академия», 1999. - 544 с.
16. Педагогическая технология / Под ред. Кукушкина В.С. – Серия «Педагогическое образование» - Ростов. Издательский центр Март, 2002. - 320 с.
17. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси. – Т.: Таълим маркази, 1999. -55 с.
18. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии.- М., Народное образование, 1998. – 130 с.
19. Фарберман Б.Л. Прогрессивные педагогические технологии. - Т: Фан, 2002. - 130 с.
20. Юцявичине Л.А. Теория и практика модульного обучения.- Каунас: Швиеса, 1989. - 272 с.

MUNDARIJA

KIRISH.....	4
1-mavzu: “Ta’lim texnologiyalari” fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. “Ta’lim texnologiyalari” fani pedagogikaning mustaqil sohasi sifatida.....	5
2- mavzu: Ta’lim texnologiyalari fanining ilmiy – nazariy asoslari.....	8
3-mavzu: Kasb - hunar kollejlaridagi ta’lim jarayonining o’ziga xos xususiyatlari.....	13
4-mavzu: Kasb -hunar kollejlarida muammoli ta’lim.....	17
5-mavzu: O’quvchilar faoliyati faolligini jadallashtirish asosidagi ta’lim texnologiyalari	24
6-mavzu: Ta’limning fanga yo’naltirilgan texnologiyasi	31
7-mavzu: Ta’limning shaxsga Yo’naltirilgan texnologiyasi.....	34
8-mavzu: O’quv jarayonini tashkil etish va samarali boshqarish asosidagi texnologiyalar.....	42
9-mavzu: Ta’limning interfaol strategiyalari	45
10-mavzu: Rivojlantiruvchi talim texnologiyalari. Tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi texnologiyalar.....	50
11-mavzu Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish. Pedagogik texnologiyalar-ta’lim texnologiyalari sifatida.....	60
12-mavzu: O’qituvchining faoliyati va pedagogic mahorati.....	72
13- MAVZU: KHK O’QITUVCHISINING INNOVATSION FAOLIYATI NAZARIYASI VA XUSUSIYATLARI.....	78
14- mavzu:Muammoli o’qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni. Maxsus fanlarni modulli o’qitish metodikasi.....	80
15-mavzu: Kompyuterli o’qitish texnologiyasi.....	85
ADABIYOTLAR.....	95